

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI (YENİ TÜRK DİLİ)
ANABİLİM DALI

TÜRKÇEDE VE HALHA MOĞOLCASINDA
DURUM KATEGORİSİ

Yüksek Lisans Tezi

BAYARTSETSEG DASHZEVEG

ANKARA - 2014

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI (YENİ TÜRK DİLİ)
ANABİLİM DALI

TÜRKÇEDE VE HALHA MOĞOLCASINDA
DURUM KATEGORİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Bayartsetseg DASHZEVEG

Tez Danışmanı
Yrd.Doç.Dr. Murat KÜÇÜK

Ankara – 2014

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI (YENİ TÜRK DİLİ)
ANABİLİM DALI

TÜRKÇEDE VE HALHA MOĞOLCASINDA
DURUM KATEGORİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Yard. Doç. Dr. Murat KÜGÜK
Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Yard. Doç. Dr. Murat KÜGÜK (Danışman)	
Doç. Dr. Paşa YAKUZZARSLAN	
Doç. Dr. Yavuz KARTALIOĞLU	

Tez Sınavı Tarihi : 10.01.2014.....

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(08/01/2014)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Bayartsetseg DASHZEVEG

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ : DURUM KATEGORİSİNE DİLBİLİMSEL VE DİLBİLGİSEL YAKLAŞIMLAR	1
I. BÖLÜM: DURUM KATEGORİSİNİN İŞLENİŞİNDE KULLANILAN TERMİNOLOJİ	43
II. BÖLÜM: TÜRKÇEDE DURUM KATEGORİSİ	57
2.1. Durum Kavramı	57
2.2. Ad Durumları	71
2.2.1. Yalın Durum	73
2.2.2. Yönelme Durumu	79
2.2.3. Belirtme Durumu	84
2.2.3.1. Nesne	88
2.2.3.2. Belirtili Nesne.....	91
2.2.3.3. Belirtisiz Nesne	92
2.2.4. Bulunma Durumu	96
2.2.5. Çıkma Durumu	98

2.2.6. İlgi Durumu	104
2.2.6.1. Ad Tamlaması	107
2.2.7. Araç Durumu	112
2.2.8. Eşitlik Durumu	119
2.3. Kişi Zamirlerinde Ad Durumu	123
2.4. İşaret Zamirlerinde Ad Durumu	124
2.5. Soru Zamirlerinde Ad Durumu	125
2.6. Dönüştürülme Zamirlerinde Ad Durumu	125
2.7. Türkçede Durum Ekleri İçin Kullanılan Terimler	129
III. BÖLÜM: HALHA MOĞOLCASINDA DURUM KATEGORİSİ ..	129
3.1. Durum Ekleri	136
3.1.1. Nerlehiin Tiyn Yalgal (Yalın Durum)	142
3.1.2. Hariyaalahın Tiyn Yalgal (İlgi Durumu)	147
3.1.3. Ögöh Orşihın Tiyn Yalgal (Bulunma Durumu)	157
3.1.4. Zaahın Tiyn Yalgal (Belirtme Durumu)	161
3.1.5. Garahın Tiyn Yalgal (Çıkma Durumu)	167
3.1.6. Üildehiin Tiyn Yalgal (Araç Durumu)	173
3.1.7. Hamtrahın Tiyn Yalgal (Birliktelik Durumu)	177
3.1.8. Çiglehiyn Tiyn Yalgal (Yönelme Durumu)	181

IV. TÜRKÇE VE HALHA MOĞOLCASINDA DURUM KATEGORİSİNİN

KARŞILAŞTIRILMASI 189

4.1.1. Durum Kavramı 189

4.2. Ad Durumları..... 192

4.3. Ad Durum Ekleri 195

4.4. Karşılaştırmalı Örnekler 198

SONUÇ 203

KAYNAKLAR 205

ÖZET 215

ABSTRACT 216

Ö N S Ö Z

Tarihinin akışı içinde insanoğlu, zamanla biriken bilgiler ışığında hemen her şeyi inceleme ve araştırma konusu yapmış, bunların arasında dillerin de özelliklerini çözmeye çalışmış ve böylece yeni bir bilim dalı ortaya çıkarmıştır. Dünya üzerinde yazılan, konuşulan dilleri incelenmiş, Eski Yunan ve Hintlilerden başlayarak dillerin bağlı olduğu kuralları ve işleyişlerini belirlemeye çalışmış ve bu kuralların ortaya çıkardığı bilgiye de *gramer bilgisi* adını vermiştir.

Geçmiş çok eskiye dayanan dil bilgisi, bir dilin ses, biçim ve cümle yapısını inceleyip, işleyiş ve kurallarını tespit eden bilim dalıdır. Dil bilgisi, bir dili seslerinden cümlelere kadar, içerdği bütün dil birliklerini, geniş olarak anlam ve görevlerini kapsayacak bir biçimde inceler. Dil bilgisi kuralları, belirli kişiler tarafından hazırlanmayıp, o dili kullanan insanların zaman içinde gerekli kuralları ortaya çıkarmaları veya var olan kuralları dilin gelişimine göre değiştirmeleri sonucu oluşur. Yine dil bilgisi, Türkçeyi meydana getiren ses bilgisi, biçim bilgisi, söz varlığı, anlam değişimleri, cümle kuruluşu ve yapısı gibi ögeleri inceleyip kurallara bağlayan bilimdir.

Dillerde dil bilgisel, leksikal ve sözdizimsel kategoriler vardır. Türkçenin dil bilgisi, zaman, sayı, vb. birçok kategoriye ayrılarak ele alınıp incelenmektedir. Bunlardan biri de durum kategorisidir. Durum kavramı, ad soyundan kelimelerin birbirleriyle edatlarla ve fiillerle ilişkilerini belirleyen biçimdir. Dil kullanımında varlık ile varlık (söz öbeği) veya varlık ile eylem (cümle) yapılarındaki ilişkilerin adlarına ad çekimi veya durum çekimi denir. Ad çekiminde kullanılan ekleşmiş veya ekleşmemiş bütün çekimlik bağlı birimler, varlığın nitelendiği yapılar olan söz öbekleriyle eylemin nitelendiği yapılar olan cümlelerde yer alan ögelerin birbiriyle ilişkilerinin adlarıdır.

Dünyanın birçok dilinde durum kategorisi mevcuttur. Bu konu ilk defa Aristo'nun Poetika'sında eski Yunanca için söz konusu edilmiştir. Türkçe, Rusça, Arapça ve Almanca gibi birçok dünya dilinde durum kategorisi mevcuttur. Fransızca ve Farsça gibi durum kategorisi bulunmayan dillerde ise, durum eklerinin işlevini bazı ön ekler veya sözcüklerin değişik dizilişleriyle meydana gelen gramer şekilleri karşılar (Buran 1999: 268).

Ad durumların sayısı dillere göre farklılık gösterir. Hatta aynı dilin tarihi gelişimi içinde ad durumların sayısı değişebilmektedir. Örnek olarak eski Yunancada beş, Latince altı durum var iken, bunları kaynağı olan Hint-Avrupa ana dilinde sekiz durumun varlığı kabul edilmektedir. Eski Almancada sekiz durum varken bugün dört durum kalmıştır. Eski Slâvcada önceleri beş, sonraları yedi ve bugünkü Rusça altı durum sabitlemiştir. Arapçanın ise adın üç durumu söz konusu edilmektedir (Buran 1999: 268).

Dünya dillerinin birçoğunda durum kategorisi bulunmakla birlikte biçimleri ve işlevleri farklıdır. Türk dilinde durum kategorisi genellikle tek başlık altında incelenirken Rusçada birinci, ikinci ve üçüncü tip durum görünümü; Almancada zayıf, kuvvetli ve karışık durum görünüm biçimleri vardır. bu arada Türk dilindeki durum oluşumunu, iççekim hâlleri ve dışçekim hâlleri veya mekânî ve gramatik haller biçiminde inceleyen de vardır.

Türkçenin pek çok dil bilgisi sorunu, konusu bugüne kadar yerli ve yabancı bilim insanları tarafından makale, kitap ve tez düzeyinde araştırılmış ve çözümler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu araştırmaların birçoğu da ikinci bir dille karşılaştırmalı olarak yapılmıştır.

Biz de yüksek lisans tezimizi, dil bilgisinin önemli araştırma alanlarından ve dil bilgisel kategorilerden biri olan “durum” üzerinde hazırlamaya çalıştık.

Türkçede ve Halha Moğolcasında Durum Kategorisi adlı bu yüksek lisans tezinde, Türkiye Türkçesinde ve modern Moğolcada, dilbilgisel kategorilerden biri olan durum kategorisi araştırılmıştır.

Tezin “Giriş” bölümünde, yerli ve yabancı çeşitli düzeylerdeki bilimsel kaynaklar incelenerek durum kategorisinin nasıl işlendiği, ad durumlarının ne şekilde değerlendirildiği ve sözdizimsel ilişkileri konuları ele alınmıştır.

Durum kategorisi üzerine ortaya konan dilbilimsel ve dilbilgisel yaklaşımlar incelendikten sonra, Rusça, Almanca, İngilizce, Japonca ve Latince gibi diğer farklı dillerde durum kategorisinin nasıl algılandığı hakkında bilgiler verilmiştir.

Tezin I. Bölümünde, durum kategorisinin işlenmesinde kullanılan terminolojiye yer verilmiştir.

Daha sonra Türkçede ve Halha Moğolcasında durum kategorisinin nasıl işlendiği konusu ayrı ayrı bölümler hâlinde çalışılmıştır. Bağımsız bölümler ve başlıklar altında Türkçede ve Halha Moğolcasında durumun nasıl tanımlandığı, açıklandığı ve ne tür ad durumlarının olduğu konuları örneklerle ele alınarak incelenmiştir.

Bu bölümlerden sonra durum, ad durumları ve bunların işlevleri Türkiye Türkçesi ve Halha Moğolcasıyla karşılaştırmalı olarak verilmiş, iki dil arasındaki benzerlik ve farklılıklar örneklere dayanarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Sonuç başlığı altında, durum kategorisinin dilbilimsel ve dilbilgisel bakış açısıyla ortaya çıkan özellikleri, Türkiye Türkçesi ve modern Moğolcada durumun nasıl işlendiği konusundaki ortak ve ayrılan yönleri maddeler hâlinde verilmiştir.

Yüksek lisans tez çalışmam süresince tezimi inceleyip önerilerde bulunan ve fikirleriyle beni yönlendiren danışman hocam Yrd.Doç.Dr. Murat KÜÇÜK’e, durum kategorisi konusunda çalışmamı öneren hocam Doç.Dr.Paşa YAVUZARSLAN’a, çalışma sürecinde çeşitli konularda fikir alışverişinde bulunduğum, Rusçadan yapılan tercümelerde

yardımlarını aldığım hocam Prof.Dr. Halil İbrahim USTA'ya, yine görüşlerinden ve kitaplığından yararlandığım Doç.Dr. Yavuz KARTALLIOĞLU'na, tezim için İngilizce kaynaklardan tercümeler yapan Arş.Gör. Hülya UYSAL'a ve Arş.Gör. Yasemin ÇÜRÜK'e, bu çalışma sürecinde her zaman yanımda olan aileme ve özellikle tez sırasında vefat eden sevgili anneciğime, ayrıca burs verip tez çalışmalarına destek olan Türk Dil Kurumuna ve Türkiye'de bulunduğum süre içerisinde burs imkânı tanıyarak yüksek lisans yapmamı sağlayan Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığına çok teşekkür ederim.

Bayartsetseg DASHZEVEG

Ankara - 2014

KISALTMALAR

a.	: ad.
Alm.	: Almanca
AÖ.	: Ad öbeği
bk.	: bakınız
BT.	: Belirteç Tümleci
çev.	: Çeviren
çig.t.y	: çiglehin tiyn yalgal (araç durumu)
ÇS.	: Çonon Söld (roman adı)
DAYBF.	: Deniz Altında 20 Bin Fersah
db.	: dil bilimi
DDİ.	: Durum direnci ilkesi
DT.	: Dolaylı Tümleç
E.	: Edat
Fr.	: Fransızca
g.t.y.	: garahın tiyn yalgal (çıkma durumu)
ham.t.y.	: hamtrahın tiyn yalgal (birliktelik durumu)
hari.t.y.	: hariyalahın tiyn yalhal (ilgi durumu)
İng.	: İngilizce
krş.	: karşılaştırınız

Lat.	: Latince
n.t.y.	: nerlehin tiyn yalgal (yalın durum)
Osm.	: Osmanlıca
ö.o. t.y.	: ögöh orşihin tiyn yalgal (bulunma durumu)
SC.	: Suç ve Ceza
t.y.	: tiyn yalgal (durum)
TDK.	: Türk Dil Kurumu
TT.	: Tengeriin Taalal (roman adı)
TÜBAR.	: Türklük Bilimi Araştırmaları
ü.t.y.	: üyldehin tiyn yalgal (araç durumu)
z.t.y.	: zaahın tiyn yalgal (belirtme durumu)

GİRİŞ

DURUM KATEGORİSİNE DİLBİLİMSEL VE DİLBİLGİSEL YAKLAŞIMLAR

Dillerde dil bilgisel, leksikal ve sözdizimsel kategoriler vardır. Türkçenin dil bilgisi, zaman, sayı, vb. birçok kategoriye ayrılarak ele alınıp incelenmektedir. Bunlardan biri de durum kategorisidir. Durum kavramı, ad soyundan kelimelerin birbirleriyle edatlarla ve fiillerle ilişkilerini belirleyen biçimdir. Dil bilgisel kategorilerden biri olan ve bu alanda oldukça geniş yer tutan durum kategorisi üzerine pek çok yerli ve yabancı araştırmacı, bilimsel yayınlar ortaya koymuşlardır.

Bu bölüm hazırlanırken, yurt içi ve yurt dışında yayımlanan kaynaklardan yararlanarak durum kategorisine dil bilimsel ve dil bilgisel yaklaşımlar ele alınmıştır. Burada genel sözlüklerden, dil bilimi, dil bilgisi terimleri sözlüklerinden, bilimsel makale, kitap ve tezlerden yararlanılmıştır.

Durum terimi tespit edilirken önce temel kaynaklardan olan sözlüklere başvurulmuştur.

Türk Dil Kurumunun yayını olan *Türkçe Sözlük*'ün 11. baskısında durum şu şekilde tanımlanmaktadır:

“**durum** db. Ad soyundan kelimelerin birbirleriyle, edatlarla ve fiillerle ilişkilerini belirleyen biçim, hâl: *Yalın durum. Belirtme durumu. Kalma durumu...*” olarak tanımladıktan sonra hemen bir alt madde başında **durum** ekini de şöyle açıklamıştır: “a. db. Adın bir adla veya fiille ilgisini kuran ek, hâl eki: *ev-i gördüm, ev-in önü*”.

Durum terimi, Millî Eğitim Bakanlığının hazırladığı *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*'te “**hâl** Oluş, bulunuş, bir şeyin içinde bulunduğu şartların veya taşıdığı özelliklerin hepsi, durum, vaziyet, şekil, keyfiyet” biçiminde tanımlanmıştır.

Mehmet Doğan'ın *Türkçe Sözlük*'ünde ise tanım şu şekildedir: “[dil] Türkçede isim çekimi şekillerinden her biri: -e hâli, -de hâli”.

Yine sözlükçülük açısından önemli yayınlardan biri Ali Püsküllüoğlu'nun hazırladığı *Türkçe Sözlük*'tür. Durum terimi burada şöyle tanımlanmıştır: “*dilb.* adın tümce içindeki işlevini gösteren, biçimbilimsel değişmelerini ya da çekim eklerini belirten biçim; Türkçede ad soylu sözcüklerin “yalın durum”, “belirtme durumu”, “tamlayan durumu”, “yönelme durumu”, “çıkma durumu”, “kalma durumu” olmak üzere genellikle altı durumu vardır. Örneğin “ev”, “eve”, “evde”, “evden” vb. gibi. **Durum eki:** *dilb.* Bir adın bir başka adla ya da fiille ilgisini kuran ek”.

Durum terimini dil bilimi ve dil bilgisi terimleri sözlükleri de tanımlamakta, açıklamakta ve ad durumları ile ilgili oldukça geniş bilgiler yer vermektedir.

Gramer Terimleri Sözlüğü adlı çalışmasında Zeynep Korkmaz, durum terimini şöyle tanımlamıştır: “Durum (Alm. *kasus*; Fr. *Cas*; İng. *Case*; Osm. *Ahvâl -i ism*) İsmi cümle içinde bulunduğu dil bilgisi şekli; yalın veya eklerle genişletilmiş olarak aldığı geçici durum”.

Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü adlı yayınında Berke Vardar, durum terimini “Durum (Alm. *Kasus*; Fr. *Cas*; İng. *Case*) Adın tümcedeki işlevini gösteren biçimsel değişimlerini ya da çekim eklerini belirten dil bilgisi ulamı. Durumların sayısı dilden dile değişir.” biçiminde tanımlamıştır.

Ahmet Topaloğlu, *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*: “hâl (Osm. *ahvâl -i ism*; Fr. *cas*; Türkçe *tüstü*, *hâl*, *isim hâli*, *düsüm*, *ad durumu*, *ismin (adın) hâlleri*, *durum*.) Bir ismin cümle içinde başka bir kelimeyle ilgi kurmak üzere veya ek alarak girdiği durum. Türkçede ismin yalın hâl, araç, bulunma, çıkma, eşitlik, ilgi, yönelme ve yükleme hâli olmak üzere sekiz hâli vardır”.

Vecihe Hatipoğlu, ***Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü***: “ad durumu (Osm. *İsim hâli*; Fr. *cas*; Ing. *case*; Alm. *Kasus*) Başka bir sözcükle ilgi kurmak üzere, adın, yalın olarak veya ek alarak bulunduğu durum”.

Nurettin Koç, ***Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü***: “ad durumu “ (Alm. *Kasus*; Fr. *cas*; Ing. *case*) Tümce içinde adın görevini belirleyen, adın öteki sözcüklerle ilişkisini gösteren dil bilgisi ulamı”.

Kamile İmer, Ahmet Kocaman, A. Sumru Özsoy, ***Dilbilim Sözlüğü***: “Durum (*case*) biçimbilim, sözdizim sözcüklerin özellikle adların tümcede değişen işlevlerini gösteren dil bilgisi ulamı. Durum çoğu zaman ad üzerinde çekim ekleriyle gösterilir”.

Mehmet Hengirmen, ***Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü***: “ad durumu (Ing. *case*; Alm. *kasus*; Fr. *cas*) Cümlede özne, nesne, tümleç gibi konumlarda görünebilmek için adların aldığı sözdizimsel özellik”.

Günay Karaağaç, ***Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü***: “Durum (declension, *case*): Dil kullanımında varlık ile varlık (söz öbeği) veya varlık ile fiil (cümle) yapılarındaki ilişkilerin adlarına ad çekimi veya durum çekimi denir. Ad çekiminde kullanılan ekleşmiş veya ekleşmemiş bütün çekimlik bağlı birimler, varlığın nitelendiği yapılar olan söz öbekleriyle fiilin nitelendiği yapılar olan cümlelerde yer alan öğelerin birbiriyle ilişkilerin adlarıdır.” biçiminde tanımlamışlardır.

Genel sözlük ve dil bilimi, dil bilgisi terimleri sözlüklerinin yanı sıra, durum kategorisi ile ilgili olarak kitap düzeyinde yerli yabancı birçok kaynak bulunmaktadır. Bu yerli kaynaklardan biri Nadir Engin Uzun’un *Temel Kavramlar (Biçimbilim)* adlı çalışmasıdır. Bu özgün çalışmada, durum kategorisi üzerine şu bilgilere yer verilmiştir:

“Sözcükler dillerde, dili tipolojisine bağlı olarak, biri diğerlerine baskın olan çeşitli yollarla yeniden biçimlenir. Eklenme, başkalaşma, çekimleme, bükümleme, tonlama,

bileşme, yineleme, kayma, kırpma ve gerioluşum dillerde görülen biçimlenme yollarıdır. Sözcüklerin bu yollarla biçimlenmesi ya mevcut sözcükten başka sözcük türetilmesi ya da sözcüklerin sözdizimsel konumlarına ve görevlerine göre çekimlenmesi ile sonuçlanır. Biçimlenmenin sonuçları, biçimbilimin iki ana alanını oluşturur: Türetimsel biçimbilim ve çekimsel biçimbilim. İlk alandaki çalışmalar, sözcük oluşturma kurallarıyla ilgilenir ve dillerin sözvarlığına yöneliktir. İkinci alandaki çalışmalar ise sözcüklerin, dil bilgisel kategorileri nasıl sunduğu ve bu kategorilere göre nasıl eşbiçimlenme sergilediğiyle ilgilenir ve dillerin sözdizimine yöneliktir” (Uzun 2006: 52).

Durum konusunu ele alan bir başka yayın, M. Osman Toklu’nun kaleme aldığı ***Dilbilime Giriş*** adlı kitaptır. Burada durum terimi şöyle açıklanmaktadır: “Durum, ad çekim ekleri alabilen adların, adıl, sıfat gibi soylu sözcüklerin, tümcedeki işlevini gösteren, diğer bir deyişle tümce yapısındaki görevini belirleyen, sözdizimi açısından öğelerle ilişkisini sağlayan dil bilgisel bir ulamdır.

İlgeçler de adların belli durum ekleri almasına neden olur, böylelikle tümce içinde öğeler arasındaki bağlantı güçlenir”.

Toklu, Türkçede genel olarak benimsenen görüşe göre altı durum olduğunu belirtmektedir: “Yalın durum, tamlayan durumu, belirtme durumu, yönelme durumu, kalma durumu ve çıkma durumu. Bazı kaynaklarda eşitlik ve araçlı durumundan söz edilir”.

Daha sonra bu altı ad durumunu kısaca açıklamaktadır: “Yalın durumda bulunan sözcük tümcede özne işlevini yerine getirir. Yalın durumda ad herhangi bir ek almamıştır, diğer bir deyişle sıfır biçimbirimle belirlenmiştir. Okul, çocuk, aşk, balık... gibi.

Tamlayan durumu bir kavramın başka bir kavramla ilişkisini, bağlantısını anlatır. Türkçede (-In) sonekleriyle belirtli ad tamlamaları kurar. Evin kapısı, çocuğun oyuncuğu... gibi. Türkçede tamlayan durumu iyelik ilişkisini belirtir.

Belirtme durumunda özne ile yüklem arasında bir ilişki kurulur. Türkçede (-I) sonekiyle belirtilen bu durumu tümcede belirtili bir nesne olduğunu gösterir. Evi boyadık, paketi aldın mı, arabayı yıkadım.... gibi.

Yönelme durumunda kullanılan bir ad, tümcede genellikle dolaylı tümleş işlevi yüklenmiştir. Okuldan çıkıp eve gittim. Evi yüz milyona kiraladık tümcesinde olduğu gibi bir şeyin fiyatını bildirme kullanıldığı gibi, senin işin yarına kaldı tümcesinde olduğu gibi zaman belirteci işlevi yüklenir. Yönelme durumu gerektiren ilgeçlerle tümcede ilgeç öbeği oluşturur: Duyduğuma göre / Ahmet'e göre hava hoş/ Akşama doğru... gibi. Yönelme durumundaki adlar bazı deyimlerde kalıplaşabilir: Suyuna gitmek, aklına gelmek, ağrına gitmek... gibi. Ayrıca yönelme durumu almış adlar ikilemeler de kurabilir: El ele, göz göze, soluk soluğa... gibi.

Kalma durumundaki adlar da tümcede dolaylı tümleş işlevi yüklenirler: Çantamı evde unuttum., kuşlar havada uçuyor... gibi. Kalma soneki almış adlar ölçü bildirerek karşılaştırma yapan sıfat öbekleri oluşurlar: Bilek kalınlığında su, ceviz büyüklüğünde dolu... gibi.

Çıkma durumunda olan adlar tümcede dolaylı tümleş veya belirteç tümleci görevi yüklenirler: İstanbul'a giderken Bolu'dan geçtik (Dolaylı tümleş), Üzüntüden saçları ağardı (Belirteç tümleci). Benzetme ve karşılaştırma ilgisi kurarlar: Baldan tatlı, Ayşe Ayça'dan daha güzel, taştan sert... gibi". (Toklu 2003: 61-64)

Laurie Bauer, biçim bilgisi terimleri üzerine hazırladığı **A Glossary of Morphology** adlı kitabında **kategori (category)** terimini şöyle tanımlamaktadır: “biçim sözdizimsel (morphosyntactic) Biçim sözdizimsel ya da morfolojik kategori, belirli bir sözcüğün çekimlenebilme özelliklerinin türlerine gönderimde bulunmak için sözcük ve pradigma (word - and - paradigm) morfolojisinde kullanılan bir terimdir.” (Bauer 2004: 28).

Bauer, yine aynı çalışmasında dil bilgisi kategorilerinden biri olan **durumu** da tanımlamaktadır: “**durum** adların ya da ad öbeklerinin *fil*le edatla ya da onları yöneten diğer adlarla ilişkisini göstermek için adları ya da ad öbeklerini belirleme sistemidir. Çoğu dilde, durum adlar üzerine getirilen biçimbirimlerle gösterilmektedir. Bu biçimbirimler adların cümledeki rolünü belirtmektedir.” (Bauer 2004: 25).

Bauer, kategori ve durum terimlerini tanımladıktan sonra dillerde adların rollerinin onların cümledeki konumlarıyla ya da edatlarla gösterildiğini belirtmektedir. Dil bilimciler, morfolojik olmayan bağlamlarda durum terimini kullanıp kullanmamalarına ve ilişkinin morfolojik olarak gösterilmesine göre birbirlerinden ayrılmaktadır.

Bauer çalışmasında, genel dil bilimi açısından ad durumlarını aşağıda şu şekilde sıralamıştır: *abessive: yokluk durumu; ablative: çıkma durumu; absolutive: yalın durum.* (Geçişsiz fiilin öznesi için kullanılan durumdur. Ya da eden durumdaki / yalın biçimdeki geçişli bir fiilin nesnesini gösteren durumdur).

accusative: belirtme durumu; adessive: yakınlık durumu; allative: yöneliş durumu; comitative: birliktelik durumu; dative: yönelme durumu; elative: çıkış durumu; ergative: eden durumu; genitive: tamlayan durumu; illative: giriş durumu; inessive: içindelik durumu; instrumental: araç durumu; locative: bulunma durumu; nominative: yalın durum; oblique: eğik durum; partitive: parçalı; translativ: olu durumu; vocative: seslenme durumu (Bauer 2004: 26-28).

Jack Richards ve Richard Schmidt’in hazırlamış olduğu **Longman/Dictionary of Language Teaching &Applied Linguistics** adlı eserde durum kategorisi hakkında şu genel bilgilere yer verilmiştir:

“Durum, bir tümcede ad ya da ad öbeklerinin işlevini gösteren dil bilgisel bir kategoridir. Ad ya da ad öbeklerinin biçimi, durum ya da farklı işlevleri göstermek için

değişmektedir. Örneğin; Almancada dört durum vardır. Yalın durum, belirtme durumu, yönelme durumu ve tamlayan durumu. Yazıdaki çekimsel biçimbirimler adın durumunu göstermek için değişmektedir. Örneğin; **yalın durum** (masa “table” cümleinin öznesidir).

Der Tisch ist gross.

*The **table** is big (Masa büyüktür).*

Belirtme durumu: “Masa” cümleinin nesnesidir.

*Karin kaufte den Tisch; Karin bought the **table**”.*

Eserde, durum kategorisi açıklandıktan sonra, durumun diğer dillerdeki işlenişine ve Chomsky’nin evrensel dil bilgisinin parçası olan durum teorisine de yer verilmiştir: “Bazı diller, örneğin Rusça dörtten fazla duruma sahiptir. Diğer diller daha az duruma sahipken, bazı dillerde hiç durum bulunmamaktadır. Bu dillerde durum belirleyicilerle gösterilen işlevler sözcük dizilişi ya da ilgeçlerle gösterilebilir.

İngilizce, durumu sadece zamirler üzerinden belirtmektedir. Bu üç durum:

Yalın durum: *i, we, you, he, she, it, they, who.*

Belirtme durumu: *me, us, you, him, her, it, them, who (m).*

İlgi durumu: *my, our, your, his, her, its, their, whose.*

Durum dil bilgisi, bir cümlede anlam ilişkisini vurgulayan ve 1970’lerde geliştirilen bir dil bilgisi yaklaşımıdır.

Durum teorisi: Chomsky’nin evrensel dilgisi (*universal grammar*) anlayışının parçası olan bu teori, her bir ad öbeğinin bir cümledeki işlevini gösteren bir durum yüklendiğini belirtmektedir. Bu durumlar biçimbilimsel eklerle gösterilebilir.

Örnek: *Monika’s dress* “Monika’nın elbisesi”.

Bu yapıda *Monika* tamlayan durumundadır ve elbisenin sahibidir. Ama birçok örnekte ad öbeğinin durumu yüzey yapıdaki cümlede belirgin olmayan soyut bir kavram olma

özelliği taşınmaktadır. Örneğin; *You should ask Paul*. Bu cümlede *Paul* belirtme durumundadır. Çünkü o, *ask* fiilinin nesnesidir. Ama bu durum hiçbir ekle gösterilmemektedir. Ancak *Paul* yerine bir adıl kullanıldığında bu durum açıklık kazanmaktadır. Örnek: *You should ask him* (nesne adılı).

**You should ask he. He* bu cümlede kullanılması yanlıştır. (Richards ve Schmidt 2002: 63 -65).

Berke Vardar yönetiminde hazırlanan, ***Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*** adlı çalışmada, *durum dil bilgisi (case grammar)* ile ilgili olarak şu bilgiler verilmektedir:

“(Alm. *Kasusgrammatik*, Fr. *grammaire des cas*, İng. *case grammar*). Tümleyi bir fiil ve bu fiile belli durum ilişkileriyle bağlı ad dizilimleri olarak ele alan, bunlar arasındaki anlam bağıntısını derin yapıda incelemeyi öngören dil bilim kuramı; Ch. Fillmore üretici dil bilgisine verilen ad. Özne kavramının değişmez bir anlamsal değerden yoksun olduğu görüşünü savunan bu dil bilgisinde tümcenin iki kurucusu vardır: Kiplik ve önerme. Kiplik, zaman, görünüş, olumsuzluk öğelerini; önerme ise, bir fiille değişik adlar içerir. Fiil, tümcenin temel kurucusudur; Derin yapıda değişik işlevler, fiilden kalkılarak belirlenir. Fillmore, durum kavramını geleneksel dil bilgisinde yalnızca yüzeysel yapı için kullanılmasına karşı çıkmış, derin yapıda yer alan eden, araç, nesne, kalma, yönelme, karşı-eden, vb. durumların evrensel nitelikli olduğunu öne sürmüştür” (Vardar 2002: 85).

Kaken Ahanov’un kaleme aldığı ve Murat Ceritoğlu’nun Türkiye Türkçesine aktardığı ***Dil Bilimin Esasları*** adlı eserde, dil bilgisi kategorilerine de yer verilmiştir. Ahanov, bu kategoriler arasında durum kategorisini de işlemiştir. Eserde dil bilgisi kategorisinin ne olduğu açıklandıktan sonra, durum kategorisi hakkında bilgiler verilmiştir:

“Dil Bilgisi kategorisi dil bilgilik anlam ve biçimle ilgilidir. Her zaman aralarında güçlü bir bağ vardır. Dil bilgilik anlam, dil bilgisi kategorisinden ayrı yaşayamaz; aksine onun

birimi olarak dil bilgisi kategorisinin yapısında bulunur. Dil bilgisi kategorisi, dil bilgilik biçimle sıkı ilişkilidir.

Her dil bilgisi kategorisinin benzer dil bilgilik anlamları bildirmesi ve en azından iki biçimle görülmesi gerekir. Bunlar olmadan bir kategoriden söz etmek mümkün değildir. Mesela, bir ad durumu biçimi veya bir şahıs biçimi tek başına durum veya şahıs kategorisini oluşturamaz.

Durum kategorisinden söz etmek için, dilde, mesela ilgi durumu dışında yönelme, ayrılma vb. durumların bulunması şarttır. Ancak o zaman durum bağımsız dil bilgisi kategorisi olarak değerlendirilebilir.

Her dil bilgisi kategorisinin kendine has genel özellikleri bulunur. Dil bilgisi kategorisi, benzer dil bilgilik anlamlardan farklı olmayan, uyumlu ve ortak özellikli dil bilgilik anlamlar kastedilir. Birbiriyle uyumlu, ortak özelliklere sahip biçimleri dil bilgisi kategorisi saymak, dil bilgilik anlam ile dil bilgisi kategorisi arasındaki sınırı ortadan kaldırarak, birbirine karışmaya yol açabilir.

Bazı dil bilimi kaynaklarında, benzer her dil bilgilik anlamların dil bilgisi kategorisi sayıldığı; bunun sonucunda “ilgi durumu kategorisi”, “yönelme durumu kategorisi”, “karşılaştırmalı derece kategorisi”, “I. şahıs kategorisi”, “III. şahıs kategorisi” gibi adlandırmalar olduğu, böylece dil bilgilik anlam ile dil bilgisi kategorisinin birbirine karıştırıldığı sıkça görülür. Bu konuda Prof. A. İ. Smirnitskiy şöyle yazmıştır: “... yalın durum, ilgi durumu vb..., “I. şahıs, II. şahıs gibi birimler için “kategori” terimini kullanmamak gerek.

Kullanıldığında “kategori” teriminin kendine has özellikleri ve temel anlamı yok edilmiş olur. Dillerde zaman ve durum gibi dil bilgisi, yükleme durumu kategorisi gibi kategoriler bulunmaz. Bunlar, bağımsız dil bilgisi kategorileri içinde bulunan dil bilgilik

anlamlardır. İlgi veya yükleme durumların kendine özgü görevi ve biçimi vardır. Ancak, bunlardan biri, kendi başına dil bilgisi kategori, yani durum kategorisi oluşturamadığı gibi, bağımsız dil bilgisi kategorisi olarak da kabul edilemez.

Durum kategorisi bir durumun değil, bütün durumların görevleri ile biçimlerinin topluluğundan ve kalıplaşan dizgesinden kurulur. Durum kategorisine giren durumlar, adların adlarla veya fiillerle bağıntısını bildirme yönünden benzeşir. Bu, onları bir araya toplayan ortak özelliktir. Oysa her durum, bir sözün başka bir sözle farklı bağıntısını, mesela yönelme durumu yön bağıntısını, yükleme durumu nesne bağıntısını bildirir. Bu, durumların birbirinden ayrılan yönleridir. Durumlar, bir sözün ikinci sözle bağıntısını bildirme yönünde benzer olup, genellik özelliği bulunan dil bilgisi kategorisidir.

Dil bilgisi kategorilerinde, genel dil bilgisinin kategorileri değil, akraba veya ayrı dillerin dil bilgisi yapısının genel özellikleri görülür. Bundan dolayı, belli bir dilde veya dil ailesinde bulunan dil bilgisi kategorilerinin bütünüyle başka bir dilde veya dil ailesinde olması gerekmez. Mesela, Slav dillerine özgü görünüş kategorisine, Roman dilleri ile German dillerinde, mesela Fransızca ile Almancada rastlanmaz.

Türk dillerinde dil bilgisi kategorisi sayılan aitlik kategorisi Slav dillerinde yoktur. Cins kategorisine Rus, Alman, Fransız vb. dillerinde bağımsız dil bilgisi kategorisi olarak rastlanmaz. Hint -Avrupa, Türk, Moğol ve Fin -Ugor gibi dil ailelerinde cümlenin asıl ögeleri özne ile yüklemidir.

Bazı Kafkas dillerinde ise, özne ve yükleme birlikte nesne de cümlenin asıl ögesi olabilir.

Dil bilgisi kategori, dillerde farklı biçim ve derecede görülebilir. Mesela, durum, dil bilgisi kategorisi olarak birçok dilde bulunur. Türkçe, Moğolca, Arapça vb.

Ancak, bu kategorinin tabiatı da, sayısı da dillerde farklıdır: Arap dilinde üç durum varken, Rus dilinde altı, Kazakçada yedi, Eston dilinde on beş durum vardır. Bir dildeki sözlerin çekimlenmesi ve cümlede sıralanmasının belirgin yönleri, o dilin dil bilgisi kategorilerinin esasları sayılır.

Birçok dil için ortak olan dil bilgisi kategorileri de vardır. Dil bilgisi kategorilerinin dillerdeki görünüşleri farklı olabilir. Sayı, durum, şahıs, zaman ve kip, çatı vb. dil bilgisi kategorileri birçok dilde görülür. Bütün dillere ve bu dillerdeki adlara özgü dil bilgisi kategorilerinden biri de durum kategorisidir. Durumlar, adların birbiriyle veya diğer sözlerle ilgisini bildirir. Gerçek hayattaki nesne ve durumlar dilde adlarla karşılaşılır; bu nesne ve durumlar arasındaki bütün bağlantılar çeşitli durum kategoriler aracılığıyla dillerde görünüşünü bulur. Durum kategoriler aracılığıyla bildirilen bağlantılara, gerçek hayattaki nesne ve durumlar arasındaki ilişkiler temel olur. Bu yüzden de durum kategorileri bütün dillerde isimlere, özellikle adlara özgüdür. Yalın durumun diğer durumlara göre bağımsızlığı, baskın olup, diğer durumların hepsine de temeldir. Diğer durum biçimleri, sözün bu yalın durum biçimine ilgili eklerinin getirilmesiyle oluşturulur. Bu yüzden de yalın duruma bazen temel durum denirmiş. Yalın durum, adında da anlaşıldığı üzere adlandırma işlevi görür.

Türk dillerinde yalın durum kategorisinin kendine özgü bir belirtisi yoktur. Nesne ve durumların göstergeleri iyelik ve çokluk ekli biçimlerinde veya bunlar olmaksızın yalın durum sayılır. Diğer durum kategorilerinin ise kendilerine özgü ekleri vardır. Dolaylı durumlarda (obligue case), yalın durumdaki gibi bağımsızlık ve düzenlilik bulunmaz. Dolaylı durumdaki söz, duruma göre başka bir sözle birlikte söylenir. Çekimlenmiş sözlerden sonra, duruma göre belli sözlerin gelmesi şarttır. Özetle, durum, ekler ile dil bilgilik anlamların birleşmesinden oluşan ve bir adın ikinci adla veya fiille bağıntısını

bildiren dil bilgisi kategorisidir. Slav dillerin çoğunda ve Türk dillerinde adların adlarla veya fiillerle ilişkisi genellikle durum kategorisi aracılığıyla gösterilir.

Durum varsa çekimlenme vardır. Bu ikisi birbiriyle sıkı bağlantılıdır.

Diller durumların sayısı yönünden de, çekimlenmenin biçim bilgilik tabiatı yönünden de birbirinden ayrılır.

Rus dilinde sözün teklik ve çokluk biçimleri çekimlendiğinde, durumlar değişik biçimlere sahip olurken; Türk dillerinde sözün teklik biçimi ile çokluk biçiminin çekimlenmesinde durum kategorisinde hiçbir farklılık bulunmaz” (Ahanov 2008: 331 -335).

David Crystal, *A Dictionary of Linguistics and Phonetics* adlı sözlüğünde durum terimini tanımlamakta ve durum kategorisi üzerine oldukça geniş bilgilere yer vermektedir: *“Durum, bir cümlede sözcükler arasındaki sözdizimsel ilişkiyi göstermek için sözcük türlerini incelemeye kullanılan dil bilgisel bir kategoridir. Örneğin, yalın durum, belirtme durumu...”*

Latin gramerindeki gibi geleneksel sınıflama, sözcüğün biçimbilimsel formlarındaki değişimlere odaklanmaktadır. Her bir forma spesifik anlam sırası açısından çözümlenir. Örneğin, yalın durum öncelikle cümlelerin dil bilgisel öznesini gösteren durumdur. Tamlayan durumu ise köken, aitlik gibi kavramları ifade eder.

Bu tür biçimbilimsel değişimlerin görülmediği dillerde durum terimi geleneksel anlamında kullanılır. Örneğin, İngilizcede sadece tamlayan durumu vardır. (Boy’ ya da boys’). Diğer bütün formlar eksizdir. Geride kalan durumlar ise ilgeçlerle (with a boy, to the boy) ya da sözlük diziyle (cat chases mouse/ mouse chases cat) ifade edilir.

Bazı dillerde oldukça karmaşık morfolojik sistemler vardır. Örneğin, Fince on altı durum bulunmaktadır.

Büyük C ile yazıldığında bu terim (Case) soyut bir kavrama gönderimde bulunmakta ve morfolojik olarak belirlenen durumdan ayrılmaktadır. Soyut durum (absract case/ deep case) ad öbeklerinde morfolojik durumun görülmediği dillerde bile bulunmaktadır (Çince gibi). Bu tür özellikler morfolojik durumla uyumlu olarak değerlendirilir. Durum teorisi yönetim ve bağlama teorisinin alt teorilerinden biridir. Bu teori, soyut durumun belirlenmesini ve soyut durumun biçimbilimsel olarak gerçekleşme sürecini ele almaktadır. Yapısal durum, yüzey yapıdaki ad öbeklerini belirlemektedir. İçsel durum ise derin yapıdaki ad öbeklerini belirlemektedir. Durum belirleme kuralları, yapısal durumu belirli ad öbeklerine yüklemekte, edilgen yapılarda zorunlu olarak nesnenin özne konumuna taşınmasına sebep olmakta, fiil ve nesnesi arasındaki belirtecimsi görünümü engellemektedir. Bu anlamda durum teorisi, durum gramerinden net bir şekilde ayrılmalıdır (Crystal 2008: 66 -67).

Cristal, yine aynı çalışmasında, *Durum Dilbilgisi (Case Grammar)* hakkında da açıklamalarda bulunmaktadır: *Durum dil bilgisi (case grammar), 1960'ların sonlarında Amerikan dil bilimci Charles Fillmore tarafından ortaya koyulmuş olan dil bilgisel çözümleme yaklaşımıdır. Durum dil bilgisi, "özne, nesne" gibi kavramların yer aldığı cümle çözümlemelerinde standart teoriye karşıt bir harekettir. Sözdizimsel işlevlere odaklanarak birkaç önemli anlamsal ilişki türünün ortaya konulabildiği, aksi taktirde bunun anlaşılması çok zor ya da imkansız olabileceği görülmüştür. Örneğin, The key opened the door, The door was opened by/ with the key, The door opened, The man opened the door with a key... cümleleri, yüzeysel dil bilgisel yapıların çeşitlenmesine rağmen birkaç değişmez anlamsal rol örneklendirmektedir. Her bir durumda, "anahtar" araçtır; "kapı" ise hareketten etkilenen nesnedir* (Cristal 2008: 67).

Vedat Gültek, **Rus Dili Grameri** adlı kitabında Rusçadaki durum kategorisine de yer vermiştir.

Rusçada adların çekimi, bir adın cümle içindeki diğer sözcüklerle olan bağlantısı, adın biçimindeki değişiklikleriyle gösterilir; yani değişik ekler alırlar:

Eto doska. Mel na doske.

Bir sözcüğün değişen kısmına sonek (takı) denir. Her Rusça adın birkaç soneki vardır. Bu sonekler aynı zamanda iki konuyu açıklar:

1. Adın tekil ya da çoğul olup olmadığını. Buna sayı denir.
2. Adın cümle içinde hangi yoldan kullanıldığını gösterir. Buna da durum (hal) denir.

C. J. Fillmore ve J. Charles tarafından hazırlanan *The Case for Case* adlı önemli çalışmada durum ve durum kategorisi şu şekilde işlenmiştir: “Her dilin temel dil bilgisel yapısında durum (case) kavramından söz edilmektedir. Geçmişte, durum üzerine yapılan çalışmalarda, cümledeki adlar ve diğer birimler arasındaki anlamsal ilişki çeşitliliği üzerinde durulduğu görülmektedir (Fillmore - Charles 1968: 5).

Çoğu geleneksel çalışma, durum kavramını anlamsal terimleri temel alarak incelemiştir. Yapılan son çalışmalardan biri, dillerin **durum sistemi**’ni çözümlemeye yöneliktir. Önceki ve sonraki çalışmalar, durumu işaretleyen morfemlerin ya da durum kavramlarının tarihini ve geçirdiği evrimi anlamak amacıyla yapılmıştır. Son olarak, üretici dil bilgisi üzerine çalışanlar durum belirleyicilerini yüzey yapı dönüşümleri olarak değerlendirmişlerdir (Fillmore-Charles 1968: 10-11).

Durum kullanışı: Durum üzerine yapılan çalışmalarda, yalın durumun ihmal edilmesinin birkaç sebebi vardır. Bunlardan biri, durum için kullanılan Yunanca “ptôsis” teriminin etimolojik anlamı (deviation)dır. Dil bilgisi üzerine çalışanlar, bu terimi sadece yalın olmayan durumlarla sınırlandırmışlardır. Bu çalışmalarda, yalın durumun göz ardı edilmesinin en önemli sebebi “cümlelerin öznesi” kavramının yanlış bir biçimde algılanmasıdır (Fillmore-Charles 1968:11).

İki adlı bir cümlede adlardan biri yalın, diğeri ya yönelme ya da belirtme durumundadır. Ama genellikle belirtme durumunda olduğu görülmektedir. Yalın durum burada ediciyi göstermekte; ancak bu defa belirtme durumu (ya da yönelme durumu) geriye kalan durumu göstermektedir. İki adlı bir cümlede, başka bir deyişle *belirtme durumu* etkilenenin anlamıyla sınırlı değildir. Bunun yanında başka anlamlar da ifade edebilir. Aynı zamanda yönelme durumuyla da yer değiştirebilir (Fillmore-Charles 1968: 20).

Bir addan oluşan cümledeki ad, fiil ile ilgili herhangi bir anlam ilişkisini ifade edebilir. Bu ad çoğu zaman yalın durumda olmasına karşın belirtme ya da yönelme durumunda da olabilir. Ancak seçim, bu durumlarla ilgili anlamlara bağlı değildir. Ad, yalın durumda olduğu zaman kastedilen söz dizimsel anlam edici, etkilenen ya da başka bir şeydir (Fillmore-Charles 1968: 21).

Lyons'e (1966) göre durum, tamamen derin yapıda gösterilmemekte ve sözdizimsel ilişkilerin çekimsel gerçekleşmesini sunmaktadır (Fillmore-Charles 1968: 27). Durum biçimlerinin (ilgeç, ek vb.) ayrımındaki sözdizimsel ilişkilerin iki türü bulunmaktadır. Bunlar soyut (pure) ya da biçimbilimsel ilişkilerdir. Bir yandan işaretlenmiş "labeled", bir yandan da dolaylı "mediated" ilişkiler olarak nitelendirilebilir. Soyut (pure) ilişkilerle, yönetim açısından dil bilgisel bileşenler arasındaki ilişkiler kastedilmektedir. Sonuç olarak özne kavramı, ad öbeği ve yöneten özne arasındaki ilişkiyi belirtmektedir. Nesne kavramı ise ad öbeği ve fiil öbeği arasındaki ilişkiyi belirtmektedir (Fillmore-Charles 1968: 29-30).

İşaretlenmiş ilişki ile kastedilen, ad öbeğinin bir cümleyle ya da fiil öbeğiyle olan ilişkisidir. Tarz "manner, boyut "extent", yer " location", edici "agent" vb. (Fillmore-Charles 1968: 30).

Theory of English Grammar adlı kitabında İ. İ. Pribitok, *durum kategorisi* hakkında şu bilgilere yer vermektedir:

Durumun Tanımı: Durum kavramı antik Yunan’a kadar uzanmaktadır. Ancak o zamanlarda bu kavram farklı bir biçimde algılanmaktaydı. Cümlede mantıksal açıdan bağımlı konumdan dolayı Aristo durumları, adlardan ve eylemlerden sapma biçiminde tanımlamıştır. Aristo’ya göre hem adların hem de eylemlerin durumları bulunmaktaydı. Stoacılar, case teriminin kullanımını ad paradigması olarak sınırlandırmışlardır. Onlar durumları ilk defa yalın, tamlayan, yönelme, belirtme, araç, seslenme durumu olarak adlandırmışlardır. Durum, genellikle sözcükler arasındaki belirli ilişkiyi göstermek ve belirli bir anlamı ifade etmek için kullanılan çekimlenebilir sözcüklerin morfolojik biçimi olarak kabul edilmektedir. B. A. Ilyish’e göre durum, bir ad kategorisidir. Dilbilimsel bir kavram olarak durum, dil dışı gerçekliğin nesneleriyle bağlantı kuramamaktadır (Pribitok 2008: 35-36).

Durumların sayısı: Modern İngilizcedeki durum sayısı dilbilimcilere göre değişiklik göstermektedir. Evrensel dil bilgisinin temsilcileri altı durumdan söz etmektedir. Onlar Latin sistemini İngilizceye uygulamaktadır. Ancak İngilizcenin göz ardı edilmemesi gereken kendi özellikleri bulunmaktadır. Örneğin; bükümlü bir dil olan Latincenin aksine modern İngilizce çözümlemeli (analytical) bir dildir.

J. C. Nesfield, beş durumdan söz etmektedir. Yalın, seslenme, belirtme, tamlayan ve yönelme. Ayrıca Nesfield tamlayan durumunun şimdi biçim değişikliği ile gösterilen tek durum olduğunu belirtmektedir. Diğer durumlar bükümünü kaybetmiş ve sadece dil bilgisel bağıntı ile gösterilmektedir. Bir ad özne olarak kullanıldığında yalın durumda bulunmaktadır: **Rain** falls (J. C. Nesfield).

Bir ad seslenme için kullanıldığında seslenme durumundadır.

*Are you coming, my **friend**?* (J. C. Nesfield).

Bir ad nesne ise belirtme durumundadır:

*Mary took **the money*** (M.Vince, K. Mc Nicholas).

Bir ad ikincil nesne konumundaysa yönelme durumundadır:

*I gave **the boy** a penny* (J.C. Nesfield).

Morfolojik bir kategori olarak durum tanımına bağlı kalırsak modern İngilizcede yalın durumun, seslenme durumunun, belirtme ve yönelme durumlarının yokluğu söz konusudur. Çünkü onlar arasında biçimsel ayrımlar bulunmamaktadır.

G. Gurme'ye göre modern İngilizcede dört durum bulunmaktadır: Yalın, tamlayan, belirtme ve yönelme durumları. Bu durumlar eski İngilizcede bulunmamaktadır. Ancak zamanla asıl yalın durum, yönelme durumu ve belirtme durumu, günümüzde bükümlü tamlayana karşılık gelen bir biçimle örtüşür hale gelmiştir. Ama Gurme, önceden özel durum bükümleriyle ifade edilen bağıntıların şimdi sözcük dizilişi ve edatlı birleşimlerle gösterildiğini düşünmektedir (Pribitok 2008: 36).

Ancak durum, morfolojik bir kategoridir ve sözcük dizilişi sözdizimsel bir faktördür. Bir edat ya da addan oluşan ve çözümlemeli durumlar olarak adlandırılan teoriye gelince o da tartışılabilir. B. S. Khaimovich ve B.I. Rogovskaya onların varlığını aşağıdaki gerekçelere dayanarak kabul etmemektedir.

Birincisi, her dil bilgisel kategori sınırlı sayıda üyeden oluşmalıdır. Edatlı birleşimleri durum biçimlerine ait sayarsak durumların sayıları artıracaktır ve biz sadece sınıflandırma yanılışına düşmüş olacağız.

İkincisi, çözümlemeli biçimler genellikle bireşimsel biçimlere karşı olarak belirlenmektedir. O edatsal kuruluşlardan farklıdır. Onlar genellikle bireşimsel durumlar olarak adlandırılanlarla eş anlamlıdır. Örneğin; *the house of your neighbour=your neighbour's house* (O. Jespersen).

Üçüncüsü; edatların seçiminde öznellik söz konusudur. M. Bryant ve H. Whitehall, kişi zamirlerinin durum biçimleriyle analojisi sonucunda modern İngilizce üç durumun bulunduğunu söylemektedir. *Yalın, tamlayan ve belirtme*.

Case: Durum

Nominative (Yalın) Genitive (tamlayan) Objective (belirtme)

Pronouns: Adıllar	he	his	him
Nouns: Adlar	man	man's	man

Bu bakış açısını eleştirerek A.I. Smirnitsky aşağıdaki düşünceleri (argument) ileri sürmektedir.

Birincisi; adlar ve kişi adları farklı sözcük türlerine aittir.

İkincisi; kişi zamirleri oldukça azdır, Kişi zamirlerinin durum sisteminin adların durum sistemini etkileyebileceği konusunda şüpheler bulunmaktadır.

Çoğu dilbilimci, Modern İngilizcede iki durumun var olduğunu söylemektedir: genel (common), tamlayan (genitive). Genel durum anlamsal ve biçimsel olarak işaretlenmemiştir.

Genel durumdaki adlar, herhangi bir sözdizimsel işlev gösterebilir.

*He touched **my hand** (O benim elime dokundu) (G.Jones). - Nesne.*

*Suddenly **the weather** changed (Aniden hava değişti) (L.Untermeyer). - Özne.*

*He had not seen Mabel **for seven years** (O yedi yıldır Mabel'i görmedim) (W.S. Maugham) – Zarf (Pribitok 2008: 37).*

Tamlayan durumu: Tamlayan durumu hem anlamsal hem de biçimsel olarak işaretlenmektedir. Tamlayan durumunu göstermek için tekil adlara 's getirilir. Örneğin; *My **sister's** little girl fell downstairs* (J. Cheever).

Çoğul adlarda tamlayan durumu iki biçimde gösterilmektedir. Eğer çoğul sözlük -s ile bitiyorsa sözcüğe sadece 's imi eklenmektedir.

Even **grandmothers'** dreams don't always come true... (D.H. Lawrence).

Eğer çoğul sözcük - s ile bitmiyorsa 's eklenmektedir.

Örneğin; The **children's** toys are new (R. Quirk et al.)

Tamlayan durumunun anlamı: Tamlayan durumunun temel anlamı aitlik ya da iyelik ifade etmesidir. Örneğin; Vinny would inherit **her mother's money** (D.H.Lawrence).

Bu yüzden A.I. Smirnitsky tamlayan durumunun iyelik durumu olarak adlandırılması gerektiğini belirtmektedir. Tamlayan durumunun tek anlamı iyelik ifade etmesi değildir. Eski İngilizcede tamlayan durumunun birden çok anlamı vardı. Ancak günümüzde tamlayan durumunun anlam açısının daraldığı görülmektedir. Buna rağmen dil bilimciler tamlayan durumunun yedi anlamsal türünden söz etmektedir:

İyelik tamlayanı (Possessive genitive), Mrs. Johnson's passport→ Mrs.Johnsonhas a passport (R. Quirk et al.).

Özne tamlayanı (Subjective genitive), hareketin edicisini göstermektedir. Örneğin; *the people's choice* →The people chose (S. Greenbaum).

Kaynak tamlayanı (genitive of source) köken ve kaynak gibi ilişkileri göstermektedir.

The general's letter→The general wrote a letter

Australia's exports →The exports that come from Australia (S. Greenbaum)

Nesne tamlayanı (objective genitive) hareketin nesnesini göstermektedir.

Kennedy's assassination→Somebody assassinated Kennedy

Zaman tamlayanı (Temporal genitive), zaman sürecini göstermektedir. Örneğin: *ten days' absence* (on günlük yokluk) →*the absence lasted ten days* (yokluk on gün sürdü) (R. Quirk et al.).

Eşitlemeli/eşlemeli tamlayan (Eguational genitive), göndergenin kimliğini belirlemektedir. Örneğin; *a mile's distance → the distance is a mile* (L.S. Barkhudarov).

Hedef tamlayanı (genitive of destination)

A women's college → a college for women (R. Quirk et al.) (Pribitok 2008: 38).

R. Quirk ve onun yardımcı yazarlarına göre anlamsal sınıflama kısmen rastlantısaldır. Örneğin; *Cow's milk* yapısının köken tamlayanı (milk from a cow) olmadığı ama özne tamlayanı (the cow provided the milk) olduğu ileri sürülebilir. Elbette L. S. Barkhudarov, tamlayan durumlu yapılardan türetilen çekirdek tümcecin adlandırılmasının bazen zor olduğunu dile getirmektedir. Örneğin; *Nick's School* (L. S. Barkhudarov). Tabii ki *Nick's School, Nick goes to school* biçimine dönüştürülebilir. Ama bu tür dönüşümler sözde dönüşümler olarak kabul edilmektedir. (Z. Harris). Çünkü onlar üretici yapı kurallarını tamlayan durumuyla net bir şekilde biçimlendirmek için bir imkan sunmamaktadır (Pribitok 2008: 39).

Tamlayan durumunun kullanımı: Kullanıma gelince tamlayan durumu bağımlı ve bağımsız olmak üzere iki ayrılmaktadır. Bağımlı tamlayanlar adlarla kullanılmakta; onları nitelenmekte ve onlardan önce gelmektedir. Örneğin; He stared at his *aunt's face* (J.C. Oates). Bağımsız tamlayanlardan sonra baş sözcük gelmemektedir. Çoğu bağımsız tamlayan eksiltilidir. Eksiltili tamlayanlarda baş ad ya önceki ya da sonraki bağlamlardan çıkarılabilmektedir. Örneğin; *My car* is faster than *John's* (R. Quirk et al.). *Mary's* was the prettiest dress.

Diğer bağımsız tamlayanlar bilinmektedir ve bağlamda onu destekleyecek baş bir ada ihtiyaç duymamaktadır. Onlar genellikle insanların evlerine, dükkanlarına, barlarına ve diğer yerlerine gönderimde bulunmaktadır. R. Quirk ve onun yardımcı yazarları onları yerel bağımsız tamlayan olarak adlandırmaktadır. Örneğin; We'll meet *at Bill's*. (ibid).

*I bought these buns **at the baker's** (Longman Dictionary of Contemporary English).*

Eksilteli bağımsız tamlayanlar oldukça azdır. Yerel bağımsız tamlayanlar daha çoktur. Ama bağımlı tamlayanla karşılaştırıldığı zaman azdır (Pribitok 2008: 40).

S tamlayanları ve of öbekleri arasındaki seçim: Tamlayan anlamı of'lu edat öbeğinin başı olarak bir adla açıklanabilir. Of öbeği cansız soyut adlarla kullanılmaktadır. Örneğin: *the roof of this house (R. Quirk et al.)* (Pribitok 2008: 40).

Çift tamlayan (Double genitive) :

Çift tamlayan, of öbeği içinde yer alan bağımsız tamlayanın özel bir kuruluşudur. Örneğin; *He is a good friend of my husband's* (S. Gibbons).

It was about a cousin of my wife's (D.Bifer et al.). Of'lu kuruluşlar ve iyelik zamiri çift tamlayanı göstermede kullanılabilmektedir. Örneğin; *a friend of Deborah's* (D. Bifer et al.), *a friend of hers* (ibid) (Pribitok 2008: 42).

Grup tamlayan (Group genitive) : Bazen tamlayan son ekinin baş ada değil de tamlayan öbeğinin son sözcüğüne bağlanmasına grup tamlayan adı verilmektedir. Grup tamlayanlarının of öbekleri ve kordinat (*coordinate*) öbekleriyle kullanılması yaygındır. Örneğin; *the Museum of modern Art's Director* (R.Quirk et al.) (Pribitok 2008: 43).

Durum çalışmalarına farklı yaklaşımlar:

Morfolojik kategori olarak durum çalışmalarına farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Çoğu geleneksel çalışma durumun çeşitli kullanımlarını incelemiştir. Yakın zamanlarda yapılan bir çalışma farklı dillerdeki durum sisteminin analizi üzerine yönelmiştir. Birçok araştırma, durum kavramlarının ve durum morfemlerinin gelişimini anlamayı amaçlamıştır. Ch. J. Fillmore ve onunla aynı görüşte olanlara gelince durum yüzeysel bir unsur değildir. Bir

cümlenin derin yapısını göstermektedir. Bir cümlenin derin yapısı Ch. J. Fillmore göre bir eylem, bir ya da daha fazla ad öbeğinden oluşmaktadır. Bu ad öbeklerinin her biri özel bir sentaktik ve semantik ilişkiyle eyleme bağlıdır. Ch. J. Fillmore, semantik durumları 7'ye ayırmaktadır.

1. Edici (agentive)
2. Araç (instrumental)
3. Hedef (dative)
4. Konu (factitive)
5. Yer (locative)
6. Yararlanıcı (benefactive)
7. Etkilenen (objective).

Semantik durum yüzey yapıda değişken rollere benzemektedir. Örneğin; “It is windy **in Chicago**” cümlesinde kalma durumu alan sözcük zarfa benzemektedir; Chicago is windy cümlesindeki Chicago ise özneyi belirtmektedir. Semantik durumların sayıları yazardan yazarlara değişmektedir. Semantik durumları R. Schank 5'e, Ch. J. Fillmore, W. L. Chafa, V. G. Gak ve I. P. Susov 7'ye, D. G. Lockwood 9'a, V. V. Bagdanov 14'e, Y. D. Apressyan 25'e, N. N. Leontyeva 50'ye ayırmaktadır. Detaylama derecesini belirlemek oldukça zordur. Ancak bir şey açık ve nettir. Semantik durumların sayısı belirsiz bir biçimde artıyorsa sınıflama belirliliğini kaybeder ve sonunda yok olur.

A. P. Gurninsky, cümlede yer alan eylemin asıl rolünü kabul etmemektedir. Ona göre sadece iki semantik durum bulunmaktadır.

John loves Mary (E.K. Brown, J. E. Miller).

Brad Rogers held out his hand (S. Sheldon). (Pribitok 2008: 45-46).

Dora Kós - Dienes, (Fillmore's Case Theory and Thematic Roles in GB (Government and Binding Theory (bağlama kuramı)) Theory - A Comparison and Criticism, Published in

Gothenburg Papers of Theoretical Linguistics 49, Göteborg University, Dept of Linguistics.
1985:11 makalesinde şöyle özet çıkarmıştır.

Soyut durum, cümleye katılanların anlamsal ve sözdizimsel rollerini tanımlayan yüklemcil sözcüğe bağlı olan ad öbeğinin (NP) temel özelliğidir .Soyut durumun hem anlamsal hem söz dizimsel belirginliği/ayrıcılığı vardır (Fillmore 1977:61).

Fillmore, soyut durumun iç anlamsal çerçevede yer aldığını söylemektedir. Örneğin; tümceciğin iç yapısının anlamı (Fillmore 1977:60).

1. Anlam Bilimi	
İç (internal) -Tümceciğin iç yapısının anlam bilimsel niteliği	Dış (external) Gerçeklik- değer Eyleyici güç vb.
Soyut durumlar	

Cümlenin temel yapısı, önerilmiş çekirdekten (P) oluşmaktadır. Örneğin, kipsiz ilişkiler dizisi (bir eylemi, bir ya da daha fazla ad öbeğini, yerleşik tümceleri içeren) ve kiplik (modality) zaman, kip, olumsuzluk kavramları:

2. Özne→ önerilmiş çekirdek yapı+kiplik

(S→P+M)

Temel yapısı içinde önerme (Fillmore bazen bu anlam için “tümce (sentence)” sözcüğünü kullanmaktadır.) özel durum ilişkisi içinde her biri eylemle ilişkili olan bir eylem, bir ya da daha fazla ad öbeğinden oluşmaktadır (Fillmore 1968:21)

Bu durum kategorileri, tanımlayan durumlardan katılımcıların anlamsal ve sözdizimsel rollerini gösteren bir durum çerçevesi oluşturmaktadır:

Önerilmiş çekirdek→eylem+durum çerçevesi

$P \rightarrow V + \text{Case Frame}$

$\text{Case Frame} \rightarrow C1 (+C2 \dots Cn)$

Durum çerçevesi $\rightarrow \text{durum1} (+\text{durum2} \dots \text{durum} \dots)$

Bu durum çerçevesindeki ögeler ad öbekleri ya da yerleşik tümcecikleri oluşturmaktadır. Fillmore tarafından önerilen durumlar hiyerarşi sırasıyla aşağıda yer almaktadır (Fillmore 1971:42).

4. Edici (Agent)

Deneyimci (Experiencer) – “Bir oluştan duygusal ve algısal olarak etkilenen”.

Bir hareketin etkisine maruz kalan ya da deneyimleri, kabulleri taşıyan varlık.

Araç (Instrument) – olayın birinci sebebi, uyaran.

Nesne (Object) - devinim ve değişim geçiren varlık.

Kaynak (Source)

Hedef (Goal) - Bir dönüşümün, hareketin ve bir sonucun yönü.

Yer (Location) - Olay yeri.

Zaman (Time) - Olay zamanı.

B. J. Blake, *Encyclopedia of Language and Linguistics* (2006), “Case” maddesinde durum kategorisi hakkında şu bilgilere yer vermektedir:

“Durum” terimiyle “çekimsel bir işaretleme” kastedilmektedir. Durum, tümce düzeyinde bir adın eylemle, öbek düzeyinde ise bir adın ilgeçle ya da başka bir adla ilişkisini işaretlemektedir (Blake 2006: 212).

Durumların tanımlanmasında, sıklıkla sözdizimsel ya da dilbilgisel ve anlamsal durumların ayırımından söz edilmektedir (Blake 2006: 214).

Bazı dillerde hiçbir biçimde “durum sistemi” bulunmamaktadır. Bu durum, farklı düzenekler bulunduğu için normal olarak değerlendirilebilir. Alternatiflerden birisi sözcük dizilişini kullanmaktır. Bazı dillerde “özne-eylem-nesne” işaretlenmemiş sözcük dizilişinin kullanılmasıyla özne ve nesne birbirinden ayrılmaktadır. Bu özellik, İngilizce için de geçerlidir. Ancak İngilizcede kişi adları üzerinden de durum sistemi işaretlenmektedir (*I / me, she / her, he / him, we / us ve they / them*) fakat *you* ve *it* arasında bir ayrım bulunmamaktadır (Blake 2006: 216).

Rusçada, yalın durum dahil altı çekim durumu vardır. Her çekim durumunun da bir tekil, bir de çoğul biçimi vardır:

1. Yalın durum: iminitelni padej
2. İlgi durumu: roditelni padej
3. Yönelme durumu: datelni padej
4. Belirtme durumu: vinitelni padej
5. Araç durumu: tvoretelni padej
6. Bulunma durumu: prodlojni padej (Gültek 1957: 54).

Rus dilinde durum kategorisini ele alan bir başka çalışma da, İ. D. Dildarova, A. A. Korsakova, G. M. Mogolin, E. N. Sokolova tarafından hazırlanan **Fonetika ve Morfologiya, Grammatika Russkogo Yziika** adlı Rusça grameridir. Bu kitapta durum ve ad durumu hakkında şu bilgiler verilmektedir.

İsim çekimi: İsimler cümlede başka kelimelerle ilgi kurarlar ve farklı sorulara cevap verirler. Bu yüzden değişik soneklere sahip olurlar.

İsimlerin sonlarında bulunan morfeplerdeki değişiklik, durumlara (падеж - padej) veya çekimlerdeki değişikliklere göre adlandırılır. Rusçada 6 tane padej (durum) vardır. Her bir padejin (durumun) özel adı vardır ve farklı sorulara cevap verir.

Падеж	Durum	Soru	Örnek
Иминителный падеж	Yalın durum	Кто? что? Kim? ne?	Брат ağabey
Родительный падеж	İlgi durumu	Кого? чего? Kimin? neyin?	Брата ağabeyin
Дательный падеж	Yönelme durumu	Кому? чему? Kime? Neye?	Брату ağabeye
Винительный падеж	Belirtme durumu	Кого? что? Kimi? neyi?	Брата ağabeyi
Творительный падеж	Araç durumu	Кем? чем? Kimle? neyle?	Братом ağabey ile
Продложный падеж	Bulunma durumu	О Ком? о чем? Kimde? nerede?	(о) Брате ağabeyde

1. Yalın durum aynı zamanda direkt padej (durum) diye anılır.

2. Diğer 5 padej ise dolaylı padej diye anılır.

3. İsimlerin cinsi çekim esnasında değişmez.

İsim çekiminin türleri: Farklı isimler aynı padejde (durumda) farklı ekler alabilirler.

Örneğin:

И. что? карандаш (kalem) - резина (lastik) - тетрадь (defter)

Р. Чего? карандаша (kalemin) - резины (lastiğin) - тетради (defterin)

Д. Чему? карандашу (kaleme) - резине (lastiğe) - тетради (deftere)

В. Что? карандаш (kalem) - резину (lastik) - тетрадь (defter)

Т. Чем ? карандашом (kalemle) - резиной (lastikle) - тетрадью (defterle)

П. о Чём ? карандаше (kalemde) - резине (lastikte) - тетради (defterte).

Родительный падеж - İlgi durumu: ы а и

Дательный падеж - Yönelme durumu: е, у, и

Творительный падеж - Araç durumu: ой, ом, ью

Tekil isimlerin yalın durumlarında kelimenin türüne ve son morfemine bağlı olarak üç tür çekim vardır. Bu sebeple isimlerin çekimini belirlemek için onları tekil olarak yalın hâle yerleştirmek gerekir.

Birinci tür çekimi:

Bu türde dişî kelimelerin “а” (a) ve “я” (y) ile bitenleri çekimlenir. *сестра* (abla), *земля* (yer).

Ancak erkek canlıları ifade eden isimler de bu türde çekimlenir.

папа (baba), *Ваня* (Vanya - erkek ismi). Örnekler:

1. Моя **сестра** работает на заводе.

Kız kardeşim fabrikada çalışıyor (yalın)

2. У **сестры** работа очень интересная.

Kız kardeşimin işi çok ilginç. (yalın)

a. *Kız kardeşimdeki işi çok ilginç (bulunma).*

b. *Kız kardeşimin işi çok ilginç. (ilgi)*

3. К **сестре** пришли подруги.

Arkadaşları, kız kardeşime misafir geldiler. (yönelme)

4. **Сестру** наградили орденом.

a. *Kız kardeşimi madalya ile ödüllendirdiler¹. (belirtme)*

b. *Kız kardeşime madalya verdiler². (yönelme)*

5. Директор завода доволен моей **сестрой**.

a. *Fabrikanın müdürü kız kardeşimin yaptığı işle çok memnun. (araç)*

b. *Fabrikanın müdürü kız kardeşimin işinden çok memnun. (çıkma)*

¹ Kelime kelime tercümesi

² Türkçe karşılığı

6. О **сестре** часто пишут в стенгазете. - Duvar gazetesinde kız kardeşim hakkında sık sık yazı yazılıyor.

Tekil isimlerin çekimlenmesi			
Padej	Soru kelime	Soru kelime	Ekler
иминителный падеж.	Кто? сестра	Что? земля	- а, - я
родителный падеж.	Кого? сестры	Чего? земли	- ы, - и, - е
дателный падеж.	Кому? сестре	Чему? земле	- у, - ю
винительный падеж.	Кого? сестру	Что? землю	- ой (- ою)
творительный падеж.	Кем? сестрой (- ою)	Чем? землёй (- ёю)	- ей, (- ею)
продложный падеж	О ком? о сестре	О чём? о земле	- ёй, (- ёю) - е

İkinci tür çekimi:

Bu tür çekime yalın durumdaki tekil isimlerin herhangi bir padej (durum) eki taşımayan eril biçimleri ve nötr cins isimler katılır.

Tekil isimlerin çekimlenmesi:

Padej	Мужской род (eril biçimi)	Средний род (nötr)
И.	Мост (köprü) Конь (at) герой (kahraman)	Зерно (tohum) Поле (tarla)
Р.	Моста коня героя	Зерна поля
Д.	Мосту коню герою	Зерну полю
В.	Мост коня героя	Зерно поле
Т.	Мостом конём героем	Зерном полем
П.	Мосте коне герое	О зерне о поле

1. Пионер всем ребятам пример. Pioner bütün çocuklara örnek. (yalın)

2. У пионера есть красный галстук.

a. İzciye kırmızı kravat var. (bulunma)

b. İzcinin kırmızı kravatı var. (ilgi)

3. Вожатый дал пионеру значок.

a. Lider, izciye nişan verdi. (yönelme)

b. Lider, izciye nişan taktı. (fiiller değişti.)

4. Этого пионера часто вижу в пионерском лагере.

Bu izciyi ben sık sık izci kampında görüyorum. (belirtme)

5. Я готовлю уроки с пионером Ваней. Derslerimi izci Vanya ile hazırlıyorum. (araç)

6. На пионерском сборе говорили о лучшем пионере.

a. İzci toplantısında en iyi izci hakkında konuşuyorlardı.

b. İzci toplantısında en iyi izciden bahs ediyorlardı. (çıkma)

Üçüncü tür çekimi:

Bu türdeki çekime dişil cins olup da “ь” ile biten isimler katılır. Örneğin: *рожь* (çavdar), *мать* (ana), *дочь* (kız)...

Tekil isimlerin çekimi:

Padej	Kelimeler	Ekler
И.	Кость (kemik) ночь (gece)	-
Р.	Кости ночи	- и
Д.	Кости ночи	- и
В.	Кость ночь	-
Т.	Костью ночью	- ью
П.	Кости ночи	- и

1. Моя тетрадь по русскому языку чистая.

Rusça defterim güzel. (yalın)

2. У меня ни одной грязной тетради нет.

a. Bende hiçbir kirli defterin.... yok. (ilgi durumu eksiltili hali)

b. Benim hiçbir kirli defterim yok. (yalın)

3. Тетрадь я отношусь бережно.

a. Deftere nazik davranıyorum. (yönelme)

b. Defteri dikkatli kullanıyorum. (belirtme)

4. Вчера директор смотрел мою.

Dün müdür defterimi inceledi ve beni övdü. (belirtme)

5. Я горжусь своей тетрадью и хочу её отдать на выставку.

Kendi defterimle övünüyorum ve onu sergiye vermek istiyorum.

6. Наша учительница показала нам, как нужно делать красивую надпись на тетради.

a. Bizim öğretmenimiz bize gösterdi ki defterde nasıl güzel yazı yazılır. (bulunma)

b. Öğretmenimiz bize deftere nasıl güzel yazı yazılacağını gösterdi. (yönelme)

1. Все кровати в школьном интернате новые.

Okul yurdundaki bütün yataklar yeni. (yalın)

2. Раньше здесь не было таких красивых кроватей.

a. Eskiden burada böyle güzel yatakların (...) sı yoktu. (ilgi)

b. Eskiden burada böyle güzel yataklar yoktu. (yalın)

3. Кроватям заведующий интерната заказал сетки.

a. Yurdun müdürü yataklara somya sipariş etti. (yönelme)

b. *Yurt müdürü yataklar için somya isparış etti.* Türkçede yönelme durumu “ için” vb. zarflarla ve A ekiyle ortaya çıkabilir.

4. Эти кровати привезли из Ашхабада.

a. *Bu yataklar Aşkabat’tan getirdiler.* (belirtme durumun eksiz hali)

b. *Bu yatakları Aşkabat’tan getirdiler.* (belirtme)

5. Дети уже пользуются этими кроватами.

a. *Çocuklar artık bu yataklarla kullanıyorlar.* (araç)

b. *Çocuklar artık bu yatakları kullanıyorlar.* (belirtme)

6. На кровати спать приятно и тепло.

Yataklarda uyumak rahat ve sıcak. (Dildarova-Korsakova-Mogolin-Sokolova 1955: 88-105)

Almancada durum kategorisi dört ögelik bir dizi oluşturur. Nominative (yalın durum), Genitive (tamlayan durumu), Dative (yönelme durumu), Akkusative (belirtme durumu). Almancada kalma durumu ve çıkma durumu yoktur. Bunlar ilgeçlerin yardımıyla belirtilir: *In der Schule “okulda”, vom Bahnhof “istasyondan”* gibi. (Toklu 2003: 61 - 64)

Türkçede ve Moğolcada evde/gert, evlerde/gerüüded örneğinde olduğu gibi gelen sonekler adın tekil ya da çoğul olmasına göre değişmez. Ancak Almancada tanımlıkları *der*, *die* ya da *das* olan adların tümü çoğul biçimlerinde *die* çoğul tanımlığı aldıklarından çoğul ad çekimi de değişik bir biçimde gerçekleşir. Almanca ad çekimi:

Tekil adlar			
Durum	Eril	Dişil	Türsüz
Nominativ (yalın durum)	der Mann (adam)	die Frau (kadın)	das Kind (çocuk)
Genitive (tamlayan durumu)	des Mannes (adamin)	der Frau (kadının)	des Kindes (çocuğun)

Dativ (yönelme durumu)	dem Mann (adama)	der Frau (kadına)	dem Kind (çocuğa)
Akkusativ (belirtme durumu)	den Mann (adamı)	die Frau (kadını)	das Kind (çocuğu)

Tabloda görüldüğü gibi, durum kategorisi tanımlıklarda değişikliklerle aktarılıyor, ancak eril ve türsüz adların Genetivlerinden -(e) s son eki de eklenmekte. Almancada, durumu kategorisi, Türkçede ve Moğolcada da olduğu gibi, kişi adlarına da yansır: gibi: *mir/bana/nad ruu, mich/beni/ namaig...*

İngilizcede adlara durum kategorisinin anlatımı Türkçe, Moğolca ve Almancaya oranla çok daha yalındır. Adlara yalnızca tamlayan durumunda ek gelir. Diğer durumlar genellikle ilgeçlerle (preposition) ifade edilir.

Latince ise ad durumları, Türkçede ve Moğolcadaki gibi son ekleriyle oluşturulur. Latince de dişil bir ad olan *puella* “kız”, eril bir ad olan *lupus* “kurt” ve türsüz bir sözcük olan *bellum* “kurt” sözcüklerinin ad durumları şunlardır (Toklu 2003:61-64).

Tekil			
Nominativ	puella	Lupus	Bellum
Vokativ	puella	Lupe	Bellum
Akkusativ	puellam	Lupum	Bellum
Genetiv	puellae	Lupi	Belli
Dativ	puellae	Lupσ	Belloσ
Ablativ	puellā	Lupσ	Belloσ

Çoğul			
Nominativ	puella	Lupi	Bella
Vokativ	puellae	lupi	Bella
Akkusativ	puellās	lupσs	Bella

Genetiv	puellārum	Lupōrum	Bellōrum
Dativ	puellis	Lupis	Bellis
Ablativ	puellis	Lupis	Bellis
Leyons 1971: 294			

Rol Kuramı: Sözlükçedeki anlam bilimsel bilgilerin sözdizimine yansıtılması temeline dayanmaktadır. Yüklemler tarafından üyeler anlamsal roller, sözcüksel öğelerin rol yapısını oluşturur. Rol kuramına göre her fiilin bir üye ve rol yapısı olmalıdır.

gezdır- fiili, *edici* ve *etkilenen* rolünü yüklenen iki farklı üyeye sahipken; *gez-* fiil, sadece *etkilenen* rolünü yüklenen dışsal bir üyeye sahiptir. Sözdizimsel yapıda bir karmaşaya yol açmamak için bir üyeye sadece bir rol verilir. Buna rol ölçütü denir. Chomsky (1986b)'e göre Her üyeye yalnızca bir rol yüklenir. Her rol ise yalnızca bir üyeye yüklenir.

İDKda, sözdizimsel yapıda bir kategorinin bir diğer kategoriye yönettiği varsayılır. Buna göre, yönetici konumunda olan ögenin bir diğer ögeyi yönetebilmesi için öbekteki kurucu konumunun belirlenmesi gerekmektedir. Bu durum, küçükçül buyurma (k-buyurma) olarak adlandırılmaktadır (Sinan Atay 2005: 9-11).

Durum Yükleme: Her zaman yalın durumda olan özneler ÇÖnün GÖSü konumunda, değişik durumlarda bulunan nesne ve dolaylı tümleçler EÖnün tümleci konumlarında yer almaktadır. Belirli bir durum'da olma, AÖlerin sözdizimsel yapıda belirli konumda bulunmasıyla kazanılan bir dil bilgisel özelliktir.

Bir sözcüğün belirli bir özelliği sözdizimsel yapıda kazanması, ona bu özelliğin sözdizimsel yapıdaki etkileşim yoluyla yüklendiği anlamına gelir.

Ali kitap okuyor. Ali yalın durumda, kitap belirtme durumundadır. Bunları yöneten kategori veya durum yükleyeni ise E'dir.

Belirli durumlar AÖlere belirli yöneticiler tarafından yüklenmektedir.

Durum yüklemede AÖler birer *durum yüklenici*, bu AÖlerin yöneticileri ise *durum yükleyicidirler*.

Bir AÖnün cümlede görünmesi ile belirli bir durumda bulunması arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Özellikle tümceciklerin özne konumunda bir AÖ görünürse, durum yüklenmek üzere onun, ana cümlenin nesnesi konumuna yükselmesi gerekmektedir. Yani cümlede görünen her AÖ bir durum yüklenmiş olmalıdır. Eğer bir AÖ, kendisine durum yükleyecek bir yöneticinin bulunmadığı konumda görünürse, içinde bulunduğu sözdizimsel yapı, bozuk olma ile sonuçlanacaktır. AÖlerin mutlaka bir biçimde durum yüklenmek zorunda oluşları bir süzgeç olarak şöyle formüle edilmektedir: Durum Süzgeci

Sesbilimsel olarak gerçekleşmiş her AÖ bir durum yüklenmelidir.

Dil bilgisi bir sözlüksel kategorinin rol yükleyebilmesi için, rol yükleyeceği AÖnün yapıda görünmesi gerekir. Gönürlük diye bu koşul, bir yerde, rol ve durum yükleme etkileşimini dile getirmektedir.

Bir durum yüklenici durum yükleyici olamaz. Bunu tersine de bir durum yükleyici de durum yüklenici olamaz. Bu ilişki dil bilgisinde *Durum Direnci İlkesi* (DDİ) olarak formüle edilmiştir.

Sıfatlar: Sıfatlar tipik olarak sözlüksel yapıda üye ve rol yapısı taşımaz, bu nedenle öbek yapıda tümleci olacak AÖler görünmez. Bu nedenle, ortada bir AÖ olmadığı için sıfatlar durum yüklenmezlerdir.

Bununla birlikte Türkçede, bütün sıfatlar değil de bazı sıfatların tümleci konumunda AÖ bulundurulur. Örnek olarak;

Tarkan'a(A) hayran(S) (kızlar) biçimlenmeye göre, hayran sıfatının Tarkan AÖsüne rol ve içsel durum yüklenmiştir.

Türkçenin geleneksel olarak “ad tümcesi” denilen yapılarında, kısıtlı bir sözcük türü olarak yüklemcil sıfatların da durum yüklendiğini kabullenmek gerekir.

Sezer (1991)’e göre, *Ali Ayşe’ye aşık*

Ali Ayşe’den uzun cümlelerinde yüklemcil sıfatlar aşık ve uzun, yönelme ve çıkma durumlarında olan Ayşe AÖlerine biçim bilimsel ve içsel olan durumlar yüklemiştir.

Adlar, DDİye göre durum yüklenemez. Bununla birlikte yine Sezer (1991)’e göre Türkçede bazı yabancı kökenli devinimsel adların durum yükleme özelliği taşıdığını belirtir. Örnek olarak;

Düşmanın şehir-i istilası

Doktorun hasta-yı muayenesi’deki şehir ve hasta AÖleri biçim bilimsel olarak belirtme yüklenmiştir ve bu AÖlere durum yükleyen, istila ve muayene adlarıdır (Uzun 2000: 183).

Kirsten Malmkjaer - James M. Anderson, *The Linguistics Encyclopedia* kitabında **Durum Dilbilgisi (Case Grammar)** başlığı altında aşağıdakileri işlemiştir.

Durum dilbilgisi, Charles Fillmore tarafından 1960’ların sonlarında ortaya konmuştur. Fillmore, Chomsky 1965’te belirtildiği üzere durum dilbilgisini dönüşümsel dilbilgisi teorisinde (transformational grammar) ad niteleme (substantive modification) olarak değerlendirmiştir (Fillmore 1968: 21). Son model, tümce öğelerinin fonksiyonları ve kategorileri konusuna açıklık kazandırmakta yetersiz kalıyordu. Örneğin ilgeç öbeği kategorisinde yer alan *in the room, towards the moon, on the next day, in a careless way, with a sharp knife* ve *by my brother* gibi ifadeler gösterilmemişti. Aynı zamanda bu ifadeler *yer (location), yön (direction), zaman (time), tarz (manner), araç (instrument) ve edici*

(*agent*) gibi işlevlere işaret etmekteydi. Fillmore, ilgeç öbeklerinin temel sözdizimsel yapısı bir ad öbeğinin ve ilgili ilgeç durumu belirleyicisinin dizilişi (*sequence*) olarak analiz edilirse bu sorunun çözülebileceğini belirtmiştir. Bir tümcenin tematik role sahip her bir ögesi durum belirleyicileri açısından çözümlenmelidir (Malmkjaer- Anderson 1991: 65).

Üretici dilbilgisi uzmanları, durumu derin yapıdaki sunum olarak görmezler. Ancak sözdizimsel ilişkilerin çekim gerçekleşmesi olarak değerlendirirler. Bu sözdizimsel ilişkilerin sadece yüzey yapıda belirlendiği düşünülmektedir (Fillmore 1968: 14). Bu görüşün aksine Fillmore, durum kavramının her dilin dilbilgisinde temel bileşen konumunda olmayı hak ettiği düşüncesini savunmaktadır. Bu durum ilişkileri, temel yapı (*base structure*) teorisinde birincil terimler olarak görülmelidir. *Özne* ve *nesne* gibi kavramlar, artık temel yapıya ait olarak değerlendirilmemeli bütünüyle olmasa da kısmen dillerin yüzey yapısıyla sınırlandırılmalıdır (Fillmore 1968: 2-3).

Fillmore'nin savı iki varsayım üzerine temellendirilmiştir:

1. Durumun belirlenmesinde sözdizimin merkeziliyeti
2. Örtülü kategorilerin (*covert categories*) önemi

Geleneksel dilbilgisinde *durum* morfolojik olarak tanımlanmıştır. Durumlar adların aldığı biçimlere göre belirlenmiş ve daha büyük yapılarda adların fonksiyonlarına yapılan gönderimle açıklanmıştır. Örneğin Latince'de 6 durum bulunmaktadır.

1. Yalın durum (*nominative*)
2. Seslenme durumu (*vocative*)
3. Belirtme durumu (*accusative*)
4. Tamlayan durumu (*genitive*)
5. Yönelme durumu (*dative*)
6. Çıkma durumu (*ablative*)

Durum sistemi kurallarını yöneten kuralların bazıları, işlevsel terimlerde net bir biçimde açıklanamamaktadır. Belirli ilgeçlerden sonra bir durumun kullanımı ve diğer belirli ilgeçlerden sonra diğer durumların kullanılması oldukça rastlantısal (arbitrary) bir durumdur. Geleneksel dilbilgisinde durumu açıklama daha geniş bir anlamda yapılmalıdır.

Sözdizimini merkez olarak alan dilbilgisinde ise, bir durum ilişkisi başlangıçtan itibaren bütün cümlelerin işleyiş sistemi açısından tanımlanacaktır. Bunun için “durum” kavramı adlarda görülen yüzeysel biçim değişikliklerini değil ad öbekleri ve fiil arasındaki işlevsel, anlamsal, derin yapı ilişkilerini açıklamalıdır. İngilizcede görüldüğü gibi, durumu işaretleyen herhangi bir yüzeysel belirleyici bulunmamakta ve örtülü / sezdirimli bir kategori (covert category)den söz edilmektedir. Örtülü / sezdirimli kategori sadece dönüşümsel olasılıklarda ve seçilebilir sınırlama temelinde gözlenebilir (Fillmore 1968:3).

Durum biçimi (case form) terimi, bir dildeki durum ilişkilerinin anlatımını belirtmektedir (s.21). Özne ve yüklem kavramları arasındaki ayrım sadece yüzeysel bir fenomen olarak görülmelidir. Temel yapıda tümce bir fiil ve bir ya da daha fazla ad öbeğinden oluşmakta, her bir ad öbeği durum ilişkileri açısından fiille ilişki kurmaktadır (s.21). Basit tümcelerde durumların ortaya çıktığı çeşitli biçimler, bir dildeki tümce türleri ve fiil türlerini açıklamaktadır (s. 21).

Fillmore (1968)’ye göre bir tümce bir önermeden (proposition), fiil-durum ilişkilerinin zamansız (tenseless) dizisinden ve olumsuzluk (negation), zaman (tense), kip (mood), görünüş (aspect) (Newmeyer 1986:105) gibi öğelerden meydana gelen kiplik unsurlarından oluşmaktadır. (Malmkjaer- James M. Anderson 1991: 65-66).

Fillmore’nin belirli bir dile ait olarak gördüğü ancak tümcelerdeki öğelerin birbirine bağlı olduğu anlamlı ilişkilerinin evrensel listesinden alınan durum kategorileri, aşağıda yer almaktadır:

1. Kılıcı (agentive=A) durumu: Tipik olarak canlı algılanan ve fiil tarafından belirtilen hareketi gerçekleştirendir.

John opened the door; The door was opened by John.

“John kapıyı açtı; Kapı John tarafından açıldı.”

2. Araç durumu (instrumental=I) Fiil tarafından belirtilen durum ya da harekette yer alan nesne ya da cansız gücün durumu.

The key opened the door; John opened the door with the key; John used the key to open the door.

“Anahtar kapıyı açtı; John anahtarla kapıyı açtı; John kapıyı açmak için anahtarı kullandı.”

3. Yönelme durumu (dative=D): Fiil tarafından belirtilen hareket ya da durumdan etkilenen canlının durumu.

John believed that he would win; We persuaded John that he would win; It was apparent to John that he would win.

“John kazanacağına inanıyordu; Jhon’u kazanacağına ikna ettik; Jhon’a göre, kendisi kazanacaktı.”

4. Ettirgen (factitive=F): Fiil tarafından belirtilen durumdan, hareketten kaynaklanma yahut nesnenin durumu ya da fiilin anlamının bir parçası olarak algılanma. (Fillmore hiç örnek vermemiştir. Ancak Platt (1971: 25) bu konuda örnek vermiştir:

The man makes a wurley.

5. Kalma durumu (locative=L): Fiil tarafından belirtilen hareketin, durumun uzamsal (spatial) yönelimini ya da yerini gösteren durum.

Chicago is windy; It is windy in Chicago.

6. Nesne durumu (objective case=O): Anlamsal açıdan en nötr durumdur. Bu terim dolaysız nesne (direct object) kavramıyla ve belirtme durumuyla eşanlamlı olan “yüzey durumu” adı ile karıştırılmamalıdır.

*The **door** opened.*

Verilen örnekler özne, nesne ve derin yapı durumları gibi yüzeysel ilişkiler arasındaki uyumsuzluğu açıklığa kavuşturmaktadır.

Fillmore (1968: 26, 81) yukarıda yer alan listeye iki durumun daha eklenmesi gerektiğini belirtmektedir. Bunlardan biri **yararlanan görünüşü** (benefactive)dür ve bir durum ya da hareketin algılanan yararlanıcısı ile ilgilidir. Yönelme durumu bir kimseye fayda sağlamayı ifade etmemektedir. İkincisi ise **birliktelik durumu** (comitative) dur ve bu durum *and*’a benzeyen birliktelik fonksiyonuna sahip ilgecin bulunduğu durumları açıklamaktadır. Fillmore’nin Jespersen’den (1924:90) alıntı yaptığı örnek:

*He **and** his wife are coming / He is coming with his wife.*

Fiiller, durum çerçevelerine göre yani tümcenin sağladığı durum çevresine göre ayırt edilmektedir (Fillmore 1968:26).

En önemli değişkenler, şunları içermektedir:

a. Yüzey özne ya da yüzey nesne olacak ad öbeğinin seçimi. Nerede olursa olsun bu seçimler genel bir kuralla belirlenmemiştir.

b. Her bir durum ögesiyle birbirini tamamlayacak olan ilgeçlerin seçimi. Bunlar genel bir kuraldan çok fiilin kendine özgü özellikleriyle belirlenmektedir.

c. Diğer özel dönüşümsel özellikler. Fiillerin S tümleçleri alması, özel tümleyicilerin (*that, -ing, for, to vb.*) seçimi gibi.

Fillmore, durumu derin yapının temel kategorisi olarak değerlendiren teoriyle sağlanan çerçeve-özellik (frame-feature) ve dönüşümsel özellik (transformational- property)

bilgisinin, dönüşümsel dilbilgisinin sözlüksel madde başlarının basitleştirmesini sağladığını iddia etmektedir.

Çeşitli durumlarda, dilsel öğelerle gönderimde bulunan nesnelerin yerine getirdiği rollerin listesi durum listesiyle birbirini tamamlamaktadır. Hiyerarşik olarak düzenlenen böyle bir liste Fillmore’de (1971a:42) sunulmuştur:

- a)** Edici / kılıcı (agent)
- b)** Deneyimci (experiencer)
- c)** Araç (instrument)
- d)** Nesne (object)
- e)** Kaynak (source)
- f)** Hedef (goal)
- g)** Yer (location)
- h)** Zaman (time)

Hiyerarşinin arkasındaki fikir, durum bilgisinin bir tümcenin yüzey yapısı hakkında yapılacak tahminlere izin vermesidir. Bir tümcede bir ad öbeğinden fazla öbek bulunuyorsa hiyerarşide en üstte olan, tümcenin yüzey biçiminde ilk önce gelecektir. Bu durum, niçin *John opened the door* tümcesinin dilbilgisel olurken *The door opened by John* tümcesinin dilbilgisel olmadığını açıklamaktadır. Newmeyer (1986:104-5) sözdizimsel yararın (syntactic benefit) bu türünden ikinci yarar türü olarak söz etmektedir. Fillmore, durum dilbilgisinin, durumu birincil kavram olarak almaktan yarar sağladığını iddia etmektedir. Üçüncü iddia ise anlamsal yarara yönelmektedir. Fillmore, dönüşümsel üretici dilbilgisinde derin yapının anlamsal yorum için yeterli bir temel oluşturduğu düşüncesinin yanlış olduğunu belirtmektedir. Chomsky (1965) aşağıda yer alan iki tümcede derin yapı öznesi ve derin yapı nesnesi olan *the door*’a değinecektir: *The door opened.*; *John opened the door.*

Durum dilbilgisi her iki durumda da *the door*'un fiille aynı anlamsal ilişki içerisinde bulunduğunu (yani nesne) göstermektedir. *Open* zorunlu nesne ve seçimlik edici ya da araç gerektiren bir fiildir (Newmeyer 1986:104; Fillmore 1969:363-9).

Yukarıda da söz edildiği gibi, Fillmore (1968: 30-1) sözlükçede fiillerle ilişkili durumlara girmenin büyük ölçüde basitleştirmeyi beraberinde getireceğini iddia etmektedir. *Like* ve *please* gibi birçok çift, aynı durum çerçevesini paylaşırken sadece özne seçimi açısından farklılaşmaktadır. Ancak dönüştürücüler (Dougherty 1970; Chomsky 1972b; Mellema 1974) özne seçiminde karşılaşılan problemleri ve dönüşümsel bileşenleri ciddi bir biçimde karmaşık hale getiren kuralları göstermekte hızlıydılar (bk. Newmeyer 1986:105-6). (Malmkjaer- Anderson 1991: 67-68).

Fillmore (1977) tümcelerin fonksiyonel yapısına bakışta yeni bir yol önermektedir. O, bir mesajın bakışa göre (in perspective) ve bakış dışı (out of perspective) olmak üzere parçalara bölünebileceğini söylemektedir. Durum teorisi, mesajın perspektife dikkat ederek çizilmiş yapılanması ile ilgili olmalıdır.

“Durum” kavramı üzerine çalışan dilbilimcilerin hiçbiri durumun tanımlanmasında, kaç tane durum olduğunu belirleme konusunda ilkeli bir yöntem elde edememişlerdir (Cruse, 1973). Örneğin, Huddleston (1970) belirtmektedir ki *The wind opened the door*, tümcesinde *the wind*'in kendi enerjisine sahip olduğu ve sonuç olarak bir edici niteliği taşıdığı ya da kapının açılmasının doğrudan sebebi olarak ve bu yüzden bir araç olarak ya da hem ediciden hem de araçtan ayrı bir role sahip olarak başka bir deyişle force (güç) olarak adlandırılabilir biçiminde yorumlanabilmektedir. Bir durum özelliği olan sebep (cause) hem edici hem araç olarak görülebilmektedir (Fillmore 1977:71) (Malmkjaer- Anderson 1991: 68-69).

Durum dilbilgisi vasıta (agency), nedensellik (causation), yer (location) gibi kavramların anlamsal ilişkisini içermektedir. Bunlar, dillerde kolaylıkla belirlenebilmekte ve

birçok psikolog tarafından bunların çocukların dil ediniminde önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir. Bununla birlikte (Lyons 1977a: 87-8):

Durum dilbilgisi, artık dönüşümsel-üretici dilbilgisinin genel çerçevesinde çalışan çoğu dilbilimci tarafından standart teoremin bir alternatifi olarak görülmemektedir. Bunun sebebi, yönettikleri derin yapı durumları açısından bir dildeki fiillerin tamamı sınıflandırılacak olursa bu durumları belirleyen anlamsal ölçüt beklenenden çok daha fazla belirsiz, karışık ya da uyumsuzluk içindedir (Malmkjær-Anderson 1991: 69-70).

I. BÖLÜM

DURUM KATEGORİSİNİN İŞLENİŞİNDE KULLANILAN TERMİNOLOJİ

ad (Alm. *substantiv*, *gegenstandswort*, *nomen*, Fr. *substantif*, *nom*, İng. *substantive*, *noun*). Geleneksel dil bilgisinde varlıklarla nesneleri, eylemleri, duyguları, nitelikleri, görgüleri, vb. gösteren sözcük.

ad çekim ekleri (*case endings*). Uzun sözlü devirler yaşamış yaşlı dillerde, durum çekimi birimleri ekleşmiştir ve bunlar, ad-durum ekleri veya durum ekleri olarak bilinir.

ad çekimi (Alm. *deklination*, Fr. *déclinaison*, İng. *declension*). Kimi dillerde, cümledeki işlevlerini yerine getirmek üzere adların, sıfatların ve adılların uydukları bükün düzeni. Bükünsel değişiklikler durum ekleriyle belirtilir.

ad çekimi-isim çekimi (Osm. *ahvâl-i ism*; Fr. *déclinaison*). Cümle içinde ad soylu sözcüklerin durum ekleri alarak değişikliğe uğraması.

ad gövdesi (Alm. *nominalstamm*, Fr. *thème nominal*, İng. *nominal stem*). Ad ya da eylem kökünden türeme, ad olarak kullanılan gövde.

ad gövdesi-isim gövdesi (Fr. *thème nominal*). Ad veya fiil kökünden yapım ekleriyle türetilen ve isim olarak kullanılan gövde.

ad kökü (Alm. *nominalwurzel*, Fr. *racine nominale*, İng. *nominal root*). Bir birimde bulunan ad nitelikli anlam birimi.

ad kökü-isim kökü (Osm. *cezr-i ismî*; Fr. *racine nominale*). Ad soylu bir sözcüğün bir anlam ifade eden bölünemeyen temel kısmı.

ad tamlaması-isim tamlaması (Osm. *terkîb-i izâfî*; Fr. *complément du nom; rapport d'annexion*). İki veya daha çok addan kurulan tamlama.

ad-isim (Osm. *isim*; Fr. *substantif, nom,*). Canlı varlıklarla nesneleri, kavramları, duyguları vb. belirtmeye yarayan sözcük türü.

araç durumu (*instrumental*) bk. **araç durumu**. Söz öbeklerinde ve cümlelerde eylemin bir varlığın aracılığı ile yapıldığını göstermek için ad, araç çekimine girer. Eşyadan, kişiye, zamandan mekâna her şey, araç olabilir ve eylemin gerçekleşme şartlarından biri olarak, eylemin araç niteleyicisi olabilir. Bu durum çekimi, hem edatlı hem eklidir. Araç durumunun ek veya edatı, eylemin ne ile, nasıl, ne zaman yapıldığını ifade etmek için ada getirilir. Bu yüzden, araç durumu çekimi, durum, tarz, zaman, neden, sonuç vb. birçok bilgiyi, bir durum niteleyicisi olarak yüklemleştirir. *-la/-le; ile*.

araç durumu (Osm. *mef'ûlün ma'a*; Fr. *instrumental*). Cümlede işin hangi araç veya aletle yapıldığını belirten durum.

belirli nesne-belirtili nesne (Osm. *mef'ûlün bih sarih*; Fr. *complément direct déterminé*). Yüklemin belli bir kişiyi veya şeyi etkilemesiyle ortaya çıkan ve belirtme durumu eki almış olan nesne.

belirsiz nesne-belirtisiz nesne (Osm. *mef'ûlün bih gayr-i sarih*; Fr. *complément direct indéterminé*). Yüklemin tam belirtilmemiş bir kişiyi veya şeyi etkilemesiyle ortaya çıkan ve belirtme durumu eki almamış olan nesne.

belirtme durumu bk. **yapma durumu** (*accusative*). Söz öbeklerinde ve cümlelerde eylemin etkilediği varlık, yapma durumu çekimindedir. Yapma durumu, bir adın, geçişli eyleme bağlanarak, hareketten etkilenen varlık konumunu kazanması durumudur. Bu durumdaki bir ad, cümle içerisinde nesne diye adlandırılır. Adın bu durumu, kullanıma ve anlama göre, bazen eksiz, bazen ekli olabilir. Bu durum, eylemlik bir durum olduğu için, geçişli eylemlerin önündeki söz veya sözler, ek almamış olsalar da yapma çekimindedirler. Bu durumdaki sözler, öznenin eylemini yönelttiği varlığı gösterirler. Her geçişli eylemin bir nesnesi vardır; bu yüzden, geçişli eylemler, nesnesiz gerçekleşmeyen eylemlerdir. Geçişli eylemin yüklem olduğu bir cümlede, nesnenin bildirilmemesi, nesne durumundaki varlığın ancak önceki cümlede bildirilmesiyle mümkündür. Bu cümlede ekli olarak bulunan nesne, belirtili; eksiz olanlar belirtisizdir. Buradaki belirti terimi, yapma durumu ekini kastetmekte, o nesnenin belirtili ya da bilinen veya belirtisiz ya da bilinmeyen olduğunu göstermektedir. Cümle içerisinde ekli olarak bulunanlar **belirtili nesne**, eksiz olarak bulunanlar **belirtisiz nesne** olur.

belirtme durumu bk. **yükleme durumu** (Osm. *mef'ûlün bih*; Fr. *accusatif*). Geçişli bir fiille kurulan cümlede yüklemın doğrudan etkisinde kalan nesnenin +(y)I ekini alarak, bazen de ek almadan girdiği durum.

betimleme (Alm. *beschreibung*, *deskription*, Fr. *description*, İng. *description*). Genel olarak tümevarımlı inceleme, özel olarak da cümleyi kuran öğelerin anlam birimlerin, sesbirimlerin, bunlara ilişkin birleşim kurallarının dizgesel gösterimi. Yöntem bilimsel açıdan, betimleme açıklamayla karşılaşır.

biçim (Alm. *form*, Fr. *forme*, İng. *form*). Dilsel bir göstereni oluşturan ses öğelerinin tümü.

biçim bilimi (Alm. *morphologie*, *formenlehre*, Fr. *morphologie*, İng. *morphology*). Geleneksel olarak anlamlı dil birimlerini, dil bilgisi ulamlarına, işlevsel sınıflara, bükün, türetme, bileştirme açısından sundukları görünüme, aldıkları değişik biçimlere, birleşim özelliklerine göre inceleyen dal.

biçim bilimi (Osm. *ilm-i sarf*; Fr. *morphologie*). Sözcüklerin kök, gövde ve eklerinin yapısını, uğradıkları anlam ve biçim değişikliklerini inceleyen dil bilgisi dalı.

biçim bilimsel (Alm. *morphologisch*, Fr. *morphologique*, İng. *morphological*). Biçim bilimine ilişkin olan, biçim bilimi ilgilendiren.

biçim birimi (Fr. *morphème*, *monème grammatical*). Bir sözcüğe eklenerek ona dil bilgisi bakımından bir biçim veren, onun sözcük türünü, cins ve sayısını, hangi zaman ve şahsı gösterdiğini, söz dizimi bakımından durumunu belirten öge. Biçim birimi, yapım ve çekim eki durumundaki öğelerdir.

biçimbirim (Alm. *Morphem*, Fr. *morphème*, İng. *morpheme*). 1. Anlambirimin sözlükbirime karşıt olarak, dil bilgisini ilgilendiren türü. 2. En küçük anlamlı birim, en küçük gösterge. Amerikalı dil bilimciler biçim birimi terimini ikinci

anlamda kullanırlar. L. Bloomfield’de biçimbirim en küçük dilsel birimdir ve iki tür kapsar. Bağımsız biçimbirim tek başına sözce oluşturabilir; bağımlı biçimbirimse hiçbir zaman tek başına gerçekleşemez ve sözce oluşturamaz.

biçimbirimsel değişke (Alm. *Allomorph*, Fr. *allomorphe*, İng. *allomorph*). Birbirine ilişkin göstergenin kapsadığı değişkelerin her biri.

birlikte **durumu** (Alm. *komitativus*, Fr. *comitatif*, İng. *comitative*). Birlikte olmayı belirten ad durumu.

bulunma durumu (*locative*). Eylem cümlelerinde, eylem gösterdiği olma veya yapmanın yerini, ad cümlelerinde de bildirilen varlığın bulunduğu yeri bildiren ad çekimidir. Varlık veya olayın bir yerle olan bulunma ilişkisini sağlayan bir ad çekimidir. Bu çekim, adı eyleme veya başka bir ada bağlarken, “bulunma” yanında, “durma”, “kalma”, “yer”, “uzunluk”, “süre” vb. görevler de gerçekleştirir. Söz öbeklerinde ve cümlelerde eylemin gerçekleştiği yer ve zamanın adı, bulunma çekimine girer. +DA.

bulunma durumu (Osm. *mef’ûlün fih*; Fr. *locatif*). Cümlede ad soylu sözcüklerin, yüklem belirtiği işin gerçekleştiği yeri gösteren durumu.

çıkma durumu (*ablative*) bk. **uzaklaşma durumu**. Söz öbeklerinde ve cümlelerde eylemin gösterdiği hareketin varlığın kendinden uzaklaşıldığını bildirmek için, uzaklaşılan varlığın adı, uzaklaşma durumunda bulunur. Uzaklaşma durumu için daima ek kullanılır. Uzaklaşma ekinin ana işlevi, uzaklaşma ifade etmektedir. Bunun yanı sıra çıkma, ayrılma, kaynak, tür, başlama, yokluk vb. anlamlar da yüklenebilir. -dan/-den; -tan/-ten.

çıkma durumu (Osm. *mef'ûlün anı*; Fr. *ablatif*). Cümlede ad soylu sözcüklerin, yüklemın belirttiğı işin nereden kaynaklandığını gösteren ve genellikle uzaklaşma, ayrılma ve sebep ifade eden durumu.

derin yapı (Alm. *tieffenstruktur*, Fr. *structure profonde*, İng. *deep structure*). Üretici dönüşümsel dil bilgisinde, sözdizimsel bileşende elde edilen, evrensel nitelikli olduğı varsayılan, biçimsel, soyut cümle yapısı. Bir cümlelin dönüşümsel süreç öncesindeki derin yapısı, o cümlelin anlamını belirler. Yüzeysel yapıda eşesli olan cümlelerin değışik anlamları derin yapıda gösterilebilir.

dil bilgisel rol (*grammatical role*). Sözdizimsel yapıdan kurucuların, “...(n)In öznesi”, “...(n)In nesnesi” gibi işlevlerde yüklendikleri rol. Bu roller için “özne”, “nesne”, “dolaylı nesne” gibi işlevsel adlandırmalar yapılır.

dil bilgisi (Alm. *grammatik*, Fr. *grammaire*, İng. *grammar*). Bir dilin işleyişini ve sunduğı düzeni ortaya koyan, özellikle de biçimbilimle sözdizimi kapsayan inceleme. Kimi dil bilgileri, biçimbilim düzleminde sözcük yapımını da kapsamına alır.

dil bilgisi (Osm. *ilm-i sarf ü nahv*, *ilm-i kavâid*; Fr. *grammaire*). Bir dil, ses, sözcük yapısı, cümle kuruluşu bakımından inceleyen ve bunlarla ilgili kuralları ortaya koyan bilim.

dil bilimi (Alm. *sprachwissenschaft*, *Linguistik*, Fr. *Linguistique*, İng. *linguistics*). Kendine özgü yöntemlerle genel olarak dil olayını, özel olarak da doğall dilleri yapıları, işleyişleri, süre içindeki değışimleri, vb. açısından inceleyen insan bilimi. İnsan bilimlerinin en gelişimi sayılan dil bilim, günümüzde sözlü dile öncelik tanıyan, hem tündengelimli hem tümevarımlı yaklaşımlar içeren,

yansız gözlemlere, nesnel bakış açılarına dayanan, betimleyici ya da açıklayıcı bir dal özelliği taşır.

dil bilimi (Osm. *ilm-i elsine, ilmi'l-lisân, lisâniyyat*; Fr. *linguistique*). Dillerin doğuşunu, gelişmesini, dünyada yayılmasını ve aralarındaki ilişkileri ses, biçim, anlam, özel adlar, söz dizimi ve lehçe bilimi bakımından genel veya karşılaştırmalı olarak inceleyen bilim.

dil bilimsel (Alm. *sprachgeographie*, Fr. *géographie linguistique*, İng. *linguistic geography*). Dil bilimine ilişkin olan, dil bilimle ilgili.

dolaylı tümleç (Alm. *Indirektes objekt*, Fr. *complément indirect*, İng. *indirect object*). İkincil ve zorunlu olmayan bir belirleme getiren tümleç.

dolaylı tümleç (Osm. *mef'ûl-i gayr-i sarîh*; Fr. *complément indirect, complément de lieu*). Cümlede yüklemın anlamını tamamlayan ve yönelme, bulunma, çıkma durumlarında bulunan tümleçlerin ortak adı.

dönüşümsel dil bilgisi (Alm. *transformationsgrammatik*, Fr. *grammaire transformationnelle*, İng. *transformational grammar*). Çeşitli cümle türleri arasındaki eşdeğerlik ilişkilerini ortaya koyacak kurallar saptayarak cümleleri açık seçik işlemler aracılığıyla betimleyen dil bilgisi.

durum (Alm. *kasus*; Fr. *cas*; İng. *case*). Adın cümledeki işlevini gösteren biçimsel değişimlerini ya da çekim eklerini belirten dil bilgisi ulamı. Durumların sayısı dilden dile değişir.

durum dil bilgisi (Alm. *kasusgrammatik*, Fr. *grammaire des cas*, İng. *case grammar*). Cümleyi bir eylem ve bu eyleme belli durum ilişkileriyle bağılı ad dizimleri olarak ele alan, bunlar arasındaki anlam bağıntısını derin yapıda incelemeyi öngören dil bilim kuramı.

durum kuramı (*case theory*). Üretici dil bilgisinde ad öbeklerinin hangi durumu yüklendiklerini, durum yükleyicilerin neler olabileceğini ve durum yüklemenin yapısal özelliklerini düzenleyen alt kuram

durum süzgeci (*case filter*). Üretici dil bilgisinde “durum” kuramının merkezi ilkesidir ve ad öbeklerinin “durum” yüklenmesini güdüler: Sesbilimsel olarak gerçekleşmiş (boş olmayan) her ad öbeği bir, bir durum yüklenmelidir. Bu süzgeç, uygun bir durum yükleyicinin bulunmadığı bağlamlarda, ilgili ad öbeğinin durum yüklenebilecek konumlara taşınmasını gerektirir, aksi hâlde süzgeç tarafından elenir.

durum türleri (*case types*). Üretici dil bilgisinde durumlar biçimbilimsel gerçekleştirmeleri, belirlenme düzlemleri gibi etmenlerle türlere ayrılırlar. İlki soyut durum -biçimbilimsel durum ayrımı yapar; ikincisi yapısal durum-işsel durum.

durum yükleme, durum belirleme (*case assignment, case marking*). Üretici Dilbilgisinde durum yükleyiciler tarafından, ad öbeklerine ilgili durum’ları yükleme. Durum yükleme, yönetim altında yapılır ve durum Süzgeci zorlamasıyla görünürlük gereksinimi sergiler.

durum yükleyici, durum belirleyici (*case assigner, case marker*) Ad Öbeklerine işsel olarak durum yükleme özelliği olan öge. Ana sözlüksel ulamlar ve uyum, potansiyel durum yükleyicidirler.

durum yükleyicileri (*case assigner*): Durum teorisinde, bir cümlede bir ad öbeğine özel işlev yükleyen ögedir. Durum yükleyicileri çoğunlukla eylemler ve edatlardır.

durum-hal (Osm. *ahvâl-i ism*; Fr. *cas*). Bir adın cümle içinde başka bir sözcükle ilgi kurmak üzere yalın olarak veya ek alarak girdiği durum.

ek (Alm. *suffix*, Fr. *affixe*, İng. *affix*). Bir sözcükte kökün önüne, içine ya da sonuna katılarak onun anlamını, dilbilgisi değerini ya işlevini değiştiren öge. Eklerin çeşitli dillerde üç türü ayırt edilir. Önekler, içekler ve sonekler.

ek (Osm. *lâhika*; Fr. *affixe*). Yeni bir sözcük türetmek veya cümle içinde sözcükler arasında ilişki kurmak için kök veya gövdelerin sonuna getirilen öge. Ekler işlevleri bakımından yapım ve çekim eki olmak üzere ikiye ayrılır. Ayrıca çeşitli dillere göre ön ek, iç ek ve son ek şeklinde de sınıflandırılırlar.

eşitlik durumu (*equative*) Söz öbeklerinde, iki varlığın denkliliğini; cümlelerde ise, eylemin nasıl ve ne şekilde olduğunu veya yapıldığını, eylemin oluş veya yapılış biçimini bildirmek için, ad eşitlik çekimine girer. Eşitlik durumu, eşitlik ekleri ve edatlarıyla yapılır. Eşitlik eklerine benzerlik ekleri de denir, bu eklerin asıl işlevi gibilik ve benzerlik komşu bilgilerdir, dolayısıyla dildeki karşılıkları da ilişkilidir. -ça/-çe; -ca/-ce

eşitlik durumu (Osm. *müsâvât*; Fr. *équatif*). Cümlede ad soylu sözcüklerin belirttiği kavramla yüklem arasında bir eşitlik, bir benzerlik veya karşılaştırmanın söz konusu olduğunu gösteren durum.

içsel durum (*inherent case*) Üretici dil bilgisinde bir eylemin iç ögesi olan ad öbeğine yüklenen - (y)I eki dışındaki durum. Eylemle ögeleri arasındaki ROL ilişkisiyle bağlantılıdır. Türkçede, içsel durum biçimbilimsel olarak nesnelerin üzerinde - (y)A, -Dan, - (y)lA ile gerçekleşir; örn. *Ali köpek-ten korkuyor*, *Ben seçimler-den sonra konuşacağım*, *Ali Mehmet-e baktı*. krş. **yapısal durum**.

ilgi durumu (*genitive*) Bu durum, adın başka bir adla ilişkisi olduğunu ifade eden durumdur. Bir ad, ilişkili olduğu diğer bir ada ilgi durumu çekimiyle bağlanır. Bunun için ad, ya ilgi durumu eki alarak ekli ilgi durumu şeklinde bulunur. – *ın/-in; -nın/-nin; -un/-ün; -nun/-nün*.

ilgi durumu (Osm. *izâfet*; Fr. *génitif*). Ad tamlamalarında bir kavramın başka bir kavrama bağlandığını, onunla tamamlandığını gösteren durum.

karşılaştırma (Alm. *vergleich*, Fr. *comparaison*, İng. *comparison*). İki ya da daha çok sayıda dilin birbirine benzeyen ve benzemeyen yanlarını ortaya koymak amacıyla yapılan inceleme.

karşılaştırma (Osm. *mukâyese*; Fr. *comparaison*). Bir niteliğin artıklık, eşitlik ve üstünlük bakımından çeşitli derecelerini belirtme.

karşılaştırmalı dil bilgisi (Fr. *grammaire comparée*). Aynı ana dilden gelen dilleri, yahut bir dilin lehçelerini karşılaştırıp inceleyen dil bilgisi kolu.

kategori - ulam (Alm. *kategorie*, Fr. *catégorie*, İng. *category*). Ulam "Dilbilgisel ya da anlamsal sınıflandırma birimi; çeşitli ortak dil bilgisel ve anlamsal ölçütlere göre dil öğelerinin yerleştirildiği ya da oluşturulduğu sınıf".

nesne (Alm. *direktes objekt, objekt*, Fr. *complément d'objet direct, objet*, İng. *direct object, object*). Cümlede yüklemi bütünleyen, eylemsel yüklem olanaklı yayılımları arasında yer alan, geçişli eylemin zorunlu kıldığı tümleş.

nesne (Osm. *mef'ûlün bih*; Fr. *complément direct, objet*). Geçişli fiilin zorunlu kıldığı cümlede yüklem doğrudan etkisinde kalan tümleş. Nesne cümlede - ekli veya eksiz olarak- daima belirtme durumunda bulunur.

oluş (Alm. *vorgang*, Fr. *procés*, İng. *process*). Eylemin belirttiği çeşitli temel kavramları (iş, devinim, edim, kılış, oluşum, durum) göstermek için kullanılan terim.

özne (Alm. *subjekt*, *satzgegenstand*, Fr. *sujet*, İng. *subject*). Geleneksel dil bilgisinde, eylemin belirttiği oluşu gerçekleştiren ya da bu oluşa konu olan öge; çağdaş dil biliminde, yüklemi gerçekleştiren ve onunla birlikte en küçük sözceyi oluşturan ögenin sözdizimsel işlevi.

özne (Osm. *fâil*, *mübtedâ*, *müsnedün ileyh*; Fr. *sujet*). Cümlede yüklemnin belirttiği işi yapan veya bir oluşa konu olan öge.

rol (*thate role*) Üretici dil bilgisinde eylem tarafından ad öbeklerine yüklenen ve başına anlamsal içeriğiyle belirlenen anlambilimsel özellik.

seslenme durumu (Alm. *vokativ*, Fr. *vocatif*, İng. *vocative*). Söz yöneltme kavramı içeren ad durumu. Örneğin Latince'de seslenme durumu, ikinci ad çekimine bağlanan kimi eril sözcüklerde özel bir ekle (-e) belirtilir.

söz dizimi (Alm. *syntax*, Fr. *syntaxe*, İng. *syntax*). 1. Cümlelere ilişkin olguların, cümle düzeyinde dilsel birimler arasında kurulan bağıntıların tümü. 2. Cümle bilimi, cümleyi inceleyen dal.

söz dizimi (Osm. *ilm-i nahv*; Fr. *syntaxe*). Sözcüklerin bir öbek veya cümle oluşturacak biçimde bir araya gelmesinin kurallarını, bir cümleyi meydana getiren öğeleri ve kurallar arasındaki ilişkileri inceleyen dil bilgisi dalı.

söz dizimsel (Alm. *syntaktisch*, Fr. *syntaxique*, İng. *syntactic*). 1. Söz dizimine ilişkin, söz dizimiyle ilgili olan. 2. Cümle bilimine ilişkin, cümle bilimiyle ilgili olan.

sözcük (Alm. *wort*, Fr. *mot*, İng. *word*). Bir ya da birden fazla çok sesbirimin oluşturduğu, yazıda iki boşluk arasında yer alan, çoğu kez anlamsal bir birim oluşturan, söylemde belli bir biçimde ya hiç değişmeyen ya da -bükünlerde olduğu gibi- bir bölümüyle değişim gösteren eklemli ses ya da sesler öbeği.

sözcük (Osm. *kelime*; Fr. *mot*). Tek başına anlamı olan veya anlamlı sözcükler arasında ilişki kurmaya yarayan, bir veya birden çok heceden oluşan ses öbeği.

tamlama (Alm. *zusammensetzung*, Fr. *groupe déterminatif*, İng. *determinative group*). Bir tamlayanla bir tamlanandan oluşan dizim.

tamlama (Osm. *terkib*; Fr. *groupe déterminatif*). Bir tamlayanla bir tamlanandan meydana gelen sözcük öbeği.

tamlanan (Alm. *grundwort*, Fr. *déterminé*, İng. *determined*). Bir tamlamada anlamlı belirlenen öge; ad diziminin tek kurucu ögesi.

tamlanan (Osm. *muzâf*, *mevsuf*; Fr. *déterminé*). Tamlamalarda anlamı belirtilen ve isim olan ikinci öge.

tamlayan (Alm. *determinant*, *bestimmungswort*, Fr. *determinant*, İng. *determinant*). Tamlananın anlamını belirleyen, sınırlandıran, ad diziminde ada bağlı olarak yer alan birim.

tamlayan (Osm. *muzâfun ileyh*, *sıfat*; Fr. *déterminant*). Tamlamalarda tamlananın anlamını belirten ve ad tamlamalarında ad, sıfat tamlamalarında sıfat olan birinci öge.

terim (Alm. *terminus*, Fr. *terme*, İng. *term*). Özel bir bilgi ya da etkinlik alanına, bir bilim, uygulayım ya da uzmanlık dalına özgü sözcük.

terim (Osm. *ıstılâh*; Fr. *terme*). İlim, teknik, sanat, spor, ticaret gibi özel alanlarda kullanılan, genellikle belirli bir tek kavramın, nesnenin, olayın veya durumun karşılığı olan sözcük.

terim bilimi (Alm. *terminologie*, Fr. *terminologie*, İng. *terminology*). Terimleri inceleyen, bu incelemeye yön veren ilkeleri belirleyen, terim yaratımıyla ilgili sorunları ele alan uygulamalı dil bilimi dalı.

terimce (Alm. *terminologie*, Fr. *terminologie*, İng. *terminology*). Bir bilim, sanat, uzmanlık dalına özgü sözcüklerin ya terimlerin oluşturduğu bütün; terminoloji.

terminoloji bk. **terim bilimi**, **terimce**.

tümleç (Alm. *ergänzung*, objekt; Fr. *compémenf*; İng. *complement*). Geleneksel dilbilgisinde, yüklem anlamını çeşitli açılardan bütünlemek, belirginleştirmek ya da pekiştirmek amacıyla kullanılan sözcük ya da dizim. Tümleçler içinde genellikle düz tümleç ya da nesne, dolaylı tümleç, ilgeç tümleçleri ve belirteç tümleçleri birbirinden ayırt edilir.

tümleç (Osm. *mef'ül*, *mütemmim*; Fr. *complémenf*). Yüklem anlamını çeşitli açılardan tamamlayıp belirginleştiren kelime veya kelime öbeği. Tümleç cümle içinde Nesne, Dolaylı Tümleç ve Zarf Tümleci şeklinde bulunur. Ör. *Seni / ne zaman görebileceğim? Yarın gece / size geleceğiz. Aradığınız kitabı / ancak kütüphanede bulabilirsiniz. Çarşıdan geliyordum. Seninle anlaşılabileceğimi sanıyorum. Okuldan ayrılınca / ne yapacaksın? Gitgide güzelleşiyor..”*

üretici dil bilgisi (Alm. *generative grammatik*, Fr. *grammaire générative*, İng. *generative grammar*). Ülküsel konuşucu-dinleyicin edincini biçimselleştirerek betimleyen kurallar dizgesi. Üretici dil bilgisi, belli bir doğal dilin yalnızca

gerçekleştirilmiş cümlelerini değil, gerçekleştirilebilecek bütün zorunlu cümleleri de açık seçik olarak betimleme amacı güder.

üretici-dönüşümsel dil bilgisi (Alm. *generative transformationsgrammatik*, Fr. *grammaire générative transformationnelle*, İng. *transformational-generative grammar*). Bir doğal dildeki sonlu sayıda kuralla dil bilgisine uygun sonsuz sayıda cümle üretebilecek, dönüşüm bileşeninin eklendiği üretici dil bilgisi. N. Chomsky'ye göre, derin yapıyla yüzeysel yapının birbirinden ayrı olması üretici-dönüşüm dil bilgisinin temel düşüncesidir.

yalın durum (Alm. *nominativ*, Fr. *nominatif*, İng. *nominative*). Cümlede özne işlevini yerine getiren ve adın temel biçimi sayılan durum. Türkçede ve Moğolcada yalın durumdaki ad, sıfır durum ekiyle belirlenir.

yalın durum (*nominative*) Bu durum, adın hiçbir varlık veya özellik ile ilişkilendirilmediği bir durumdur; fakat dilin sözlük kullanımından farklı bir durumdur; fakat dilin farklı kullanımından farklı bir durumdur. Yalın durum çekimi, söz öbeklerinde niteleyici (sıfat) durumu; cümlelerde yapıcı veya olucu (özne) durumudur. Adların başka bir ögeye bağlı olmayan normal teklik, çokluk ve iyelik şekilleri, yalın durumlarıdır: *ev, evler, evim* vb.

yalın durum (*Osm. hâl-i mücerred; Fr. nominatif*). Cümlede ad soylu bir sözcüğün durum eki almayan ve asıl biçimi sayılan durumu. Bir cümlede yalın durumda sadece özne bulunur.

yapısal durum (*structural case*) *sözdizim* Üretici dil bilgisinde yüklenmesi sözdizimsel eşbiçimlenme, yani k-buyurma altında gerçekleşen durum; özne ve nesne konumları AdÖbek'lerine yapısal durum yüklenen konumlardır. Yapısal durum, yüzey-yapıda yüklenir. krş. **içsel durum**.

yön durumu (*directive*) Söz öbeklerinde ve cümlelerde eylemin belli bir yönde yapıldığını göstermek için ad, yön durumu çekimine girer. *-ra/-re; -arı/-eri; -a doğru; -dan içeri; -dan dışarı vb.*

yönelme durumu (*allative*): bk. **yaklaşma durumu** (*dative*) Söz öbeklerinde ve cümlelerde eylemin yöneldiği veya yaklaştığı varlığın adı, yaklaşma çekimine girer. *-a/-e.*

yönelme durumu (*Osm. mef'ûlün ileyh; Fr. datif*). Cümlede yüklem bağı olarak ad soylu sözcüklerin gösterdiği nesne veya şahsa ya da belirttiği kavrama yöneliş, dönüş, yaklaşma, girme vb. bildiren durum.

yüzeysel yapı (Alm. *oberflächenstruktur*, Fr. *structure de surface*, *slructure superficielle*, İng. *surface structure*). Üretici-dönüşümsel dil bilgisinde, derin yapı biçimlerine uygulanan dönüşümler sonucu gerçekleştirilen, bildirişime elverişli duruma gelen somut cümle biçimi.

II. BÖLÜM

TÜRKÇEDE DURUM KATEGORİSİ

Dil bilgisinde durum kavramı için “casus” (Fr. ‘cas’, İng. ‘case’, Alm. ‘Kasus’, Osm. ‘ahval-i isim’, Tr. ‘durum, durum) terimi kullanılmaktadır. “Cümlelerin dil bilgisi yönünden düzenlenmesine yarayan, özellikle cümle içindeki adların görevinin belirlenmesine yarayan, dil bilgisi öbeği (Atabay 1983: 33), “ismin cümle içinde bulunduğu dil bilgisi şekli: yalın veya eklerle aldığı geçici durum” (Korkmaz 2003: 74), “adların fiillerle veya adların adlarla olan çeşitli ilişkilerini bildiren bir gramer kategorisi.” (Ergin 2004: 127).

Türkçede çok işlek olarak kullanılan durum kategorisi, çeşitli dil bilgisi ve dil bilimi kaynakları incelendiğinde, dilciler tarafından farklı bakış açılarıyla değerlendirildiği ve ad durumlarının farklı sayılarda sınıflandırıldığı görülmektedir. Bu başlık altında Türkçede durum kategorisinin nasıl ele alındığı, ad durumlarının nasıl sınıflandırıldığı örneklerle işlenmektedir.

2.1. Durum Kavramı

Türkçe Sözlük, durum terimini son baskısında şöyle tanımlamaktadır: “Ad soyundan kelimelerin birbirleriyle edatlarla ve fiillerle ilişkilerini belirleyen biçim, durum: *Yalın durum, belirtme durumu, bulunma durumu. Durum eki*, adın bir adla veya fiille ilgisini kuran ek, hâl eki”.

Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim* adlı önemli çalışmasında ad durumu üzerine şu bilgiler yer almaktadır: **Ad durumu** “Cümlelerin düzeni içinde adların

yüklendiği görevi belirleyen, cümlede adın sözdizimi açısından rolünü ve öteki ögelerle ilişkisini gösteren, aynı zamanda anlam açısından ona belli bir özellik yükleyen durum kavramı çoğu dillerde adların biçim açısından değişimi ve çekimi biçiminde belirir. Böylece geleneksel Dilbilgisi ve dil bilimin iki önemli kavramından biri olan “ad çekimi”ni (Lat. *declinato*) oluşturur.

Çeşitli dillerdeki belirtileri göz önünde tutulacak olursa adlar ve ad soylu ögeler için söz konusu olan “durum”un pek çok çeşidinin bulunduğunu söyleyebiliriz.

Dilâçar, Türkçede, dil bilgisiyle ilgili yayımlarda hâl ve durum terimiyle gösterilen kavramın bir özelliğine değinmekte, bunun aslında iki kavram olarak birbirinden ayrı sayılması gerektiğini belirtmektedir.

Yazara göre durum, lat. “casus”u karşılamakta ve bu terim, yalnızca çekim ekleriyle sağlanan anlam renklenmelerini anlatmaktadır. Eğer aynı anlamların ekin başka sözcüklerle (ilgeçler gibi) yansıtılması sağlanırsa buna “durum” (Lat. *status*.) adını vermek doğru olur” (Aksan 2006: 90).

Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri* adlı önemli çalışmasında, Türkiye Türkçesinde durum kategorisini “Adlarda Çekim” başlığı altında işlemiştir. Banguoğlu, “ad çekimi” konusunu ele almadan önce “ad” konusunu da değinmiş ve şunları ifade etmiştir:

“Gerçekte, veya tasavvurda bir varlığa ad olan kelimelere ad (*substantif*) denir: taş, kavak, güvercin, Turgut, güçlük, şeref, düşünce, gibi. Bunlardan birtakımı duyularımızla kavranır bir gerçekliği olan varlıkların, nesnelerin adlarıdır (taş, kavak, güvercin, Turgut). Bunlara **yoğun adlar** (*nom concret*) deriz. Birtakımı ise maddi varlıkların nesnelere değil, vasıflara, manevi kavramlara ad olurlar (güçlük, şeref, düşünce). Bunlara da **yalın adlar** (*nom abstrait*) adını veririz. Buna göre adlanan kavramlara da **yoğun kavramlar** (*concept*

concret) ve **yalın kavramlar** (concept abstrait) diye anlarız. Sadece “Bu bir kavramdır.” Dediğimiz zaman bir yalın kavram anlarız” (Banguoğlu 1990: 319).

Adlarla ilgili bu açıklamalardan sonra Banguoğlu, *Adlarda Belirtme* konusunu ele almış, bu başlık altında Türkçede adlarda belirtmenin nasıl olduğu hakkında şu bilgileri vermiştir: “Türkçede adların belirtme usulleri çeşitlidir. Belirli ya da tam belirsiz kılmak için adlara belirtme sıfatlar gelir. Belirsiz sıfat olarak bir önüne geldiği adı belirsiz kılar (Bir adam, bir oyun). Buna karşılık adlara işaret sıfatları getirmek suretiyle onları belirli yapmış oluyor (Bu kadın). Söz içinde vurgu değişikliği ile de adları belirli veya belirsiz kılabilir. Öyle ki cümlede kimse veya nesne olan ad cümle vurgusunu üzerine çekiyorsa belirsizdir, bu vurgu yüklem üzerinde kalıyorsa ad belirli olur: Ayşe buradan yiyecek götürdü. Nihayet adın bazı başka çekim durumları da adları belirli kılmaya yarar.

1. *Kimin durumu* eki olan *-In* aynı zamanda belirticidir. Başka bir deyimle kimin durumu belirli bir durum olduğundan teşkil ettiği ad takımında belirten ad da belirli olur. Dolayısıyla bu ad takımına *belirli ad* takımı denir: *evin kapısı*.

Buna karşılık belirten adın kim durumu, yani yalın durumu ile yapılmış ad takımında birinci ad belirsiz olduğundan takım da belirsiz olur. Buradan belirsiz ad takımı adını alır: *kuzu başı*.

2. *Kimi durumu* eki olan *-I* aynı zamanda belirticidir. Başka deyimle kimi durumu belirli bir hâl olup cümlede nesne olan ad bu hâle konduğunda belirli nesne olur (*Tavuğu kestim*). Buna karşılık cümlede nesne olan ad kim durumunda, yani yalın durumda ise belirsiz olur ve belirsiz nesne adını alır: *Tavuk kestim*.

3. İyelik ekleri de adı kişiye, ya da nesneye tahsis ederek belirli kılarlar. Başka bir deyimle iyelik eki ada bir ikinci kavram ekler ki belirtme öbeklerinde olduğu gibi bunlardan biri ötekini belirtmeye yarar: *elleriniz/sizin eller*. Bu sebeple iyelik eki almış adlar cümlede

nesne olduklarında her zaman kimi durumunda bulunurlar ve belirli nesne olurlar: *Baba-n-ı gördüm.*

Bu açıklamalardan sonra, ad durumu, çekimi ve türleri hakkında şu bilgilere yer verilmiştir:

“Adlar söz içinde başka kelimelerle olan ilişkilerine göre farklı hâllerde bulunurlar. Bu hâller onlara göre bazı eklerle belirtilir. Farklı hâllere adın hâlleri (cas), bir adın bu türlü ekler almasına ise ad çekimi (déclinaison) deriz. Yukarıda gördüğümüz gibi adın hiç ek almamasını da bir hâl sayarız. Ad çekim ekleri (désinence casuelle) aslında adlara ve zamirlere gelen yapıklardır. Fakat dilimizde sıfat, zarf gibi fiiller dışında başka kelime sınıfları da ad yerini tuttuklarında ad çekim ekleri aldıkları için daha geniş anlamda isim hâlleri ve isim çekimi terimlerini de kullanırız: Yeni Türkçede -kelime yapımı işleyişleri ağır basan -lık, -CI, -msI gibi ekler bir yana bırakılırsa -on kadar ad durumu vardır. Bunları sözdizimindeki işlekliklerine göre iki bölüme ayırır: 1. İççekim hâlleri (déclinaison interne), 2. Dışçekim durumları (déclinaison externe) (Banguoğlu 1990:326).

Bu açıklamalarından sonra Banguoğlu, Türkçede durum kategorisini iki temel başlıkta ele alıp incelemiştir.

İççekim durumları: Adların 6 iççekim durumu vardır. Bunları uygulamada kim? soru zamirinin beklenen cevabına göre adlandırmış:

1. kim durumu
2. kimi durumu
3. kime durumu
4. kimde durumu
5. kimden durumu
6. kimin durumu

Dışçekim durumları: Adların 4 dışçekim durumları vardır. Kim?

Soru zamirinin beklenen cevabına göre adlandırılır.

1. Kimle durumu *ev-le Ev-le değişirim*.
2. Kimce durumu *ev-ce Ev-ce bekledik*.
3. Kimli durumu *ev-li Ev-li bağ* (ayrıca sıfat)
4. Kimsiz durumu *ev-siz Ev-siz kalmışlar* (Banguoğlu 2007:329-331).

Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)* adlı çalışmasında, *ad çekimi*, şöyle açıklanmıştır: “Adların birbirleri veya fiiller ile olan ilişkisini belirleyen durum gösterme kavramını karşılamak üzere, belirli eklerle birleşerek aldıkları şekillerdir. Adlar cümle içinde bağımsız değildirler. Cümlelerin ad, edat, fiil gibi öteki ögeleri ile sürekli bir bağlantılı içindedirler. Adlar cümlelerin örgüsünü oluşturan bu bağlantıyı kurabilmek için, ilişkinin türüne göre çeşitli durumlara girerler. Adların girdikleri bu durumlara “ad durumları” denir (Korkmaz 2009: 266).

Korkmaz, ad durumlarının, adların adlarla veya fiiller olan geçici ilişkilerini sağlayan ve cümlelerin anlam örgüsünü kuran birer *gramer kategorisi* olduğunu belirtmektedir.

Günay Karaağaç, *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü* adlı eserinde, Türkçede durum kavramı hakkında şu bilgilere yer vermektedir: “**Durum (declension, case):** Dil kullanımında varlık ile varlık (söz öbeği) veya varlık ile eylem (cümle) yapılarındaki ilişkilerin adlarına *ad çekimi* veya *durum çekimi* denir. Ad çekiminde kullanılan ekleşmiş veya ekleşmemiş bütün çekimlik bağlı birimler, varlığın nitelendiği yapılar olan söz öbekleriyle eylemin nitelendiği yapılar olan cümlelerde yer alan ögelerin birbiriyle ilişkilerin adlarıdır (Karaağaç 2013: 340).

Karaağaç, bütün dillerde, sözler, ancak bu ilişki adlarıyla bir araya getirilebildiğini ve yine bütün dillerin, bu ilişkilere bağlı biçim birimler ile ifade edildiğini belirtmektedir. Bunun nedeni, varlık-varlık veya varlık-eylem gibi, en azından iki bilgi söz konusu olmadan ilişki kavramından söz edilememesine bağlamaktadır. Eski Türkçe döneminden beri, Türkçenin ad çekiminin bir bölümü ad durum ekleri ile bir bölümü de çekim edatlarıyla yapılmaktadır.

Sözleri bir araya getirmede biricik araç durumunda olan ad çekim ekleri veya çekim edatları, uzun sözlü geçmişi olmayan, yeni doğmuş, söz dizimi ağırlıklı dillerde genellikle ekleşmemiş çekimlik bağlı birimler, yani edatlar olarak ortaya çıkar. Bağlı biçim birimleri uzun sözlü devirler içinde ekleşmiş, yaşlı dillerde ise, ekleşmiş edatlar, ekleşmiş bağlı birimler, yani ad durum ekleri görülür (Karaağaç 2013: 340).

Karaağaç, bugün ekle, edatla veya hem ek hem edatla yapılan ad durum çekimlerinden bir bölümü, söz öbeklerini yapmada; bir bölümü de cümle kurmada kullanıldığını ifade ettikten sonra, Türkçenin ad durum ekleri ve son çekim edatlarını aşağıdaki on üç öbekte toplamıştır; her öbek, birçok komşu ilişkinin adı olan bilgiye işaret etmektedir: *Yalın Durum, İlgi Durumu, Yapma Durumu, Yaklaşma Durumu, Bulunma Durumu, Uzaklaşma Durumu, Araç Durumu, Eşitlik Durumu, Yön Durumu, Neden Durumu, Karşılaştırma Durumu, Benzerlik Durumu, Sınırlama Durumu.*

Aşağıdaki yapılar ve her birinin işaret ettiği komşu bilgilerden oluşan ilişki demetleri, sözlük ve söz dizimi birimlerinin kullanımında biricik kılavuzlardır

	Ad		Cümle	
Yalın Durum	(ad+Ø) + (ad+Ø)	var oluş sıfatı (niteleme öbeği)	(eylemsi+Ø) + (ad+Ø)	eylem sıfatı (niteleme öbeği)
	(cümle eylem'+Ø) +(ad+Ø)	'ad- eylem sıfatı (niteleme öbeği)	(eylemsi+Ø)+ (ad+Ø)	eylem sıfatı (niteleme öbeği)
İlgi Durumu	(ad+ilgi dur.)+(ad+Ø)	ilgi öbeği (ilişkilendirme öbeği)	(eylemsi+ilgi d.) +(ad+Ø)	ilgi öbeği (ilişkilendirme öbeği)
	(ad+ilgi durumu)	ad tamlaması	(eylemsi+ilgi durumu)	ad tamlaması

	+(ad+iyelik)	(ilişkilendirme öbeği)	+(ad+iyelik)	(ilişkilendirme öbeği)
	(ad + zamir+ilgi dur.) + ad+iyelik	iyelik öbeği (ilişkilendirme öbeği))	-	-
	zarflık ilişkiler	sıfatlık ilişkiler	zarflık ilişkiler	sıfatlık ilişkiler
Yapma Durumu	(ad+yapma durumu) + (yüklem)	(ad+yapma durumu) + (ad) (nit.)	(eylemsi+yapma durumu) + (yüklem)	(eylemsi+yapma durumu) + (ad) (nit.)
Yaklaşma Durumu	(ad+yaklaşma durumu) + (yüklem)	(ad+yaklaşma durumu) + (ad) (nit.)	(eylemsi+yaklaşma durumu) + (yüklem)	(eylemsi+yaklaşma durumu) + (ad) (nit.)
Bulunma Durumu	(ad+bulunma durumu) + (yüklem)	(ad+bulunma durumu) + (ad) (nit.)	(eylemsi+bulunma durumu) + (yüklem)	(eylemsi+bulunma durumu) + (ad) (nit.)
Uzaklaşma Durumu	(ad+uzaklaşma durumu) + (yüklem)	(ad+uzaklaşma durumu) + (ad) (nit.)	(eylemsi+uzaklaşma durumu) + (yüklem)	(eylemsi+uzaklaşma durumu) + (ad) (nit.)
Araç Durumu	(ad+araç durumu) + (yüklem)	(ad+araç durumu) + (ad) (nit.)	(eylemsi+araç durumu) + (yüklem)	(eylemsi+araç durumu) + (ad) (nit.)
Eşitlik Durumu	(ad+eşitlik durumu) + (yüklem)	(ad+eşitlik durumu) + (ad) (nit.)	(eylemsi+eşitlik durumu) + (yüklem)	(eylemsi+eşitlik durumu) + (ad) (nit.)
Yön Durumu	(ad+yön durumu) + (yüklem)	(ad+yön durumu) + (ad) (nit.)	(eylemsi+yön durumu) + (yüklem)	(eylemsi+yön durumu) + (ad) (nit.)
Neden Durumu	(ad+neden durumu) + (yüklem)	(ad+neden durumu) + (ad) (nit.)	(eylemsi+neden durumu) + (yüklem)	(eylemsi+neden durumu) + (ad) (nit.)
Karşılaştırma Durumu	(ad+karşılaştırma durumu) + (yüklem)	(ad+karşılaştırma durumu) + (ad) (nit.)	(eylemsi+karşılaştırma durumu) + (yüklem)	(eylemsi+karşılaştırm a durumu) + (ad) (nit.)
Benzerlik Durumu	(ad+benzerlik durumu) + (yüklem)	(ad+benzerlik durumu) + (ad) (nit.)	(eylemsi+benzerlik durumu) + (yüklem)	(eylemsi+benzerlik durumu) + (ad) (nit.)
Sınırlama Durumu	(ad+sınırlama durumu) + (yüklem)	(ad+sınırlama durumu) + (ad) (nit.)	(eylemsi+sınırlama durumu) + (yüklem)	(eylemsi+sınırlama durumu) + (ad) (nit.)
Niteleme Yapanlar	-	-	-	-
İlişkilendirme Yapanlar	-	-	-	-
Cümle Yapanlar	-	-	-	-

Nurettin Demir ve Emine Yılmaz'ın yayımladığı *Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım* adlı çalışma, durum kategorisini şöyle işlemektedir: “**Durum kategorisi**, ismin veya isim öbeğinin ana unsuruyla olan ilişkisinin belirlendiği “*morfosentatik kategori*”dir. Bunların bir kısmı ilgi, yalın, belirtme, yönelme gibidir ve bunlara doğrudan durum ekleri adı verilir.

Durum ekleri asıl çekim kategorisini oluşturur. Durum ekleri fiillerle ilişkiyi yansıtırlar. Bazı durum ekleri (belirtme durum eki) sentaktik bir zorunluluktan dolayı kullanılırken; bazıları fiilin anlamını daha iyi verebilmek amacıyla cümlede yer alır:

Kadın çiçeği suladı. cümlesinde belirtme durumu eki bir zorunluluktan dolayı yer alır.

Çocuklar bahçede oynadı. cümlesinde ise bulunma durumu eki sözdizimsel bir zorunluluktan dolayı değil, fiilin anlamına katkı sağlamak için kullanılmıştır” (Demir - Yılmaz 2009: 97).

A. N. Kononov (1956: 78), *Grammatika Sovremennogo Turetskogo Literaturnogo Yazıkı* adlı kitabında Türkçedeki durum kategorisine yer vererek ad durumunu cümle içindeki diğer sözcüklerle olan ilişkisine göre alınan ad şeklidir (ya da başka bir sözcük türünün adlaşmış şeklidir) biçiminde tanımlamakta; Türkçedeki çekim sisteminin sadece ad durumlarıyla değil, aynı zamanda edatlarla da oluşturulduğunu belirtmektedir.

Kononov, Türkçedeki ad durumların sayısını altı olarak kabul etmekte ve her durumun kendine özgü bir şekli olduğunu söylemekte, durum eklerinin vurgulu olduğunu belirtmektedir. Kononov, ad durum eklerinin tablosunu şöyle vermektedir:

Durum	Ünsüzden Sonra	Ünlüden Sonra
Temel Durum (Yalın Durum) İyelik Durum (İlgi Durumu) Yönelme Durumu Belirtme Durumu	Ø +ın / +in / +un / +ün +a / +e +ı / +i / +u / +ü	Ø +nın / +nin / +nun / +nün +ya / +ye +yı / +yi / +yu / +yü
	Ötümsüz Ünsüzden Sonra	Ötümlü Ünsüz ve Ünlüden Sonra
Bulunma Durumu Çıkma Durumu	+ta / +te +tan / +ten	+da / +de +dan / +den

Süer Eker, hazırladığı *Çağdaş Türk Dili* adlı eserinde ad çekimi ve durum ekleri üzerine şu bilgileri sunmaktadır: “*Ad ya da ad soylu sözcüklere bağımlı biçim birimlerin eklenmesine ad çekimi (nominal inflection/declensions of nouns) adı verilir. Ad çekimi Türkçede durum, iyelik, çoğul, soru ve aitlik kategorilerinde gerçekleşir* (Eker 2010: 335-336).

Eker, durum eklerinin (*case suffixes*), cümle içindeki adları diğer sözcüklerle değişik anlam ilişkileri çerçevesinde bağlayan biçim birimler olduğunu, bunların genellikle adlarla cümlelerin asıl ögesi olan yüklem arasında ilişki kurduğunu ifade etmektedir. Ad durumları, kimi dillerde söz dizimsel ilişkilerle yani söz sırası ya da edatlarla belirtilir.

Eker, durum eklerinin birleşik eylemlerin oluşturulmasında da rol oynadığını. adlar ya da adlaştan ögeler *veresiye almak*, *gözden düşmek* vb. örneklerde olduğu gibi asıl eyleme durum ekleriyle bağlanabildiğini dile getirmektedir.

Eker, bazı durumlarda farklı durum eklerine rağmen aynı anlamda birleşik eylemlerin türeyebildiğini söyler: *gör(me)mezlikten gelmek = gör(me)mezliğe gelmek*, *görmemiş gibi davranmak* örneklerinde çıkma ve yaklaşma durumu ekleri farklı anlamlar ortaya koymamaktadır” (Eker 2010: 335-336).

Nurettin Koç, *Yeni Dilbilgisi* adlı kitabında, çekim eklerini açıkladıktan sonra, Adın Sonuna Gelen Çekim Ekleri başlığı altında ad durum eklerini tablo hâlinde işlemiştir:

Ek	Görevi	Değişik Biçimleri			Örnek
		İnce ünlüden sonar	Kalın ünlüden sonra	Açık seslemden sonra	
+ı	Belirtme durumu (<i>Alm. Akkusativ; Fr. accusatif; İng. accusative</i>) ekidir.	+i, +ü	+ı, +u	+y+ı, +y+u, +y+i, +y+ü	<i>ev+i, çanta+yı,</i> <i>okul+u, onu, gözü,</i> <i>sözü, konuyu</i>
+a	Yönelme durumu (<i>Alm. Dativ; Fr. datif; İng. dative</i>) ekidir.	+e	+a	+y+a, +y+e, +n+a, +n+e	<i>ev+e, okul+a,</i> <i>yuva+ya, ona, buna</i>
	Kalma durumu (<i>Alm. Lokativ; Fr.</i>	+de +te (ç, f, h,	+da +ta(ç, f, h, k,	+nda +nde	<i>ev+de, okul+da,</i> <i>sokak+ta, on+da,</i>

+da	locatif; <i>İng. locative</i>) ekidir.	k, p, s, ş, t'den sonra)	p, s, ş, t'den sonra)		bunda
+dan	Çıkma durumu (<i>Alm. Ablativ; Fr. ablatif; İng. ablative</i>) ekidir.)	+den +ten (ç, f, h, k, p, s, ş, t'den sonra)	+dan +tan(ç, f, h, k, p, s, ş, t'den sonra)	+	ev+den, okul+dan, sokak+tan, Atatürk'ten
+ın	İlgi durumu (<i>Alm. Genitiv; Fr. genitif; İng. genitive</i>) ekidir.	+in +ün	+ın +un	+n+ın,+nun +n+in,+n+ü n	ev+in önü, sinema+nın önü, okul+un arkası, Ali'nin çantası

Nadir Engin Uzun, *Anaizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe* adlı kitabında durum kategorisini, durum kuramı başlığı altında ele almış ve önce örneklerden yola çıkarak konuyu işlemeyi tercih etmiştir:

Durum Kuramı

1. a. Ali kitap okuyor.
- b. Ali kitabı okuyor.
- c. Ali kitaba göz atıyor.
- ç. Ali kitapta yeni bir şey bulamıyor.
- d. Ali kitaptan hiçbir şey anlamıyor.

Uzun bu örnekler için “*Bu tümcelerin hepsinde Ali ve kitap sözcükleri bulunmaktadır. Ama Ali bütün tümcelerde değişmeksizin kalırken, kitap her birinde farklı bir biçim bilimsel görünüm sergilemektedir. Ali eksizken kitap yalnızca 1(a)da eksizdir ve diğerlerinde üzerine, sarasıyla +ı, +a, +ta ve +tan eklerini almıştır. Yukarıdaki tümcelerin kurucularına dil bilgisel işlevler açısından bakınca, biçim bilimsel değişme(me) ile koşut olan işlev*

farklılıkları görünür. Değişmeyen eksiz Ali, bütün tümcelerde özneyken, değişen kitap sözcüğü geleneksel terimlerle belirtisiz nesne, belirtili nesne, yönelmeli dolaylı tümleş, kalmalı dolaylı tümleş ve çıkmalı dolaylı tümleşdir.” açıklamalarını yaptıktan sonra, biçim bilimsel biçimlenme ile işlev bağlantısını, bu sözcüklerin tümceleri, işlevleri aynı kalmak üzere değiştirildiğinde ortaya bozuk tümceler çıkmasının tanıtladığını ifade etmektedir.

Uzun, geleneksel dil bilgisinin, sözcüğün tümcedeki işlevine göre biçimlenmelerini "durum" adı altında ele aldığını belirttikten sonra, “(1)deki Ali'ler yalın durumdayken kitap sözcükleri, sırasıyla "yalın", "yönelme", "kalma" ve "çıkma" durumlarındandır. Buna karşın ED. ad öbeklerinin bu tür biçim bilimsel görünümelerini, onların öbek yapı konumlarıyla olan etkileşimi sonucu söz dizimsel yapıda ortaya çıkan biçimlenmeler olarak görür. EDnin sonraki aşamalarında, geleneksel "durum" kategorisi dil bilgisine, çeşitli ilke ve kısıtlamalarla birlikte sokulması gereken bir kategori olarak görülür. İDKda bu kategori ile ilgili düzenlemelerin yer aldığı alt kuram Durum Kuramıdır.” açıklamalarına yer vermektedir.

Türkçenin geleneksel dil bilgisi (1a)+(1b) karşıtlığında kitap'ın ilk tümcede yalın, diğerinde belirtme durumundadır. Bununla birlikte, her ikisinin de tümcede aynı görev üstlenmiştir: nesne.

2. a. O kitap okuyor.

b. *Ali o okuyor.

c. Ali onu okuyor.

Düzgün (2a), Ali'nin (1)deki yalın durumunu onaylar; yerine geçen adıl da yalındır (2b) ile (2c)nin dil bilgisellik karşıtlığı ise, kitap'ın (1a)da Ali gibi eksiz olmasına karşın gerçekte yalın durumda olmadığını gösterir; çünkü aynı konuma yalın bir adıl konulamaz. Buradan hareketle, düzgün (2c) ile (1a) ve (1b)nin karşılaştırılması kitap (1a)da gerçekte

belirtme durumunda olduğunu ama bu durumun eksiz olarak sunulduğunu gösterecektir. Böylece, nesnenin belirtili/belirtisiz olması durum ile değil, ilgili kavramların konuşucusu ve dinleyen açısından bilindik olup olmamasına, yani sözcüğün belirtili belirtisiz olma gibi anlamsal özelliğine bağlı olduğu söylenmelidir. Bir başka deyişle, nesne konumunda AÖ (ad öbeği) ister belirtili olsun, ister belirtisiz, tümcenin nesnesi olma işlevi, dolayısıyla eylemin tümleci konumunda bulunması değişmemektedir. O hâlde ortada bir işlev ve konum değişmesi olmadığına göre, durumu da aynı olmalıdır. Aynı durumun iki farklı gerçekleşmesi varsa, o zaman dil bilgisinde, kimi zaman ekli, kimi zaman eksiz görünebilecek, yani biçim bilimsel görünümünden bağımsız bir soyut durum tasarlanabilir.

Bu açıklamalardan sonra Nadir Engin Uzun, ilgili ad öbeklerin biçimbilimine bağlı olarak dil bilgisinde iki tür durumun bulunduğunu söyler: *Soyut durum ve soyut olmayan, daha teknik deyişle, biçimbilimsel durum.*

Soyut durum, belirli bir güdülenmeyle biçimbilimsel olarak da sunulabilir.

Biçimbilimsel durum, her zaman biçimbilimsel olarak yansıtılır.

Türkçede iki soyut durum bulunmaktadır. Bunlar *yalın durum* ve *belirtme durumu*'dur. Üç biçimbilimsel durum bulunmaktadır. Bunlar ise *yönelme durumu*, *bulunma durumu* ve *çıkma durumu*'dur. Belirtme durumu, ilgili ad öbeğinin anlambilimine bağlı olarak biçimbilimsel olarak da sunulmaktadır (Uzun: 2000:189-191).

Ahmet Buran, çalıştay bildirilerinin yayımlandığı *Türk Gramerinin Sorunları II* kitabında yer alan *Türkçede İsim Çekim Ekleri* adlı makalesinde ad durumları için şu bilgilere yer vermektedir:

Türkiye Türkçesinde ad durumu için kullanılan terimler şöyledir:

1. Yalın, asıl, belirsiz, adlamlık, iyelik, bağlamlık, salt, adlamalık, doğru, dolaysız, aslî, gövde ve kim (hâl/durum)

2. İlgi, tamlama, tamlayan, iyelik, bağlamlık, türlü düşünüm, katılma, kimin (hâli/durumu)
3. Yükleme, belirtme, belirtimlik, yapma, etkilenme, geçiş, kimi (hâli/durumu)
4. Yönelme, verme, yaklaşma, verimlik, vermelik, girme, yakınlık, istikamet, kime (hâli/durumu)
5. Bulunma, kalma, orunlamlık, orunlamalık, düşünüm, kimde (hâli/durumu)
6. Çıkma, uzaklaşma, ayrılma, kopumluk, kopmalık, düşünüm, kimden (hâli/durumu)
7. Vasıta, araç, bağlama, kaygıtlık, araçlı, araçlık, ile, aletlik, biletik, birlikte, kimle (hâli/durumu)
8. Eşitlik, görelilik, kimce (hâli/durumu)
9. Yön gösterme, yön, cihet (hâli/durumu)

Buran, Türk dili gramerlerinin hemen hepsinde ortak olan durumların sayısını beş olarak tespit etmektedir:

1. Yalın durum
2. Yükleme durumu
3. Yönelme durumu
4. Bulunma durumu
5. Çıkma durumu.

Bunların üstüne ilgi durumunu ekleyen yazarlar çok olduğu için bu sayı altıyı bulmaktadır. Bu durumların dışında, daha fazla durum ve durum ekine yer veren eserler, genellikle Eski Türkçedekidir.

Yazar, J. Deny, A. von Gabain, M. Räsänen, F. K. Timurtaş, J. Eckmann, M. Ergin, T. Banguoğlu, T. Gülensoy, T. Günay ve E. Gemalmaz gibi Türkçenin değişik dönem, saha ve malzemesi üzerinde araştırmalar yapan bilim adamlarının ise, genellikle Türkçedeki

durumların sayısını beş ilâ on dört arasında değişen sayılarda gösterdiğini söylemekte, yukarıda belirtilen altı şekle ek olarak bilim adamlarının görüş birliğinde oldukları durumların sayısının dokuz olduğunu belirtmektedir.

1. Yalın durum
2. Belirtme durumu
3. Yönelme durumu
4. Bulunma durumu
5. Çıkma durumu.
6. İlgî durumu
7. Araç durumu
8. Eşitlilik durumu
9. Yön gösterme durumu

Türkiye Türkçesinde **yön gösterme durumu** (direktif) eki, artık durum eki olmaktan çıkmış ve bazı sözcüklerde kalıplaşmış zarf yapma eki olarak yaşamaktadır. Bir durum eki gerçek işlevinde kullanıldığında başka bir durum eki gelemmez. Fakat yön gösterme durumu eki üstüne gelebilmektedir: *yukarıda, ileride, yukarıdan* vb. Yön gösterme durumu ekinin işlevini ise *doğru, taraf, yan, karşı* vb. edatlar karşılamaktadırlar (Buran 1999: 268).

Kerime Üstünoğlu, *Türkiye Türkçesi Ad İşletimi* adlı kitabında *Durum ekleri* için adların kendilerinden sonra gelen sözcüklerle bağlantısını geçici olarak sağlayan, onları ad işletimine sokan ekler olduğunu bahsettikten sonra Türkçede kaç ad durumu bulunduğu hakkında araştırmacıların görüşlerini saymıştır:

Ancak mevcut dil bilgisi kitaplarında durum eklerinin sayısının farklı verilmesi, dilcilerin konu üzerinde bir türlü anlaşamamaları, farklı bakış açıları sergilemeleri durum eklerinin yeniden ele alınıp değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Dil bilgisi kitapları incelendiğinde; kiminin dört (Ahmet Cevet Emre), beş, (Tahir Gencan, Haydar Ediskun, Kemal Demiray, Tufan demir), altı, (Doğan Aksan, Vecihe Hatiboğlu, Mehmet Hengirmen), yedi, (Faruk Kadri Timurtaş, Jean Deny, Tahir Kahraman), sekiz (Ahmet Topaloğlu, Zeynep Korkmaz), dokuz (A. V. Gabain, Muharrem Ergin, Fuat Bozkurt), kiminin on dört (Räsänen) durumdan söz ettiğini görülmektedir. Araştırmacıların ad durumu kategorisi olarak değerlendirip genellikle buluştukları ortak sayı, *yalın durum*, *belirtme durumu*, *yönelme durumu*, *bulunma durumu*, *çıkma durumu* olmak üzere beştir. Ayrıldıkları konu; *vasıta durumu*, *eşitlik durumu*, *ilgi durumu*, *yer-yön durumu* ile ilgilidir (Üstünova 2008: 54-55).

2.2. Ad Durumları

B. J. Blake, *Case* adlı çalışmasında durum terimini tanımlamakta ve adın durumları hakkında geniş açıklamalara yer vermektedir.

“**Durum**, kelimeler arasındaki ilişkileri, onların birbirine bağlı olma durumlarını gösteren bir sistemdir. Geleneksel olarak durum, cümle içinde bir ismin bir fiille ya da bir ismin bir başka isimle veya bir edatla ilişkide bulunmasıdır. Makalede durumun daha iyi anlaşılması için durum kategorisinin eklerle çekimlendiği bir dil olan Dravion dilinden örnek verilmiştir. Her durumun farklı bir görevi olduğu için ayrı bir sınıfı vardır. Belli başlı durumlar ve görevleri şöyledir:

1. Nominative: Bir aktarma biçimdir ve cümlenin öznesi olarak kullanılır.

2. Accusative: Cümlenin nesnesi olarak kullanılır.

3. Dative: Cümlede dolaylı tümleç olarak kullanılır

4. Genitif: Aitlik bildirir.

5. Sociative (Alternatifi Comitative): Birliktelik bildirir.

6. Locative: Bir ismin yerini, bul unduğu yeri anlatır (Kalma, Bulunma)

7. Instrumental: Bir aracı ifade eder (Örneğin; bıçakla kesmek) ve edilgen cümlelerde edicidir.

8. Ablative: Bir yerden ayrılma, çıkma ifade eder.

Bazı dillerde durum kategorisi ile çokluk kategorisi ayrı değildir. Bu yüzden isimlerin tekil, çoğul, hatta nötr olmalarına göre farklı durum ekleri getiriliyor. Bu durum Antik Yunanca, Latince ve Sanskritçede görüldüğü gibi bugünkü Hint - Avrupa dillerinde aynıdır.

Örnek olarak Latince 'dominos' (baş) kelimesinin accusative çekimi şöyledir: *singular dominus: dominum, plural dominus: dominōs.*

Ayrıca Latince yalın durumda da ek bulunur.

Örnek olarak dominus kelimesinin nominative çekimi şöyledir: *singular dominus: dominus, plural dominus: domini.*

Durum kelimesinin kökü Latince *cāsus*'tan gelir. Yunancaya *ptōsis* şeklinde geçmiştir.

Bu kelime de *düşmek* anlamına gelir. Bu durumun sebebi şöyledir: Yalın hal (nominative) isimlerin temel formu olarak düşünülmüştür. Diğer durumlara '*oblique case*' (*dolaylı durumlar*) denilir. Bazı dillerde yalın durum ve diğer durumlar arasında biçimsel fark vardır. Örneğin; Türkçede dolaylı durumlar eklerle yapılır. Örnek: *arabayı*.

Durum, kelimeler arasında sözdizimsel ilişki kurduğu gibi anlamsal ilişki kurar. Bazı durumlar sözdizimsel ilişki kurarken bazıları anlamsal ilişki kurabilir. Bu dilin yapısıyla alakalıdır ve dilden dile değişir. Malayam dilinde bulunma durum anlamsal bir role sahiptir. Latince belirtme durumu sözdizimsel, çıkma durumu semantiktir. Tamlayan durumu diğerlerinden biraz farklıdır. Diğer durumlar fiile bağlı işaretleyiciler iken tamlayan isme bağlı bir durumdur. Anlamsal dil görevi vardır.

İngilizcede durum yüzey yapıda işaretlenmeyebilir. Ancak derin yapıda mevcuttur. Örnek olarak, *She loves father* “kimin babası olduğu bellidir, derin yapıda”.

Bazı dillerde durum eklerle yapılır. Bu dillerde durum sonekleriyle yapılır ve iyelik eklerinden sonra gelir. Bazı dillerde ise durum sistemi yoktur. Durum işaretlenmemiş kelimelerle yapılabilir. Bu kelimeler fiil ya da yardımcı fiile gönderme yapar (Örn; şahıs ekleri). Örneğin İngilizcede durum yüzey yapıda çok yoktur. Daha çok derin yapıda ortaya çıkar. Bazen bazı edatlar işaretleyici olurlar. Örnek olarak *at, to, from, with*.

2.2.1. Yalın Durum

Dil bilgisi çalışmalarında “Cümlede ad soylu bir sözcüğün durum eki almayan ve asıl biçimi sayılan durum” olarak tanımlanmaktadır. Bir cümlede yalın durumda sadece özne bulunur.” biçiminde açıklanan yalın durum, kaynaklarda farklı bakış açılarıyla ele alınıp incelenmiştir.

Tahsin Banguoğlu, Kim durumu, adın çekimce yalın durum, eksiz durumudur. Söz içinde onun en yaygın işleyişi bir şey yapanı ve olanı göstermek, yani cümlemin kimsesi olmaktadır. *Taş camı kırdı, Cam kırıldı*. Kim durumunda adlar bir kimseyi adı, unvanı veya bir vasfı ile çağırmada da kullanılır: *Arkadaş!, Zeynep!* (Banguoğlu 2007:329).

Zeynep Korkmaz, yalın durumu şu şekilde açıklamıştır: “Yalın Durum (Alm. *Nominativ*; Fr. *Nominatif*; İng. *nominative*; Osm. *mücerret hâl, hâl+i mücerred*). Adın cümlede anlam ilişkisi yönünden başka bir sözcüğe bağlı olmayan yalın durumdur. Bu durumdaki bir ad, birinci türden bir ilişkiyi temsil ettiği için yalnız çokluk ve iyelik ekleri alabilirler: *dağ, dağlar, dağımız, bilgi, bilgiler, bilgisi, bilgilerimiz* vb.

Yalın durum cümlede bir işi yapanı veya olan işi göstermektedir: *Konuşmacı sözünü tamamladı. Haber geldi. Yol açıldı* vb.

Bir kimseyi adı, unvanı veya mesleği ile çağırmaya yarar: *Ayşe!*, *İbrahim!*, *Arkadaşlar!*, *Kardeş!*, *Boyacı!* vb.

Belirtisiz ad tamlamalarında “tamlayan”, sıfat tamlamalarında “niteleyen” görevi yapar: *ağaç dalı*, *uzun etek*, *çocuk bakımı*, *para cüzdanı* vb. (Korkmaz 2009: 267-269).

Muharrem Ergin, ise yalın durumu için “Yalın durum (nominatif durumu), adın başka bir sözcüğe bağlı olmadığını gösteren durumdur. Teklik, çokluk ve iyelik şekli yalın durumdur. Teklik ve çoklukta bir dış ilişki yoktur. İyelikte ise kendisine bağlanma durumu vardır: *taş*, *yol* (teklik yalın durumu), *taşlar*, *yollar* (çokluk yalın durumu), *taşım*, *yollarınız* (iyelik yalın durumu) gibi. Yalın durum adların durum eki getirilebilen biçimleridir.” bilgisine yer vermektedir (Ergin 2004: 227-228).

Doğan Aksan’a da Yalın durumu şöyle tanımlamaktadır: Türkçe sözcükler için adın herhangi bir son ek almamış, yalın olduğu durumdur: *ev*, *düşünce*, *güzellik* vb. Bükümlü dillerdeyse adın büküme uğramamış biçimine denir (Aksan 2006: 91).

A. N. Kononov, yalın duruma “temel durum” adını vermiştir. Ona göre yalın durum; özel bir durum ekiyle ifade edilmez (durum için sıfır ek): *ev*, *evler*; *baba*; *yazmak* vb. *ne?*, *kim?* sorularına cevaplanmaktadır (A. N. Kononov: 1956: 78).

Günay Karaağaç, yalın duruma, adın hiçbir varlık veya özellik ile ilişkilendirilmediği bir durumdur; fakat sözlük kullanımından farklı bir durum olduğunu söylemiştir.

Türkçede yalın durum eksizdir. Ama her eksiz yapı da yalın durum değildir. Yalın durum sözlerin sözlükteki ad durmlarıdır. Yalın durum, ilişkiye girmemiş bilgi adı, sözün

sözlükteki toplumsal varlığıdır. Söz dizimine taşınmış hiçbir söz yalın olamamaktadır (Karaağaç 2012: 331-332).

Nurettin Demir - Emine Yılmaz'a göre şu şekildedir: “Yalın durum: Türkçede yalın durum için herhangi bir ek yoktur. Kelimelerin sözlük biçimleri yalın durumu gösterir. Yalın durum cümlelerin öznesi (*Bebek uyudu*), belirtme durum eki almamış nesne (*Kitap okudu*) veya bir sesleniş (*Ahmet! Taksi!*) şeklinde gerçekleşebilir (Demir - Yılmaz 2009: 98).

Tahir Kahraman, *Türk Gramerinin Sorunları II* adlı çalıştay kitabında yayımlanan “İsim Çekimi Eklerinin Kullanım Özellikleri ve İşlevleri” adlı makalesinde, yalın durum hakkında şu bilgilere yer vermektedir: “Yalın Durum: Adların yalın durumu eksiz olduğu için, dilcilerce çelişkili biçimlerde tanımlanmış ve açıklanmıştır. Çoğu dilci, ad durumlarının “adların; söz dizimi içinde yükleme, edatlarla, bazen de başka bir adlarla ilişkilerine göre girdikleri biçimler” olduğunu unutup ek almamış bütün adları yalın durumda kabul etmektedir. Böylece, cümlede özne, eksiz nesne, eksiz belirten, edat öbeğinin ad öbeği, zaman zarfı, ünlem, sıfat görevlerinde kullanılan ve hiçbir anlatım görevinde kullanılmayan ad türünden eksiz sözcükleri yalın durumda saymaktadır.

Oysa yalın durum, her şeyden önce Ø ekli bir çekim biçimidir. Onun için, çekimsiz birer öge olan zaman zarfları, sıfatlar, -seslenme gerçek özne görevindeki hitaplar dışında kalan- ünlemler ve hiçbir anlatım görevinde kullanılmayan ad türünden eksiz sözcükler, yalın durumda gösterilmemelidir. Ayrıca yaptıkları görevlere bakılarak, eksiz nesneler “nesne (yükleme) durumu”nda, eksiz belirtenler “belirten durumu”nda sayılmalıdır. Yalın durum, hiçbir münasebet ifade etmeyen durumu değildir ve yalın durumdaki adlar, anlatımda şöyledir: Yüklemin bildirdiği fiili yapan da ya da oluşun içinde bulunan varlık ya

da kavramın karşılığı olarak, cümlenin öznesi olurlar: *keçi yola düştü, koku odayı doldurdu, Senem sınava girmedi vb.*

Çekim edatlarıyla bir araya gelerek oluşturdukları edat öbeklerinin ad öbeği olurlar: *dağ gibi, hatır için, uçak kadar vb.*”(Kahraman: 1999: 285).

Ahmet Cevat Emre, *Türk Dil Bilgisi* adlı çalışmasında yalın durumu “özne” kavramı ile açıklayarak işlemiştir: **Özne kavramı:**

Şeker sıcak suda kolay erir (şekerin ne kıldığı)

Şeker sıcak su ile kolay erir (ne kılındığı)

Şeker sıcak suda kolay eriyen bir maddedir (ne olduğu)

Bu üçünde şeker öznedir. Bu üç misale göre, anlatımda özne : Bir fiili kıldığı, bir fiile uğradığı veya bir şey olduğu söylenilen kavramdır. Özne kişi olursa soru kim ile sorulur.

Hangi kelimeler özne olur?

Yalın veya yalın hükmünde ad (sıfat): Örnek olarak,

Kar susuzluğu gidermez. **Yeşil** gözü dinlendirir.

Birleşik isim: **Hanımeli** güzel kokar. **Karafatma** bir böcektir.

Türetme ad (sıfat): **İnatçı** çekilmez. **Terbiyeli** saygı görür.

Ad takımı: **Kişinin** yoldaşı kesesidir. **Komşu hakkı** Tanrı hakkı.

Adsıllar: **Ben** de giderim. **Ne** var **ne** yok.

+mek+ yapılı fiil adı: **Gelmek** dilek ile **gitmek** izin ile.

+me+ yapılı eylem ismi: Sizin **görmeniz** yetişmez, benim de **görmem** lazım.

Ortaçlar: **Gelen** gideni arattırır. **Kaçan** kurtulur.

Ad gibi kullanılmış türlü kelimeler: **Az** hiçten iyidir.

+Dlk/+cek+ yapılı fiil adlar: *Onların da **gideceği** işitildi. Kardeşinin **gittiği** doğru mu?*

Temsil rolünde sözcükler: *Aldığım üç kalemden yalnız **bu** kaldı.*

Anlatımın özne olması: ***Göz bu** görür. **Çocuktur bu** oynar* (Emre 1945: 284-286).

Hüseyin Durgut, “*Türkçede Yalın Hâl Kavramı Üzerine*” adlı makalesinde yalın durum hakkında şunlara dikkat çekmektedir: *Cümlede eksiz olarak görülen her adın yalın durum (nominatif) olarak değerlendirilmesi sebebiyle yalın durum, ilgi ve belirtme durumlarının eksiz şekilleri ve cümlede herhangi bir çekim eki almadan kullanılan zarf ve sıfatlarla karıştırılmaktadır.*

Ona göre sadece özne yalın durumdadır. Yalın durumun diğer ad çekim eklerinin yerine kullanılmasının mümkün değildir. Türkçenin hiçbir devresinde yönelme, bulunma ve çıkma durumlarının eksiz şekilleri yoktur. Türkçede eksiz şekilleri de bulunan durumlar sadece ilgi durumu ve belirtme durumudur. Yalın durum görünüşte ancak bu durumlarıyla veya ad çekiminin dışında olan sıfat ve zarflarla benzerlik gösterebilmektedir. Ama cümleyi dikkatli inceledikten sonra her birinin farklı fonksiyonu olduğundan yalın durumun bunlarla karıştırılması da pek mümkün değildir. Yalın duruma “özne durum veya adlık durum” adın verilmesi daha doğrudur. Yalın durumun diğer durum eklerinin yerine kullanılması ifadesinden kaçınılması gerek (Durgut: 2006: 71).

Kerime Üstünoğlu, Cümlede yüklem anladığı işi, oluşu, kılışı yapan, eden, eyleyen, ettiren dil birimine özne adı verildiğini belirtmektedir. Yüklem, kurucu kimliğiyle cümlede asıl unsur olmaktadır. Yüklem içinde bir ekle dil bilgisel özneyi taşımak Türkçenin yapısal özelliklerinden biridir. Bu durum cümlede öznenin de asıl unsur olabileceğini gösterir. Dil

bilgisel öznenin cümlede bulunma zorunluluğu vardır. Fakat sözlüksel özne cümlede olmak zorunda olmayabilir. Birinci, ikinci kişilerin özne olduğu durumlarda özel bir neden yoksa sözlüksel özne yüzey yapıda yer almamaktadır. Çünkü bunlarda dil bilgisel öznenin hangi zamire gönderme yapacağı kestirilebilmektedir. Yani derin yapıda olan sözlüksel özne rahatlıkla iletişimde kullanılabilir: Tiyatroya giden seni de alırız (biz). Yalın durumda olan özne: BabasıØ ona güvenir; PınarØ, bizi üzmez vb. (Üstünoğlu 2008: 162-163).

Erdoğan Boz, *Türkiye Türkçesinde +A Durum Biçimbirimi* adlı çalışmasında, ad durumu ve durum biçimbirimlerinin aynı olmadığını söylemektedir. Yani ad durumu bir dilbilgisi kategori iken, durum biçimbirimleri ise bu kategoriyi oluşturan görev öğeleridir. Türkçede yalın durum, belirtme durumu ve ilgi durumu eksiz, diğer ad durumlarının biçimbirimlerle gösterildiğini belirtmektedir.

Durum biçimbirimlerin görevleri ise adı fiile, adı edata ve adı ada bağlamakta ve bu öğeler arasındaki biçimsel ve anlamsal ilişkiler kurmaktadır. Durum biçimbirimler cümlede yüklem dışındaki öğeleri (özne ve tümleçleri) belirler. Örnek olarak, +A durum biçimbirim, yönelme işlevi dolayısıyla yönelme belirtecini, +Ø biçimbirim de özne veya nesneyi belirleyebilir (Boz 2007: 17-20).

2.2.2. Yönelme Durumu

Yönelme durumu, terim sözlüklerinde “Söz öbeklerinde ve cümlelerde eylemin yöneldiği veya yaklaştığı varlığın adı, yaklaşma çekimine girer. -a/-e.” biçiminde tanımlanmaktadır. Bu ad durumu “yaklaşma durumu” olarak da kullanılır.

Tahsin Banguoğlu, *Kime durumu* adın yönelme, girme durumu, kimde durumu adın durma, kalma durumu, kimden durumu ise çıkma, uzaklaşma durumudur. *Eve gidiyorum. Evde oturuyorum. Evden gidiyorum.* Bu üç durum adın zaman ve mekân içinde yer ve yön gösterme durumlarıdır. Bu durumları ile bu adlar fiilin olduğu yerleşme şartlarını belirtirler. Bu sebeple onlara yer yön durumları birçok zarfların yapımına giderler. *akşama, geçende, eskiden* vb. (Banguoğlu 2007: 329).

Zeynep Korkmaz, yönelme durumunu çalışmasında şöyle işlemektedir: Yönelme Durumu (Alm. *dative*; Fr. *datif*, İng. *dative*; Osm. *mef' ulün ileyh*): Söz öbeklerinde ve cümlelerde fiildeki hareketin yöneldiği adın içinde bulunduğu durumdur. Yani adı yönelme yaklaşma işlevi ile fiile bağlayan durumdur. Dolayısıyla fiildeki hareket yönelme durumundaki ada doğrudur. Bu durumunun eki (y)A'dır. Ekin işlevleri şunlardır:

Yer, yön gösteren adlar ile diğer bir kısım adlarda yönelme görevinde yer tümleci oluşturur. Yönelme durumundaki ad bir söz öbeği de oluşturabilir:

Tramvayda bir gün mutlaka ayağınıza basmış ya da kalktığınız yere oturmuşumdur.

Yönelme durumunun eki, eklendiği adın ve bağlandığı fiilin imkânlarına göre, yönelme ifadesinden daha başka işlevler de yüklenmiştir:

Adı fiile “zaman” ve “süre” işlevi ile bağlar: *Akşama yapacakları toplantıda bu işlerin hesabını soracaklarmış.*

Adı fiile “amaç, maksat bildirme” ilişkisi ile bağlar: *Birkaç zaman sonra biz evlerine gece yatısına gittik.*

Adı fiile “+dan dolayı”, “+dığı için”, “sebebi” ilişkisi ile bağlar: *Kazançlı olup olmamasına hiç aldırmıyordu.*

Fiildeki hareketin yönünü belirler: *Duasını henüz bitirmeyen, kendini arkasından iten arkadaşına dayatıyordu.*

Aynı adın art arda oluşan zarf görevinde ikilemeler kurar: *Bunları baş başa bırakmalı, diye bir daha düşündü Irazca. Ne olursa olsun şu hayatın ucuna bir gözcük bir ev çevirmeliydi bu yıl.*

Zarf görevindeki ikilemelerden ilkinin veya her ikisinin üçüncü şahıs iyelik ekiyle genişletildiği durum da vardır: *Parlemontadaki görevim Anayasanın öngördüğü altı yıl yerine tamı tamına iki yıl sürdü.*

dek, değin, doğru, gore, kadar, karşı, ragmen, üzerine edatlarıyla, zarf görevinde edat görevinde oluşturur: *Her şey yanlış bir ölçüye göre cereyan ediyor.*

Adı fiile “fiyat, miktar” ve “oran” bildirerek bağlar: *Vaktiyle bu kitapları onar liraya almıştık.*

aç karnına, bir bakıma, oldum olası boşuna, boş yere, basil başına, bunun üzerine, yalnız başına vb. kalıplaşmış yalın ya da birleşik zarflar oluşturur: *Kader olandır. Bu da bir bakıma, kader her şey demektir. Tıpkı aynı açıdan, kader yoktur denileceği gibi.*

Yönelme durumundaki bir ad bir fiile birleşerek anlamca kaynaşmış veya deyimleşmiş birleşik fiiller oluşturur: *açığa vur+, akliğa kes+, ardına düş+, ateşe ver+, deliye dön+, dile düş+, diline dola+, göze carp+, harbe tutuş+, hoşuna git+, kafasına koy+, küplere bin+, şakaya vur+, şeytana uy+, tuhafına git+, yollara düş+ vb.*

Kişinin kıymeti dilinin altında ve kaleminin ucunda gizlidir. Onu söz ve yazı açığa vurur vb. (Korkmaz 2009:280-288).

Doğan Aksan’a göre ise yönelme durumu (*lat dativus*): Adla gösterilen nesneye, varlığa bir yönelme gösterir: *bahçeye çıktım, okula gidiyor* vb. (Aksan 2000: 91).

Muharrem Ergin, yönelme durumunu, “adın kendisine yaklaşma ifade eden fiillere bağlanmak için girdiği durumdur. *Çarşıya gitti, eve geldi*. Bu durum daima ekli olup, eki datif ekidir.” biçiminde ele almıştır. Datif eki. Yaklaşma ifade eder. Bu ek lokatif ve ablatif ekleriyle beraber yer ve istikamet gösteren eklerdendir. Türkçede bugün datif eki *+a, +e* şeklindedir. *Yavruya, güzele, balıklarına*. Datif eki de son vurguyu üzerine taşır (Ergin 2009: 228).

A. N. Kononov’a göre Yönelme durumu: temel anlamı, hareketin yönünü göstermektir. *nereye?, kime?, neye?* sorularına cevap verir. *+(y)a / +(y)e* eklerinin yardımıyla oluşur: *ava, babaya, eve, dereye* vb. (A. N. Kononov: 1956: 78).

Günay Karaağaç, yönelme durumunu yaklaşma durumu olarak adlandırmakta ve şöyle ele almaktadır: Söz öbeklerinde ve cümlelerde fiilin yöneldiği veya yaşlaştığı varlığın adı yaklaşma çekimine girmektedir. Eki: *+a, +e*’dir. Bu çekimin ana işlevi yaklaşımdır ve diğer işlevleri de vardır: yer, zaman, karşılaştırma, neden, ilgi, gereklilik, görüş bildirmek vb.

Kullanımı ise: Bir varlığın yanına yaklaşma, onunla yakınlaşma durumudur. Örnek olarak, *Tanrıya tapındı, Ona güvendi* vb.

Bir varlığa yönelme, yönünü ona dönme durumudur: *Bana sen gereksin*.

Haraket bildiren fiillerle kullanılır: *Arabaya gitti, Masanın altına girdi*.

Sık sık, var, yok, -dur, erür ve sahiplik ifade eden sözlerle kullanılan iyelikli yaklaşma durumunu bildirir: *Aşka dayanıklıymış, Sana dost olanların değerini bil*.

Bazen, bilinmez bir fiilin öznesine işaret etmek için kullanılır: *Onun gözlerine kurban oldum.* Öznelik yönelme durumu, esas fiilin nesnesini ifadede etirgengen fiille birlikte dir: *Ölüm şarabını herkese içirecektir.*

Kazancı bulunan veya zarara uğrayan kişi veya varlığa işaret edebilir: *Güzel giyecek bedene süs, iyi arkadaş cana huzurdur.*

Bir kişinin bakış açısına işaret edebilir: *Bu sınav bana zor geldi; Onsuz yaşamak, bana ölümdür.*

Bazen mevcut bir özellikle ilişkisi olanı belirtmek için ilişki veya belirtme olarak kullanılır: *Tanımaya başlamaan sevmeye başlayamazsınız.*

Bir hareketin sonuncunu gösterebilir: *Bunca yıllık üzüntü, sevinç ve mutluluğa dönüştü; Yiğit kuru soğana muhtaç oldu.*

Amacı belirtmek için kullanılır: *Bu çiçekleri sana aldım.*

Duygu ifade eden fiillerle, bir şeyin olma veya yapma nedenini ifade eder: *Gönlüm, senin bakışına, duruşuna yana durur.*

Almak, satmak, verme ve değerli olmak fiillerle kullanılır: *Seni bir a görmek dünyalara değer. Karpuzu kaç a satıyorlar?*

Bazen ifadelerinde kullanılır: *İki haftaya oradayım.*

Yönelme durumu ile kullanılan dökmek, salmak, vurmak ve vermek fiilleri, taklit etmek, yapmacık olmak, ... gibi görünmek anlamlarına gelir: *İşi yokuşa sürmeden deddiğimi yaptı.*

Üstünlük bildiren sözlerle, bir şeyin karşılaştırıldığı kişi veya nesneyi belirtmek için kullanılır: *Ölümü hayata tercih eden düşünce* (Karaağaç 2012:337-340).

Nurettin Demir ve **Emine Yılmaz**, çalışmalarında yönelme durumu üzerine şunları dile getirmektedirler: Yönelme durumu+ (y)A: Yönelme durumu ekinin yönelme işlevi *Eve vardı*. Bunun yanında başka işlevleri de vardır. İki değerli (iki unsur isteyen fiiller) fiillerde dolaylı (indirect) nesne göreviyle kullanılır. Örnek olarak, *Hizmetçiye bir palto vereceğiz*.

Bu temel işlevlerin yanında amaç (*Sınava hazırlanıyor.*), fiyat (*Bin liraya sattı.*) vb. işlevleri de sayılabilir (Demir - Yılmaz 2009: 98).

Tahir Kahraman, makalesinde yönelme durumu ile ilgili olarak şu bilgileri aktarmaktadır: “Yönelme (Yaklaşma) Durumu: Bir fiilin yöneldiği, yaklaştığı varlık ya da kavramının adı cümlede +E ekiyle çekimlenerek ilgili fiilin karşılığı olan fiile bağlanır. +E ekinin adlara yüklediği temel görevi ise; yönelinen, yaklaşılan varlığı ya da kavramı bildirmektedir.

Geçişli ettirgen fiillerin yüklem olduğu cümlelerde, bu fiillerin köklerinin bildirdiği eylemlerin yapıcılar, söz konusu fiillere +E ekiyle bağlanırlar: *hastaya suyu içiriniz, öğrenciye çalışmayı sevdirelim* vb. *içir+*, *sevdire+* fiillerin bildikleri eylemlerdir. *İç+*, *sev+* kökleri ettirgenlik eklerini aldıkları zaman; bildirdikleri eylemlerin niteliğinde bir değişiklik olmamıştır. Yalnızca bağlandıkları kişi kavramı değişmektedir. Yani içiniz, sevdirelim yüklemelerinin bildikleri temel eylemlerin mantıkça yapıcılar ise +E’li tamlayıcı biçiminde yer alan *hasta* ve *öğrenci* olmaktadır (Kahraman: 1999: 286).

2.2.3. Belirtme Durumu

Durum kategorisinde önemli bir başlık olan belirtme durumu, kaynaklarda “Söz öbeklerinde ve cümlelerde eylemin etkilediği varlık, yapma durumu çekimindedir. Yapma durumu, bir adın, geçişli eyleme bağlanarak, hareketten etkilenen varlık konumunu

kazanması durumudur.” biçiminde açıklanmaktadır. Bu durumdaki bir ad, cümle içerisinde nesne diye adlandırılır. Adın bu durumu, kullanıma ve anlama göre, bazen eksiz, bazen ekli olabilir. Bu durum, eylemlilik bir durum olduğu için, geçişli eylemlerin önündeki söz veya sözler, ek almamış olsalar da yapma çekimindedirler. Bu durumdaki sözler, öznenin eylemini yönelttiği varlığı gösterirler.

Tahsin Banguoğlu, Kimi durumu, adın söz içindeki geçişli fiilden doğrudan doğruya etkilenebilir. Taş camı kırdı. Kimi durumunda nesne olan ad doğrudan doğruya etkilendiği için belirli nesne adını alır. Özlük adlar ve belirtilmiş adlar aslında tek varlığa ad oldukları için cümlede nesne olduklarında kimi durumuna girerler, yani belirli nesne olurlar. *Bu hesabı kapatın.*(Banguoğlu 2007: 329).

Doğan Aksan’a göre belirtme durumu (*Lat. accusativus*): “Özellikle tümleçle yüklem arasındaki ilişki açısından önemli olan bu durum, Türkçede adın gösterdiği şeyin belli bir nesne, bilinen bir varlık olduğunu da açıklamaya yarar: *Radyoyu tamir ettim, evi satmışlar* gibi örneklerde söz konusu olan, konuşanla dinleyen tarafından bilinen bir *radyo* ya da *ev*’dir” şeklinde açıklanmaktadır (Aksan 2006: 91).

Zeynep Korkmaz, belirtme durumunu yükleme durumu olarak adlandırmakta ve şöyle ele almaktadır: “Yükleme durumu, geçişli fiil taşıyan bir cümlede, fiilin etkisi altında kalan adın içinde bulunduğu durumdur. Yani addan fiile değil, fiilden ada doğru yükleme ve bir bağlantı söz konusudur. Bu durumdaki ad, yüklem bildirdiği ve öznenin yaptığı işten etkilendiği için cümlede nesne görevindedir, dolayısıyla bir belirtme işlevi yüklenmiştir. Yükleme durumundaki ad bir söz öbeği olabilir.

Yükleme durumu, Türkiye Türkçesinde ya eksiz olarak karşılanır. Ya da yalın, çokluk veya iyelik ekleriyle genişletilmiş adlara (y)I, (y)U ekleri getirilerek kurulur. Bu ek dil ve dudak benzeşmesine uyan bir ektir. Örnek olarak *ev ara+*, *iş tut+*, *yazı yaz+*, *sayı say+*, *fırsatı kaçırma vb.*”.

Eksiz Yüklem Durumu, cümle içinde nesne görevi yüklenmiş olmakla birlikte, yüklem durumu eki almamış olan yalın durumdaki adın karşıladığı durumdur. Örnek olarak;

O zaman manasını anlamadığım bu sözde, şimdi yirmi beş yıl sonra, derin bir anlam keşfediyorum.

Yüklem durumu ekini almamış olan ad, belirli bir kimseyi veya belirli bir nesneyi etkilemediği için belirsiz nesne durumundadır.

Ekli Yüklem Durumu, cümlede fiilin etkisi altında kalan adın bir belirti ögesi olarak yüklem durumu ekini almış biçimidir. Dolayısıyla bu belirtili nesne görevindedir. Örnek olarak;

Bazıları çayı, kahveyi, çorbayı ve içkiyi çabucak içerd.

Yüklem durumu eki, üçüncü şahıs iyelik eki ile aitlik eki almış adlara araya bir zamir n'si alarak eklenir. Örnek olarak;

Amcam yatağın başındaki alçak koltukta geceliğiyle sigarasını içiyor, ilk kahvesini bekliyordu (Korkmaz 2009:277-280).

Muharrem Ergin'e göre, Yapma durumu, adın geçişli fiilin tesiri altında olduğunu gösteren durumudur. Ekli veya eksiz olur: *su içti*, *suyu içti*

Akuzatif ekleri. Yapma ifade ederler. +i, +ı, +u, ü. *Ağacı, odunu, babanı, bunu, şunu, onu.* Akuzatif ekleri son vurguyu üzerlerinde bulundurur (Ergin 2004: 228).

Günay Karaağaç, belirtme durumunu yapma durumu olarak adlandırmakta ve şöyle ele almaktadır: Yapma durumunun çekiminde fiilin etkilediği varlık bulunmaktadır (söz öbeklerinde ve cümlelerde). Belirtme durumu, bir adın, geçişli fiile bağlanarak, hareketten etkilenen varlık konumunu kazanır. Cümle içerisinde bu durumda olan ad nesne olmaktadır. Anlama göre ekli ya da eksiz olabilmektedir. Eki: +*ı*, /+*i*, +*u*, /+*ü*’dür. Bu durumdaki sözler, öznenin fiilini yönelttiği varlığı gösterir.

Her geçişli fiilin bir nesnesi vardır. Geçişli fiilin yüklem olduğu bir cümlede nesnenin bildirilmemesi, ancak nesne durumunun varlığın ancak önceki cümlede bildirilmesiyle mümkündür. Kullanımı:

Nesne belirsizse yapma durumu eki kullanılmaz: *Bir köprü daha inşa edin.*

Çokluğun belirsizlik işleviyle kullanımı ancak belirsiz nesne olarak mümkündür: *Ağaçlar gördüm.*

I. ve II. çokluk ve teklik kişi iyelikli söz ve yapılar, ancak belirli nesne olurlar. *Senin gözünü seveyim; Görüşlerinizi açıklayın.* III. teklik ve çokluk kişi iyelikli söz ve yapılar, iyelik öbeği oluşturduklarında ancak belirli nesne, ad tamlaması olduklarında ise hem belirli hem de belirsiz nesne olurlar: *Ahmet’in yolunu kesti; Onun şarkılarını dinleyeceğiz.* III. şahıs iyelikli belirsizlik zamirleri hep belirtili nesne olurlar: *Bazılarını çok sevdiler; Birisini bile görmedim.*

Edebî bir tevazu söz konusu olurken, yapma durumunun, geçişli bir fiilin birinci kişi yerine, bu fiilin geçişsiz biçiminin üçüncü kişisi ile kullanıldığı görmek mümkündür: *(Onların) yedi sekiz kişisi, haber almak için, tarafımızdan gönderildi.*

Bir cümlede birden fazla varlık adı, nesne olarak, bağlama öbeği biçiminde dizilmemişse, aynı cümlenin içinde hem belirli hem belirsiz nesne olmamaktadır: *Ben*

Bişkek, Almatı ve Bakü'yi gördüm; Ben onu komşunun oğlu sandım (Karaağaç 2012:335-337).

Nurettin Demir ve **Emine Yılmaz**'a göre Belirtme durumu + (y)I:

Belirtme durum eki fiilin gösterdiği işten etkilenen ögeyi, yani nesneyi gösterir ve biçim bilgisinin söz dizimi ile etkileşiminde en etkili unsurdur. Örnek olarak;

Edilgen yapılarda belirtme durum ekli nesne edilgen yapıya geçerken yalın duruma, özne konumuna geçer: *Çocuk oyuncacı kırdı. Oyuncak kırıldı.* Ettirgen yapıda ise farklı bir etkileşim görülür. Etken fiilin öznesi ettirgen yapıda belirtme durumu ekli nesneye dönüşür: *Çocuk güldü. Ali çocuğu güldürdü* vb. (Demir - Yılmaz 2009: 98).

A. N. Kononov'a göre Belirtme durumu: *kimi?*, *neyi* sorularına cevaplanır.

+ (y)ı / + (y)i / + (y)u / + (y)ü eklerinin yardımıyla oluşur. Örnek olarak, *kitabı, babayı, kolu, kutuyu, evi, dereyi, gülü, ütüyü* vb. (A. N. Kononov: 1956:78).

Tahir Kahraman: Nesne durumu: Çağdaş Türkiye Türkçesinde geçişi fiillerin bildikleri fiillerden doğrudan etkilenen varlık ve kavramların adları +I ekiyle bazen de Ø ekle yükleme bağlanarak cümlelerde nesne görevi yapmaktadır.

Fiilin yapılışını gerçekleştiren “araç”ın karşılığı olurlar: *ağzını açmıyor, ağaca bıçak sapladı* vb.

Fiilin yapılışında kullanılan “gereç”in karşılığı olurlar. *suyu içeceğim, beyaz gelinlikler giydirmişler* vb.

Fiilin konusunu bildirirler: *eski günleri hayal ediyormuş, çocuk balon görmüş* vb.

Fiilin yapılış alanının karşılığı olurlar: *dünyayı dolaştık, sabahleyin ev yıkamışlar* vb. (Kahraman: 1999: 286).

2.2.3.1. Nesne

Tahsin Banguoğlu, Cümlede doğrudan yüklemnin etkilediği kişiyi veya şeyi temsil eden sözcüğe nesne adını vermektedir: *Ahmet araba almış; Turgut evi satmış* vb. Nesne cümlelerin üçüncü ögesidir.

Adlar cümlede kim durumuyla ve kimi durumuyla nesne olmaktadırlar: *Mehmet tavuk kesti, Mehmet tavuğu kesti* vb.

Mehmet tavuğu kesti. cümlesinde yüklemnin belli bir kişiyi veya şeyi etkilediğini gösterip belirli nesne (complément direct déterminé) olmaktadır.

Mehmet tavuk kesti. cümlesinde yüklemnin belirtilmemiş bir kişi veya şeyi etkilediğini gösterip belirsiz nesne (complément direct indéterminé) olmaktadır. Genellikle adlar ve onları temsil eden kişi zamirleri nesne olurlar. Ancak özlük adlar ve kişi zamirlerinin I. Ve II. Kişileri anlamca belirli sayıldıklarından belirsiz nesne olmamaktadırlar: *Yüzbaşı seni çok seviyor.*

Ad türlerinden ad gibi kullanılan başka sözcükler de nesne olabilir: *Zehra her zaman doğruyu söylüyor. Ben yarını düşünmeliyim.* vb.

Ad hükmünde belirtme öbekleri adlar yerine kullanılabilir: *Kurt dumanın havayı sever; Bekçi ondan sonrasını anlatmadı.* vb.

Az sayıda bazı fiiller anlamca geçişli olmakla beraber kime durumunu isterler: *Hemşire hastaya bakıyor; Kamyon bir ineğe çarptı.* vb. Buna kime durumlu nesne (complément direct datif) adı verilmektedir (Banguoğlu 1990: 527-528).

Rasim Şimşek, Tanımı-Cümlede yükleme dile getirilen kılışın doğrudan etkilediği varlığı gösteren ögeye denir. Nesne, yüklemın etki alanını gösterir. Cümlede öznenin yükleme gerçekleştirip bildirdiği kılış, doğruca nesneye geçer, onu etkiler, değiştirir. Kılışın doğrudan etkisi, nesne üzerinde görülür. Cümlede yükleme kılışı, özne kılışın yapıcısını, nesne de kılıştan doğrudan doğruya etkilenen varlığı ya da kavramı gösterir. Geçişli edilgen yükleme kurulan cümlelerde +edilgen de olsa+ öznellik görevini nesne yüklenir. Bu nedenle nesne, cümlemin üçüncü önemli ögesidir (Şimşek: 1987: 107).

Sadece Belirtme Durumu nesne olabiliyor görüşüne Erdoğan Boz katılmıyor ve **Erdoğan Boz** (2012) *Türk Dili Araştırmaları* adlı kitabında Adın belirtme (nesne) durumu ve cümlemin nesne ögesi üzerine başlık altında; Çoğu araştırmacılara göre yalnızca +I ve Ø biçimbirimlerinin nesne görevinde olduğunu ve bu biçimbirimlerin üstüne “+A biçimbirimini almış olan ögenin cümlede dolaylı nesne olur” fikri söyleyen araştırmalardan bahsetmektedir. Bahsettiği araştırmacıları ise Banguoğlu, Sinanoğlu, Deny, Emre, Karahan, Börekçi+Tepeli, Özkan’dır.

Hatta bu biçimbirimlerin üstüne de +DAn biçimbirimini almış olan ögenin cümlede nesne işlevinde kullanıldığını söylemektedir. Kendisine aynı fikirde olan araştırmacıları da Emre, Deny, Sinanoğlu ve Sev’dir (Boz 2012: 98-99).

Erdoğan Boz’a göre nesne; yüklemın bildirdiği fiilin gerçekleşmesindeki etkili olan özellikler (yer, zaman ve durum) dışında yüklemın ilişkili olduğu bir soyut/somut varlıktır. Daha açıkçası özne, yüklemdaki fiili gerçekleştirendir, nesne ise öznenin gerçekleştirdiği fiille ilişkisi olandır (Boz 2012: 103).

Nurettin Demir - Emine Yılmaz: Nesne, cümlede fiilin gösterdiği işten doğrudan etkilenen ögeye denir. Örnek olarak, ev+i özledim; arkadaş+ı gördüm vb.

Cümlede nesne ancak yüklem geçişli bir fiil ise ortaya çıkabilir. Bu, aynı zamanda, yüklemi geçişsiz fiil veya isim soylu bir sözcük olan cümlelerde nesne bulunamayacağı anlamına gelir. Ancak (birine bir şeyi) borçlu olmak örneğinde olduğu gibi bir birleşik fiilin fiil ögesinin düşmesiyle isim cümlesi durumuna gelen cümlelerde nesne bulunabilir. Bunu sana borçluyum gibi. Nesne fiilin doğrudan istediği bir ögedir ve bu nedenle geçişli fiillerle cümle kurulurken, eğer bağlamdan anlaşılmıyorsa nesne durumundaki isim ögesinin mutlaka verilmesi gerekir (Demir-Yılmaz 2010: 45).

Kerime Üstünova, Öznenin yapıp yüklem anlattığı işten etkilenen dil birimine söz diziminde nesne adı verildiğini belirtmektedir. Nesne olmanın gereğini de şöyle bahseder: Geçişli fiilin kurduğu cümlede, ad olup bazı ad durumu çekimlerine girmektedir. Ancak bunlar içinde kullanılan sıklığı, belirtme durumuna aittir.

Fakat nesne durumunun +Ø, +I, +A, +DA, +DAn ekleriyle gerçekleştiği fikirdedir. Sebebini birimlerin, anlamsal ve biçimsel işlevlerinin birlikte değerlendirilmesine bağlamaktadır.

Hatta +A, +DA, +DAn ekleriyle fiilden etkilenen dil birimlerini işaret eden yapılara ikincil nesne demektedir. +Ø, +I, ekleriyle nesne olanlara da (belirtili nesne, belirtisiz nesne) birincil nesne demektedir (Üstünova 2008: 182-190).

2.2.3.2. Belirtili nesne

Mehmet Hengirmen Belirtili nesne: +ı, i, +u, +ü belirtme durumu ekleriyle yapılır. Örnek olarak,

Ben doğayı severim. Uzaktaki vapuru görüyorum vb.

Neyi, kimi sorularına cevaplanır. Örnek olarak,

Cümle	Neyi, kimi?	Nesne
Öğretmen öğrencileri sinemaya götürmüş.	Kimleri götürmüş?	öğrencileri
Ali içki ve sigarayı bırakmış.	Ali neleri bırakmış?	içki ve sigarayı

(Mehmet Hengirmen 1999: 221).

Rasim Şimşek : Belirtili nesne: Cümlede belirtme durumundaki nesneye denir. Cümlede belirtili nesne, yükleme –I belirtme eki ile bağlandığı için, belirli, özel bir varlığı göstermektedir. Örnek olarak,

Ben bu manzarayı seyrederken eski Türklerin niçin her Rumeli'ye uzanmak istediklerinin manasını anlıyorum (Şimşek 1987: 107).

Ahmet Cevat Emre: Belirli nesne: Geçişli fiillerin anlamı özne ile anlam olmaz: yedim diyen kimse ne yemiş olduğunu da söylemelidir; ekmek, et, yemiş...yedim gibi. Yenmiş olanların adları da cümlede fiilin nesne tümleci olmaktadır. Yenmiş olanlar dinleyiciye belirli olursa söyleyen onların adlarını –I belirtme durumu ekiyle söyler. Dolaptaki ekmeği (eti, yemişi) ben yedim diye haber verir. Tümlecin bu şekline belirli nesne denir (Emre:1945: 288-289).

Nurettin Demir - Emine Yılmaz: Belirtili nesne. Eki +(y)I veya iyelik III. kişilerden sonra +(n)I biçimdedir. Belirtme ekli isim ögesinin anlamca kesin olarak bilinen, açık bir şeyi gösterdiği şeklindeki görüşe fikirdardırılar.

Kitabı okudum örneğinde konuşmaya katılanlarca önceden bilinen bir kitabın okunması söz konusudur. Fakat kitap okudum örneğinde belirsiz, tanımlanmayan bir kitabın okunması söz konusu olmaktadır. Ancak belirli ad tamlamaları *bir + ...i* şeklinde kullanıldığı zaman anlamca kesinlik bildirmez. Örneğin Bir çiçeği kopardım. cümlesindeki *bir* sözcüğünün belirsizlik, belirtme durumunu da belirlilik için kullanılan batılı araştırmacılar için anlaşılmasa bir durum olduğunu söylemektedirler. Yani *kitab+ı* sözcüğünde ekin işleviyle *bir kitab+ı* tamlamasındaki ekin işlevi farklıdır. *kitab+ı* sözcüğünde konuşanlarca bilinen, tanınan bir kitap söz konusudur. Fakat *bir kitab+ı* tamlamasında belirli bir kitap ama tanınan bir kitap gösterilmez (Demir-Yılmaz 2010: 46).

2.2.3.3. Belirtisiz nesne

Mehmet Hengirmen Belirtisiz nesne: Yalın durumda bulunmaktadır. Belirtme durumu eki almaz. Belirtili nesne bilinen, belli bir şeydir. Oysa belirtisiz nesnelerde nesne belli ve bilinen bir şey değildir. Örnek olarak,

Hasan kitap okuyor. Bu cümlede okunan kitap belli değildir. Hasan herhangi bir kitabı okuyor.

Belirtisiz nesne, geçişli fiil ve edilgen fiil bulunan cümlelerde görülmektedir. Örnek olarak,

Bir köpek gördüm. Kapı kapandı vb.

Soruları da kim ve ne'dir. Yükleme sorulur. Ancak kim ve ne soruları özne için sorulmaktadır. Bu nedenle belirtisiz nesneyi bulmak için kim, ne sorularını özne ve yüklem arasına getirerek sorulur.

Cümle	özne+ne, kim+yüklem	Nesne

Polisler hırsız yakaladı.	Polisler ne yakaladı?	hırsız
Demir kapı açıldı.	Ne açıldı?	demir kapı

Belirtisiz nesneyi bulmak için yakalanan kim? ve Açılan ne? diye sorulmuştur (Hengirmen:1999:220).

Günay Karaağaç: Cümlelerdeki belirsiz nesne, sözlerin yer düzeniyle yapılmaktadır. Bu yüzden belirsiz nesne ile yüklem arasına bir başka öge girememektedir. Örnek olarak,

Ali cam kırdı. Fakat *Ali kırdı cam* olmuyor yani yer düzeni mümkün değildir (Karaağaç 2012: 331).

Rasim Şimşek: Belirtisiz nesne: Cümlede, yükleme yalın olarak bağlanan nesneye denir.

Cümlede belirtisiz nesne, yalın durumda kullanılması nedeniyle, belirsiz, genel bir varlığı gösterir. Örnek olarak,

Ama bey efendi, geçen hafta Kunbet'in önünde de bir çakmak bulmuştuk. cümlesinde *bulmuştuk*: yüklem

Bulan kim? *Biz*: özne

Bulunan ne? *Bir çakmak*: belirtisiz nesne. *Bir çakmak* ama kimin çakmağı, hangi çakmak? Belli değildir.

Çocukken balon alırdım, Sevgili kızım, bu hafta da mektup alamadım, kız süsleniyor vb. (Şimşek 1987: 106).

Ahmet Cevat Emre: Özne ile belirtisiz nesne: Birbirinden dizim sırasıyla ayırtedilirler. Özne belirsiz nesneden önce gelmektedir. Örnek olarak,

Kedi fare tutu. Bu cümlede fare: belirsiz nesne, onu tutan kedi: öznedir (Emre: 1945: 289).

Nurettin Demir-Emine Yılmaz: Belirtisiz nesne olarak ortaya çıkan isim ögesi ek almaz. Belirtisiz nesne ile fiil arasında söz dizimi ve anlam açısından daha ileri bir kaynaşma bulunmaktadır. Belirtisiz nesne fiilden hemen önce bulunur. Kendisini yöneten fiille arasına da bağlacı ve bile sontakıdan dışında ir öge girememektedir. Böylece aynı zamanda fiilin taşıyabileceği bir yığın anlam da sınırlanmış olmaktadır. Belirtisiz nesne ile fiil arasında kaynaşma olarak birleşik fiil oluşturabilecek dereceye ulaşabilmektedir. Örnek olarak, *yemek yemek, canını yakmak* vb. (Demir- Yılmaz: 2010: 46).

Belirtisiz nesne, yalın durumda değildir: Ekli ya da eksiz belirtme durumuna giren ad, geçişli eyleme bağlanmak ister. Söz diziminde belirtme durumuna giren bu birime, nesne adı verilir. Nesne, geçişli eylemin dışı dönük olan hareketinin işi yapanın (öznenin) dışında yöneldiği varlığın, kavramın adıdır. Dolayısıyla adın ekli ya da eksiz belirtme durumuna girmesi de, nesne olmanın koşulu olarak görülür. “ *İlgün cam kırdı.*” örneğinde eylem, eylemi yapan ve eylemden etkilenen, sırasıyla *İlgün*: gerçek özne, *cam+Ø*: belirtisiz nesne, *kırdı*: yüklem dizgisinde verilmiştir. Özne (*İlgün*), yalın durumundadır; ancak nesne (*cam*), yüzey yapıda eksiz gözükmekle birlikte eksiz belirtme durumuna girmiştir. Zaten birincil özneyle nesne arasındaki fark; öznenin yalın durumda, nesnenin belirtme durumunda oluşu ise bir nesnenin yüzey yapıda belirtme durumu eki taşımadı diye (eksiz belirtme durumuna girdi diye) yalın durumda sayılması, çelişki yaratır (Üstünova 2008: 170).

Sözde özne, yalın durumda değil ve belirtisiz nesne olmaktadır: Edilgen+geçişli eylemlerde öznenin yaptığı işten etkileneni gösteren birime geleneksel dil bilgisinde sözde özne denmektedir. Edilgenlik eki, gerçek öznenin kestirilebilir olmasına ya da yüzey yapıya taşınmasına izin vermez. Geçişli+edilgen eylemin, eksiz belirtme durumuna girmiş bir adla olan bağlantısı, eylemi yapanı değil; eylemden etkileneni gösterir. Bu durumda edilgen+geçişli eylemlerin kurduğu cümlelerde sözde özne terimiyle karşılanan birimin aslında belirtisiz nesneden başka bir şey olmadığı ortaya çıkar. “*Çamaşırlar yıkandı.*” örneğinde yıkamak işini bir yapan var ama işi yapan kestirilemiyor. Söz konusu işten etkilenen ise *çamaşırlar*+Ø’dır. *Kadın, çamaşırları yıkadı.* biçiminde “*çamaşır*”ın belirtme durumuna girdiği daha net görülürdür. Öyleyse, eksiz belirtme durumuna girmiş bir birime, sırf adı sözde özne diye yalın durumda demek doğru olmamalıdır. Ayrıca, sözde özne terimi, uygun, yerinde bir terim olarak görülmediği de belirtmek gerek. Bunun öznenin yalın durumda olma koşuluyla örtüşmediği gibi özne+nesne ayırımında öğretimi güçleştirir. Birincil özne durumu ile eksiz birincil nesne durumu arasındaki en önemli ayrımlardan birinin, öznenin yapan, eden; nesnenin etkilenen konumunda bulunuşu olduğuna unutmamak gerekir (Üstünova 2008: 169-170).

2.2.4. Bulunma Durumu

Doğan Aksan’a göre Kalma durumu (Lat. *locativus*)

Adla gösterilen nesnenin içinde olma, üzerinde bulunma anlatır: *kitapta yazılan, tatilde okuduğum kitap, saatte 100 km vb.* (Aksan 2006: 91).

Zeynep Korkmaz’a göre Bulunma Durumu (Alm. *Lokativ*; Fr. *locatif*; İng. *locative*, Osm. *mef’ ûlün fih*): Genellikle fiildeki oluş ve kılışın yerini bildiren durumudur. Eki

+DA'dır. Fiildeki harekete sahne olan her türlü somut ve soyut kavramları karşılayan adlar bulunma durumunda olabilirler. Dolayısıyla bu durum, eklendiği ad ile fiil arasındaki bağlantı özelliği açısından, bulunma ve yer gösterme kavramına koşut olarak zaman, iş, süreklilik, içinde olma, tarz bildirme, karşılaştırma, gösterme, vasıta, amaç, sebep vb. ifadeleri de içine almaktadır. Bulunma durumunun görevleri:

Asıl görevi ise yer bildirmektir: *Ona, geyik avına gideceklerini, birkaç gün dağda kalacaklarını söylediler.*

Adı “oluş ve kılışın zamanını bildirme” ifadesiyle fiile bağlar: *Kış ortasında yazdan bir gündü. Ortalık günlük güneşlik* (Korkmaz 2009: 288-301).

Muharrem Ergin'e göre Bulunma durumu, adın kendisinde bulunma ifade eden fiillerde münasebette olduğunu gösteren durumdur. *Evde oturdu, Çarşıda gezdi.* Bu durum daima ekli olup, eki lokatif ekidir. Lokatif eki. Bulunma ifade eder. +da, +de, +ta, +te. *Tarlada, sepette.* Lokatif eki de sonda vurguyu üzerine taşır (Ergin 2004: 228).

Günay Karaağaç'a göre Bulunma durumunun çekimine, söz öbeklerinde ve cümlelerde fiilin gerçekleştiği yer ve zamanının adı girmektedir. Ana işlevi bulunma ifade etmektedir. Yanı sıra da yer, zaman, iş, devamlılık, süreç vb. bildirme işlevleri görmektedir. Eki de: +da/+de, +ta,/+te'dir. Kullanımı:

Her şeyden önce yer bildirmek için kullanılır: *Onun aklı işinde, kalbi evindedir; Aşk yolunda tehlikeler çoktur.*

Hareket ifade eden fiillerle, bulunma durumu, hareketin sonuna da işaret edebilir: *Arabanın içinde uyudular. Masanın altında saklandık.*

Çeşitli zaman ifadelerinde kullanılan zamanlık bulunma bildirir: *Yarınlarda daha mutlu olacağız; kısa zamanda.*

Etrafında bir düşüncenin toplandığı nesneye işaret ettiği zaman konuluk bulunma durumu olmaktadır: *İnsan oluş maceramız konusunda, hiçbir şey bilmiyoruz; O ticaret işinde peyce bilgilidir.*

Nedeni ifade eden nedenlik bulunma bildirir: *Aşk ateşinde çok yandın.*

Bir hareketin şekline işaret eden tarzlık bulunma bildirir: *Yumurta biçiminde bir dağdı. İşler yolunda görünüyor.*

Bir konudaki özel bakış açısını bildiren görüşlük bulunma durumu yapmaktadır: *Gönül alıcılıkta senin gibisini görmedim* (Karaağaç 2012:340-341).

Nurettin Demir ve Emine Yılmaz’a göre Bulunma durumu +DA:

Fiile bağlanan bulunma durumunun temel işlevi fiilin geçtiği yeri belirtmesidir. Örnek olarak “*Çocuklar evde oynuyor*” (Demir-Yılmaz 2009: 98).

A. N. Kononov’a göre Bulunma durumu: yer ve zaman ilişkilerini anlatmak için kullanılır. Nerede?, ne zaman? Sorularına cevaplanır. +da / +de(ötümlü ünsüzlerden sonra); +ta / +te (ötümsüz ünsüzlerden sonra) eklerinin yardımıyla oluşmaktadır. Örnek olarak, *damda, evde, ovada, derede, kitapta, çiçekte* vb. (A.N. Kononov 1956: 78).

Tahir Kahraman: Bulunma (Kalma) Durumu: +DE ile çekimlenmiş adlarıdır. Bağlandıkları yüklemlerin bildikleri eylemlerin nerede, ne zaman, ne durumda yapıldığını; oluşların nerede, ne zaman, ne durumda gerçekleştiğini anlatırlar. Böylece cümlelerin yüklemlerini “bulunma, kalma, içindelik” bakımlarından tümlerler.

Yer (öznenin ve nesnenin yeri), durum (fiilin yapıldığı durum, nesnenin bulunduğu durum), zaman (belirli, belirsiz, sınırsız zaman), birliktelik, içindelik, konu...bildirme.

Geçişli sözcüklerle kalıplaşmış olarak, bazen de sözcük bazen de öbek biçiminde zarf yapmaktadır: *hakkında, sözde, yakında, bir bakışta, üç yılda bir* vb.

Kesir sayı sıfatları oluşturmaktadır: *onda üç, yüzde beş* vb.

İkilemeler oluşturmaktadır: *eninde sonunda, orada burada* vb. (Kahraman: 1999: 278).

2.2.5. Çıkma Durumu

Doğan Aksan'a göre Çıkma durumu (*Lat. ablativus*)

Hint+Avrupa dil biliminde ayrılma, ayrılık anlatan bir durum olarak görülmekteydi. Bu durumu gösteren sonekin Türkçede temel görevi, adla gösterilen nesneden çıkma, ayrılma belirtmek olmakla birlikte (*otobüsten indim.*) başka anlamların dile getirilmesine de yarar:

Bir nesnenin yapıldığı, ilişkili olduğu maddeyi belirtir. *Taştan heykel yapmışlar, bezden bebek* vb.

Neden gösterir: *ateşten sayıklıyor, utancından söyleyemedi* vb. (Aksan 2006: 91-92).

Zeynep Korkmaz'a göre Çıkma Durumu (Alm. *Ablativ*; Fr. *ablatif*, İng. *ablative*; Osm. den'li *mef' ûlün anı*):

Söz öbeklerinde ve cümlede, fiilin gösterdiği oluş ve kılışın kendisinden uzaklaştığını göstermek için kullanılan ad durumudur. Eki ise *-DAn*'dır. Fiilin hareketi çıkma durumundaki addan dışarıya doğrudur. Bu durumu da öteki ad durumlarından işlevi en geniş olanıdır. Bağlı bulunduğu fiilin taşıdığı anlam ayrılıklarına ve çıkma durumuna girmiş olan adın ilişki biçimlerine göre ek, adı fiile yer, mekân, zaman, hareket biçimi, sebep, ölçü,

miktar, bir bütünü veya bütünün parçasını gösterme gibi değişik birçok ilişkisine bağlamaktadır.

Genelde yer tamlayıcısı oluşturarak veya zarf görevi yüklenerek adı fiile bağlayan ektir. Bazen de adı ada bağlar veya kendisinden sonraki ad soylu sözlerle çıkma grupları oluşturabilmektedir. İşlevleri aşağıda verilmiştir.

Bir oluş bir kılışın çıkış noktasını, hareketin nerden başladığını bildirmektedir: *Çorbadan kaşığı doldururken bir saat sonra buluşacağı delikanlıyı hatırandan geçirdi.*

Eklendiği adı fiile “+Dan dolayı, +DIĞI için” ifadesi ve sebep+sonuç ilişkisi ile bağlar: *Kızgınlığından Sarikoğlu'nun gözlerinde şimşekler çıktı.*

Zaman gösteren adlarda oluş ve kılışın zamanını bildirir: *Daha şafağın yeri ısınmadan, ortalık alaca karanlıktan yola çıktılar.*

Eklendiği adı, fiile bir nesnenin hangi maddeden yapıldığını veya oluştuğunu göstermektedir: *Bu kardan ve buzdan kapanın içinde nereye gitse dört, beş saatte bulursunuz.*

Eklendiği adı, başka bir ad veya fiile bir bütünün parçasını gösterme veya o bütünden gelme ilişkisini bağlamaktadır: *Traşı uzamış iki başıyla yolsuz, surların orada sökülmüş taşlardan birisine oturmuş, onlara sırtını dönmüştü.*

Bir bütünü bildirir. Adı fiile bir bütünlük ifadesi ile bağlamaktadır:

Hükûmet bu yıl herkesten sabır ve fedakârlık bekliyor.

Orada yalnızca komşulardan bir grup vardı.

Yiyeceklerin hepsinden birer parça tattı.

Yer ve yön bildiren sözlerde ad tamlamasının tamlanan ögesi olarak fiildeki oluş ve kılışın yer ve yönünü göstermektedir: *Az sonra arkadaşı odanın aralığından çıkıp geldi.*

Eklendiği adı fiile bir şeyin kendiliğinden anlaşılması ilişkisi ile bağlamaktadır: *Adamın ne olduğu akranından bellidir. Kızcağzın taşradan yeni geldiği konusmasından hemen anlaşılıyor.*

Adlardan sonra *başka, beri, dolayı, gayri, geri, sonra, yana* gibi çıkma durumu isteyen edatlarla birleşik edat grupları oluşturur ve farklı görevler yapmaktadır: *On beş yirmi basamaktan sonra üst kata çıkılır.*

Çıkma durumu ekini almış bir ad, başka bir ad veya ad soylu sözcük ile çıkma grubu oluşturabilmektedir: *Uzun bir çalışma döneminden sonra, şimdi artık dinlenmek istiyordu.*

Eklendiği adla daha sonra ilişkisi gelen sıfat arasında karşılaştırma ilişkisi kurmaktadır: *Fakat inşaat başlayacağı zaman birincisinden çok daha zorlu bir mesele çıktı.*

Eklendiği adı fiile zarf ilişkisi ile bağlamaktadır: *Limandaki gemilerle, saray burnu topları da bu tarakaya takılır. Çevre iyisinden velveleye boğulur.*

Aynı sözcüğün art arda çıkma ve yönelme durumlarına girmiş biçimleriyle, zarf görevinde, eş veya zıt anlamlı ikilemeler kurmaktadır. Örnek olarak;

İnadına durdu, gülümsedi. Ağaçları setretmekten vazgeçmiş, ellerini cebine sokmuş, ayaklarının üzerinde yaylanıyor ve beni baştan ayağa süzüyordu.

Eklendiği adı fiile “...+dığı için, ...+dan dolayı, dolayısıyla” anlatımıyla bağlamaktadır: *Halası sacın başında terli yüzünü tülbentiyle siliyor. Veli’nin gelişinden, bu sofrayı birileriyle paylaşmaktan memnun.*

Eklendiği adı; konuş+, söz et+, bahsetmek vb. bazı fiillere “hakkında, üzerinde” anlatımıyla bağlamaktadır: *O durmadan bana olan hayranlığından söz ediyor. Yazılarımı kaçırmadan okurmuş.*

Eklendiği adı fiile “ile, vasıtası ile” anlamını veren vasıta ilişkisiyle bağlamaktadır: *Biz bu olayları çok uzun yıllardan sonra çeşitli anı kitapları ile basın röportajlarından öğrenecektik.*

Eklendiği adı, fiile veya başka bir ada “...mensup olma, ait olma, ...yerden gelme” anlam ve ilişkisi ile bağlamaktadır: *Tokluoğullarından Yakup, kasabanın iyi yetişmiş delikanlılarından birisi idi. İşini de pek güzel yürütüyordu.*

Eklendiği adı, fiile “takiben, izleyerek” anlam ve ilişkisi ile bağlamaktadır: *Adnan ona yetişmeye mecbur arkasından koşuyordu.*

Adı, fiile “hedef, maksat, sonuç” vb. bazı ilişkilerle bağlayabilmektedir: *Eskisi gibi çalışmaktan, para kazanmaktan zevk alıyordu.*

Eklendiği adla birlikte anlamca kaynaşmış ve deyimleşmiş birleşik fiiller oluşturur. Birleşik fiilin ad ögesi birden fazla da olabilmektedir: *Başından at+, baştan sav+, elden ayaktan kesil+, elinden kaçır+, ellerinden tut+, canından bez+, feleğin çemberinden geç+, gözden düş+, gözden geçir+, gülmekten kırıl+, yanağından kan damla+ vb.*

Madem bunları siz başınızdan atmak istiyorsanız, emanet olarak şu masaya bırakın vb. (Korkmaz 2009:301-317).

Muharrem Ergin’e göre Uzaklaşma durumu, adın kendisinden uzaklaşma ifade eden fiillerle münasebetini gösteren durumdur. Bu durum da daima eklidir ve eki ablatif ekidir. *Evden çıktı, çarşıda döndü.*

Ablatif eki. Uzaklaşma ifade eder. +dan, +den, +tan, +ten. *Tepeden, sizden, çelikten.* Ablatif eki de son vurguyu üzerine taşır (Ergin 2004: 228).

Günay Karaağaç, çıkma durumunu uzaklaşma durumu olarak adlandırmakta ve şöyle ele almaktadır: Uzaklaşma durumunda, söz öbeklerinde ve cümlelerde fiilin gösterdiği hareketin kendinden uzaklaştığını bildirmek için uzaklaşılan varlığın adı bulunmaktadır. Eki: +dan/+den, +tan/+ten'dir. uzaklaşmayı ifade eden ana işlevinin dışında çıkma, ayrılma, kaynak, tür, başlama, yokluk vb. anlamları da ifade edebilir.

Kullanımı: Hareket ifade eden fiillerle kullanıldığında yer bildirir: *Gemiden çıktılar.*

Hareketin gerçekleştiği yolu ifade eden söz uzaklaşma durumundadır: *İzmir'e denizden gitti. Yakınlardan kuş uçamaz.*

Başlama noktasını gösterir: *Sabahtan akşama kadar. Benden başlayınız.*

Ayrılma bildiren fiillerle kullanıldığında ayrılma bildirir: *Ağacı dibinden kopardı. Yollar haydutlardan temizlendi.*

Herhangi bir şeyin türediği öz veya kaynağı bildirir: Bu beyit ondandır.

Herhangi bir şeyin yapıldığı malzemeye veya benzediği şeye işaret etmek için kullanılır: *kardan adam. Etten duvar.*

Sık sık, neden ifade eder: *Onun dilinden korkuyorlar.*

Özelik uzaklaşma durumu: *Bu kitap benim tarafımdan okundu.*

Karşılaştırma yapılanı bildirir: *Senin sözlerin bal ve şekerden daha tatlıdır.*

Parçanın ait olduğu bütünü bildirir: *Yazılan fiyattan üç bin lira eksik oldu.*

Bir hareketin araç veya aletini ifade eder: *Ay ışığını güneşten alır.* vb. (Karaağaç 2012:341-344).

Nurettin Demir - Emine Yılmaz'a göre Çıkma durumu+DAn:

Çıkma durumunun temel işlevi fiilin gösterdiği hareketin uzaklaştığı noktayı belirtmesidir. Örnek olarak, *Güney Kore'den ayrıldı.*

Neden ifade eden kullanımları da oldukça yaygındır. *Açlıktan bayıldı.*

Hoşlan+, *nefret et+*, *şüphelen+*, *kork+* gibi bazı fiiller +DAn ekli unsuru zorunlu olarak ister: *Köpekten korktu.*

Diğer yaygın bir kullanım alanı da karşılaştırma yapmada kullanılmasıdır.

Patates soğandan pahalıdır.

Sık olmasa da bazı durumlarda ilgi durumu eki yerine kullanılır. Örnek olarak;

Çocuklardan bazıları.

Bir nesnenin neden yapıldığını belirtmek için de +DAn ekinden faydalanılır: *tahtadan ev* (Demir - Yılmaz 2009: 98).

A. N. Kononov'a göre Çıkma durumu: çıkma, ayrılma vb. anlamlarda kullanılır. nereden?, kimden?, neden? Sorularına cevaplanır. +dan / +den; (*ötümlü ünsüzlerden sonra*); +tan / +ten (*ötümsüz ünsüzlerden sonra*) eklerinin yardımıyla oluşur. Örnek olarak, *damdan, evden, kutudan, dededen, kitaptan, çiçekten* vb. (A.N. Kononov: 1956: 78).

Tahir Kahraman, Çıkma Durumu: Bir eylemin yapılışının başladığı. Çıktığı ve öznesinin gittikçe uzaklaştığı yerin, varlığın+kavramın karşılığı olan ad, o eylemi bildiren fiile +DEn ekiyle bağlanmaktadır. +E ekinin tam tersidir.

Bir yerden çıkma, bir zamandan çıkma, bir durumdan+ortamdan çıkma, bir varlık+kavramdan çıkma; başlama+başlangıç, yükselme, oluşma+gerçekleşme, geçme, ilerleme, köken+kaynak, yönelme+hedef, konu, ilgi, sebep, tür, fiyat, karşılaştırma ve bildirme vb. işlevleri görmektedir.

Bazı sözcüklerle kalıplaşarak zaman zarfı yapmaktadır: *dünden, eskiden, sonradan* vb.

Durum zarfı yapmaktadır ve *neden?* gibi soru zarfı yapmaktadır: *birden, bu yüzden, gerçekten, kendiliğinden* vb.

Deyimlerde kullanılır: *sözünden dön+*, *elden ayaktan düş+*, *canından bez+* vb.

İkilemelerde kalıplaşmış olarak görev yapmaktadır: *baştan başa, içten içe, önden sona* vb.

ayrı, başka, beri, dışarı, dolayı, geri, önce, sonra vb. çekim edatlarına bağlayarak edat öbekleri yapmaktadır (Kahraman: 1999:288-290).

2.2.6. İlgi Durumu:

Tahsin Banguoğlu, Kimin durumu adın katılma hâlidir. Bu durumdaki adlar sahip olanı, tabi olunanı, kapsayanı gösterirler ve bir sahip olunanı, tabi olanı, kapsananı gerektirirler. Bu sebeple de iki türlü soru açarlar:

-Ne durmuş-un-dur?

-Durmuş-un nesi?

Kimin durumunda adlar birinci soruyu yüklem ismi olarak karşılamaya yararlar:

Tüfek kardeşimdi. Güvercinler durmuşundur. Bu bahçe sütçününmüş.

Kimin durumunda adlar ikinci soruya bir belirli ad takımı ile cevap verirler:

Durmuş-un oda-sı. Güvercin-in yavrular-ı.

Burada sahip olunan, tabi olan sonra gelir ve bir iyelik eki alır. Özlük adlar ve belirtilmiş adlar ad takımlarında katılan durumda kimin durumunda görülürler.

çocuk çorabı, saatimin camı vb.

Özlük adlar başka bir kullanışta kim durumda da bulunurlar. *Konya Belediyesi*. İkinci ad daha belirli ve sınırlı hâllerde yalın olarak da kullanılır: *Bakkalın çocuk. Sizin yeğen.*

-In eki sesliyle biten tabanlardan sonra bir “n” alır: *dede-nin* (Banguoğlu 2007: 329).

Doğan Aksan’a göre İlgi Durumu (Lat. *genetivus*)

Bu durum, adın bir başka kavramla ilişkisini bağlantısını anlatır; kısacası, ilişki gösterir.

Türkçede bu durumu dile getiren +in soneki belirtili tamlama kurarak doğrudan dolayı adın gösterdiği nesneyi kesinlikle belli etmeye yarar. *kapının kanadı* (Aksan 2006: 92).

Zeynep Korkmaz’a göre İlgi Durumu (Alm. *Genitiv*, Fr. *genitif*; İng. *genitive*; Osm. *izafet*):

Eklendiği ad ile başka bir ad arasında sahiplik, ilgi bağı kurma durumudur. İlgi durumunun öteki ad çekimi eklerinden ayrılan tarafı, adı fiille bağlayan bir ek olmamasıdır. Bu ek ilişki kurduğu adla yalın durumda bir kavramı karşılamaktadır. Bu yüzden de onu durum eki olarak kabul etmeyen görüşler vardır. Ancak, çekim ekleri nitelik ve işlev bakımından birbirlerinden farklıdır. İlgi durumu eki, adlar arasında ilişki kuran bir ek olduğu için onu ad çekim eki saymamak doğru değildir. Bu ilişkiyi de çekim basamaklarından biri olarak kabul etmek gerekir. Başka bir çekim eki olarak fiille de ilişki kurabilmektedir.

Adlardaki ilgi durumu, ilgi durumu ekiyle karşılanır. İlgi durumu eki, ünsüzle biten ad kök ve gövdelerinden sonra +*In*/+*Un*, ünlü ile bitenlerden sonra +*nIn*/+*nUn* biçimindedir. Örnek olarak;

duvar+ın rengi, evlerimin çatısı, güzelliğ+in sırrı vb.

İki ad arasındaki ilgi bağı, ilgi durumu eki olmadan da kurulabilir. Bu durumda birinci ad eksizdir. İkincisi yalnız üçüncü şahıs iyelik eki almıştır: *ağaç kabuğu, buğday kokusu, yağmur havası vb.*

Yalnız, iyelik eki almış adların ilgi durumu birinci ve ikinci şahıslarda daima ilgi durumu ekiyle karşılanır:

çocuklarımız+ın geleceği, tatilimiz+in başlangıcı vb.

Üçüncü şahısta, ad ilgi durumu ekini alabilir de almayabilir de: *gözü+nün önünde/gözü önünde, kardeşi+nin sayesinde/kardeşi sayesinde vb.*

İlgi durumu eki, kullanıldığı bakımından üçe ayrılmaktadır.

1. Ekli ya da eksiz iki adı doğrudan birbirlerine bağlar. Diğer durumlarından ayrılan tarafıdır: *insanın iyisi, göz kapağı, yolun yarısı vb.*

2. Zamirleri bazı edatlara bağlar ve ben, biz zamirlerinde ilgi eki +im'dir:

ben+im gibi, sen+in gibi, o+nun kadar, sen+in için vb.

3. Bazı fiiller ve –Dir/+DUr bildirme ekiyle kullanılarak adları fiile bağlamaktadır: *Şu ikisi sen+in, şu ikisi de onlar+ın sayılır. El+in+deki Ali'nindir.* Örneklerdeki senin, onların, Ali'nin gibi adlar yanında anlamca bilinmekle birlikte söylenmemiş ve gizli kalmış birer ad bulunduğu için (senin payın vb.),dolayısıyla ilgi durumu şeklen bir fiile bağlanmış görünse de aslında yine adı ada bağlayan bir işlev yüklenmiştir.

İlgi durumu ekleri her zaman çokluk ve iyelik eklerinden sonra gelir. İlgi durumu eki almış adların şahıslara göre çekimi, ilgi durumu ekinden önce iyelik veya çokluk ve iyelik eklerinin getirilmesiyle yapılmaktadır. Örnek olarak;

evim+in bahçesi, evin+in bahçesi, evleriniz+in bahçeleri vb.

2.2.6.1. Ad Tamlaması

(Alm. *Genitiv Konstruktion*; Fr. *rappurt possessif*; İng. *possessive construction*; Osm. *Terkîb+i izaftî*):

Bir ad başka bir adla ilgi durumu eki alarak veya almadan bir anlam bağı oluşturulduğunda ad tamlaması ortaya çıkmaktadır. Yani tamlayan tamlanan şeklindedir.

Arada ilgi durumu ekinin kullanılıp kullanmamasına veya tamlayanın da bir ad tamlaması olup olmamasına göre ad tamlamaları üçe ayrılır.

a. Belirtili ad tamlaması, tamlayan adın sonuna ilgi durumueki, tamlanan adın sonuna da üçüncü şahıs iyelik eki getirilerek yapılan tamlamadır. İki ad arasında belirli kesin bir anlam bağlantısı bulunur. Ancak bu bağlantı sürekli değil, geçicidir. Örnek olarak;

anaların anası, başarının sırrı, şimşeginin parıltısı vb.

Belirtili ad tamlaması içindeki tamlayan ve tamlanan adlar yalın oldukları gibi birer söz öbeğinden oluşabilirler. Örnek olarak;

İki hafta sonra Şişli’de, cadde üstünde büyük bir apartmanın ikinci katını kiraladılar ve taşındılar.

b. Belirtisiz ad tamlaması, bu tamlamasında tamlayan ad eksiz yani yalın durumdadır. Sadece tamlananı ad üçüncü şahıs iyelik eki almıştır. Belirtisiz ad tamlamasında tamlayanın tamlanana bağlılığı belirsiz fakat sürekli. Anlamca da tamlananın ayrılmaz bir parçasıdır. Bundan dolayı tamlananın iki ögesi arasına bir başka gramer ögesi giremez. Bu yüzden belirtisiz ad tamlamalar çeşitli adlar, özellikle tür, âlet, aygıt, makam, kuruluş görev adı olan birleşik adlar, benzetme vb. özellikli daha başka adlar kurmaya elverişlidir. Örnek olarak;

antep fıstığı, devlet adamı, dikiş makinası vb.

Belirtili ad tamlamalarında olduğu gibi belirtisiz ad tamlamalarında da tamlayan veya tamlanın ögeleri yalın veya birer söz öbeğinden oluşabilirler. Örnek olarak;

Bahçe duvarları yer yer yıkıldı, kapısı, camı, çerçevesi, kalmadı.

Bir ad tamlaması başka bir ad tamlamasının tamlanan ögesini oluşturulduğunda, kendi iyelik ekini değil, ana tamlamanın gerekli kıldığı iyelik ekini alır. Örnek örnek;

Şiir dünya/şairin şiir dünyası, yol çantası/onun yol çantası vb.

Belirtisiz ad tamlamalarından oluşan bazı yer, kuruluş, ev, apartman, sokak vb. adlarda kısa anlatım, yabancı dil, yabancı söyleyiş gibi yanlış etkilerle iyelik ekinin atıldığı ve bu eğilimin gittikçe arttığı görülmektedir. Örnek olarak;

Edirne kapı, Topkapı, Yaşarbank, Asya Tur, Balık restoran, Opan otomotiv vb.

Hatta yabancı dil etkisiyle, tamlayanla tamlananın yer değiştirdiği ve Türkçenin tamlama kuralının yok edildiği örnekler de bulunur. *Hotel Armada, Otel Best, Kulüp Çankaya* vb.

Belirtili ad tamlamalarında olduğu gibi, belirtisiz ad tamlamaların da, sıfat tamlamalarının tersine çevrilerek birer ad tamlamasına dönüştürüldüğü örnekler de vardır. aptal kapıcı/kapıcı aptalı, ayı Şaban/Şaban ayısı vb. Burada “gibi, gibi olan” anlamında bir benzetme özelliği görülür. Bu yolda abartma bildiren bazı şekiller de oluşmuştur. Örnek olarak;

akıl fukarası, kardeş düşküni, iş delisi, şöhret budalası vb.

c. Zincirleme ad tamlaması, bir ad tamlamasının başka bir adla oluşturulduğu ikinci bir ad tamlamasıdır. Tamlayanı, tamlananı veya her ikisi de ad tamlaması biçiminde olan iç içe girmiş yeni bir tamlama türü ortaya çıkmaktadır. Zincirleme ad tamlaması aslında tamlama kalıbındaki bir söz öbeğinin, bir birleşik adın başka bir ad veya ad tamlamasına tamlayan görevi ile bağlanmış olmasında ibarettir.

Zincirleme ad tamlamaları, ad tamlaması kalıbındaki bir veya daha çok söz öbeklerinden oluşmuş bir tamlama türüdür. Tamlayan öge daima ilgi durumundadır. Tamlayanın tamlanana bağlılığı yine belirli fakat geçicidir. Örnek olarak;

Kendi yattığı odanın karşısındaki büyük salonun duvarını sanki bile bile harap etmişti;

çivi çakılmadık yeri yoktu (Korkmaz 2009: 277-288).

Muharrem Ergin'e göre İlgi Durumu (genitif durumu), adın başka bir adla münasebeti olduğunu, ilgisi olduğunu gösteren durumdur. Ad kendisinden sonra gelen bir ada tâbi ise, ona bağlı ise genitif durumunda bulunur. Genitif durumu bazen eksiz bazen de ekli olur: *bahçe kapısı, bahçenin kapısı*.

Genitif eki: İlgi ifade eder. *+ın, +in, +un, +ün, +nın, +nin, +nun, +nün* şeklindedir. Ünsüzle biten kelimelere *+In* getirilir. *ağacın, yokuşun, elimin*.

Ünlü ile biten kelimelere *+nIn* getirilir. *Arpanın, ordunun, uykunun*.

Su ve *ne* kelimelerinin genitifi de bir istisna teşkil eder. *Su+y+un, ne+y+in*. Genitif eki son vurguyu üzerinde bulundurur (Ergin 2004: 228).

Günay Karaağaç, İlgi durumuna “Adın başka bir adla ilişkisi olduğunu ifade eden durumdur” der. Ekleri de: *+ın/+in, +un/+ün, +nın/+nin, +nun/+nün*’dür.

Kullanımı: Sahiplik, aitlik veya yakın ilişki ifadesinde iyelik ekiyle aynı işlevi görmektedir: *ağacın rengi, sobanın ateşi, suyun gücü*.

Bir olma veya yapmanın öznesi bildirmede, özne durumudur: *onun gülmesi, aşkımızın meymesi*.

Bir hareketin nesnesini bildirmede nesne durumudur: *rüyanın yorumu, ateşin yakması*.

Bir varlığın bir bölümünü bildirmede, parça ifadeli durum olur: *ülkenin büyüğü*.

İlişkiyi ve sahipliği bildiren yüklemi oluşturmaktadır: *Bu tarla dayımındır*.

İlişki durumu kurar: *dayımın kız, benim defter* (Karaağaç 2012:334-335).

Nurettin Demir - Emine Yılmaz’a göre İlgi durumu+ (n)In:

İlgi durumu, kurduğu ilişki açısından diğer durum eklerinden ayrılır. Yukarıdaki durum ekleri fiili fiile bağlarken ilgi durumu, ismi isme bağlamaktadır. İlgi durumuyla diğer bir isme bağlanan isim “*belirtili isim tamlaması*”nı oluşturur. Örnek olarak;

evin bahçesi, Ali'nin sırrı vb.

İki ismin ilgi ekiyle birbirine bağlanmasında anlamsal nedenler etkilidir.

Çocuk odası+Çocuğun odası, çocuk bahçesi+ çocuğun bahçesi gibi çiftlerde bu anlamsal etki görülür (Demir -Yılmaz 2009: 98).

İlgi durumu eki (*n*)*In* isimleri isimlere, geri kalan durum ekleri isimleri fiillere bağlayan ögeler olarak işlev görürler. İlgi durumu dışında ismin hangi durum ekini alacağı doğrudan bağlı bulunduğu fiille ilgilidir. Durum ekleri genel işlevleri yanında sontakılar yardımıyla çok geniş işlev alanları içinde kullanılabilirler: *Eve doğru*.

Durum ekleri tek işlevli değildir (Demir – Yılmaz 2010: 208-209).

A. N. Kononov, İlgi durumuna İyelik durumu adını vermiştir. Ona göre ilgi durumu; adlar arası bir durum fonksiyonuna sahiptir ve en geniş anlamda iyelik ilişkilerini anlatmak için kullanılır; *kimin?, neyin?* Sorularına cevaplanır.

İlgi durumu ekleri: *+ın / +in / +un / +ün* – ünsüzlerden sonra;

+nın / +nin / +nun / +nün – ünlülerden sonra gelmektedir (A.N. Kononov 1956:78).

Tahir Kahraman: Belirten Durumu: Eki (*n*)*In*’dır.

- Adları ve zamirleri iyelik eki almış başka bir ada bağlayarak, onunla birlikte belirtili ad tamlamaları ve iyelik öbekleri kurmaktadır. Örnek olarak, *çabanın çoğu, çiğdemin kokusu, kuşların cıvıltıları, senin sözün* vb.
- Adları ve zamirleri fiillere bağlama görevi yapmaktadır. Örnek olarak,

(bütün başarılar) *sizin olacak*, (bu tarla ölünceye kadar) *onundur* vb.

- Zamirleri çekim edatlarına bağlayarak edat öbekleri oluşturur. Örnek olarak, *benim için, senin kadar, onun gibi, sizin ile* vb.
- Belirten ögenin bağlandığı “belirten” öge, bazı tekrarlı kullanımlarda söylenmeyi onun yerine, zamir göreviyle +*ki* eki söylendiği zaman; +(n)*In* eki, ulandığı adı +*ki* ekine bağlama görevi yapmış olur. Örnek olarak,

(benim notlarım yüksek) *kardeşiminki çok düşük* vb.

- Bir “bütün”ün karşılığı olarak, kendi “parça”sının adına bağlamaktadır. Örnek olarak, *insanın beli, masanın ayağı, yolun kenarı* vb.
- Bir “sahip”in karşılığı olarak, kendine “ait olan” bir varlık ya da kavramın adına bağlanmaktadır. Örnek olarak,

Ali'nin hikâyesi, bu köprünün altı, köyün ortak malı, senin düşüncen vb.

- Bir “tür”ün karşılığı olarak, o türü bireyinin adına bağlamaktadır. Örnek olarak, *elmanın çürüğü, insanın efendisi, köylünün efendisi* vb.
- +*DIĞIm*; +*DIĞIn*; +*DIĞI*; +*DIĞImIZ*; + *DIĞInIZ*; +*DIklErI*, +*EcEğIm*; +*EcEğIn*, +*EcEğI*, +*EcEğImIz*, +*EcEğInIz*, +*EcEklErI* ekleriyle oluşturulmuş sıfat+fiillere bağlanarak, bir kip kavramına bağlanmamış (çekimlenmemiş) olan bu fiilimsilerin öznesi olarak işlev görmektedir. Örnek olarak, *canımın istediğini yiyemedim, onun vereceği parayı almam, benim geçeceğim yola çıkma* vb. (Kahraman 1999: 283-285).

2.2.7. Araç Durumu

Tahsin Banguoğlu, Kimle durumu adın başlıca bilelik hâli (*Bıçak-la kesti*) ve birlikte hâli (*Doktor-la geldiler.*) gibi iki farklı durumunu karşılar. Bu ek vurguludur.(Banguoğlu 2007: 330).

Doğan Aksan'a göre Araçlı durum (*Lat. instrumentalis*).

Adın belirttiği nesnenin bir araç olarak kullanıldığını cümlede anlatılan işin gerçekleşmesinde adın belirttiği nesneden yararlanıldığını gösterir.

Bugün Türkiye Türkçesi ile ilgeciyle anlatım bulan bu kavram (*bıçakla kesmek, kalemle yazılmış mektup*) (Aksan 2006: 92-93).

Zeynep Korkmaz'a göre Araç Durumu (Alm. *Kasus Instrumentalis*; Fr.cas *instrumental*, İng. *instrumental case*; Osm. *mef'ûlün ma'a*):

Adın belirttiği varlık veya nesnenin fiildeki oluş ve kılıfta “vasıta” olarak kullanıldığını veya “birliktelik” ifade ettiğini gösterme durumudur. Vasıta durumunun eki ise (y)la ve ile'dir. Ve bu eki vurgusuzdur.

Bu ekin ile edatı gibi vurgusuz olması, ünlü ile biten sözlerden sonra araya bir –y+ koruyucu ünsüzü alması, ekin daha tam olarak ekleşmemiş olduğu görüşüne de bağlı olabilir. Bu görüşünün yanında da ekin *seninle, onunla, bununla, şununla* örneklerinde olduğu gibi, zamirlerde, kendinden önce bir ilgi durumu eki almış olması dolayısıyla +(y)la ekinin tam bir ad durumu eki olarak kabul etmeyen görüşler de bulunur.

+la eki, ile edatının ekleşmesinden oluşmuş bir ek olsa da, ekleşme sırasında, eklendiği sözcüğündil benzeşmesine uymakla ekleşmenin biçim şartını yerine getirmiştir. İşlev bakımından da Eski Türkçedeki +In/+Un vasıta durumu ekinin işlevlerini tümüyle üzerine almış bulunmaktadır. “vasıta” ve “birliktelik” sürdüğünden elbette bir çekim eki

niteliğindedir. Onun ile edatıyla olan kısmı bağlantısı bu gerçeği değiştirmez. Yani bu ek, ad durumu ekine sayılmaktadır.

İşlevleri:

Fiildeki oluş ve kılışın hangi “vasıtayla” gerçekleştiğini bildirmektedir: Dolma kalemle döşendiği mektubu benim okumamı istedi.

Adı fiile “birliktelik, beraberlik” ilişkisiyle bağlamaktadır:

İçimi bir tiksinti bir acıyla dolduruyorlardı.

Yarım saatte gidecekti. Üç buçuk saat bizimle kaldı vb.

“Birliktelik” gösteren +IA vasıta durumu ekinin, bu işlevini pekiştirmek üzere kendisinden sonra bir beraber veya birlikte edatı aldığı da görülmektedir. Örnek olarak;

Evin çocuklarıyla beraber çıkıp geziyorlar, portakal bahçelerine, Karaoğlan’a gidiyorlardı.

İki çeşit ögeyi birbirine bağlama görevi yüklenir ve genellikle “ve” bağlacının yerini tutar: İstanbul kaleleri tuzla buz oldu.

+IA eki, +mAk ad+fiilinden sonra beraber edatını da alarak “bununla beraber, +makla beraber” biçiminde iki cümlelerin iki parçasını zıtlık ilişkisiyle birbirine bağlayan bir zarf görevi de yüklenebilir. Örnek olarak;

Ona bir şans tanımakla beraber ileride karşısına çıkacak güçlükleri de sıralıyordu.

Adı fiile veya bir digger cümle ögesine zaman ve miktar bildirme ilişki ile bağlar. Örnek olarak; geceyle, şafakla, tanla, vaktiyle, zamanla, amaçla, arabayla, sürüyle vb.

Askerler şafakla birlikte sırtlarında çantalarıyla yola koyuldular.

Çeşitli anlam ve işlev nicelikleri taşıyan tarz zarfları oluşturmaktadır. Örnek olarak; genellikle, açıklıkla, tam anlamıyla, dikkatle, dört gözle, hakkıyla, hayretle, hınçla, ihanetle, kolaylıkla, kesinlikle, özenle, özellikle, sevgiyle, sırayla, tatlılıkla, telaşla, zorlukla vb.

Çalgı bütün gücüyle karşılama havasını vuruyordu (Korkmaz 2009: 317-324).

Vügar Sultanzade, 2009 yılında yayımladığı *The Instrumental Role in Turkish* adlı makalesinde, Türkçede araç durumu ve kullanımı hakkında şu açıklamalara yer vermektedir.

Araç durumu hareketlerin gerçekleştirilmesinde kullanılan çoğunlukta cansız katılımcıların anlamsal rollerini yansıtır. Vasıta rolü iki alt rol içermektedir:

1. Alet (tool)

2. Vasıta (means)

Bazı çalışmalarda bu alt roller ayrı bağımsız roller yüklenmiştir.

Cansız katılımcılara ek olarak vücut bölümünü de araç durumu rolü yüklenmektedir.

Örnek olarak;

Züleyha, bir eliyle karyolanın demirini sıktı...

“Zuleyha squeezed the iron of the bedstead with her hand.”

Bazı araştırmacılara göre böyle durumlar araç durumu olarak nitelendirilmektedir. Bunun sebebi, vücut bölümlerinin hareketi gerçekleştiren öznenin bütünleyici parçası olmasıdır.

Aynı kılıcı, fonksiyonu hem vücut parçasına hem de özneye bağlanmalıdır. Ama anlamsal rolleri belirlerken varoluşsal özelliklerini dikkate almamalıdır. Ama katılımcıların anlamsal rollerine bir ilgici biçimlendirmek için başvurulmuştur. Anlamsal bakış açısıyla bir vücut parçası önerir rolünden farklı roller üstlenebilir:

Ali elleriyle başını tuttu. “Ali grasped his head with his hands.” cümlesinde *baş* ve *eller* vasıta ve etkilenen rollerini gerçekleştirmektedir. Hem *eller* hem de *baş* özneye ait olmasına rağmen *Ali* öznesinin kılıcı rolünü üstlenmektedir. Eller gibi diğer vücut parçaları da araç rolünü gerçekleştirebilir.

Biraz evvel kulağınızla işittiniz. “A while ago, you heard with your ears.” Çoğu durumda vücut bölümlerinin adlarından bahsedilmez. Çünkü onlar belirli eylemlerin anlamsal yapılarında belirtilmiştir. Örnek olarak;

okşa+ “to stroke, to fondle” eylemi, ellerle gerçekleştirilen bir hareketi gösterirken *konuş+* “to speak” eylemi dille gerçekleştirilen bir hareketi göstermektedir:

Züleyha, zarif bir hareketle babasını okşadı.

“Zuleyha stroked her father with a delicate movement.”

Bilirsiniz ki, ben daima açık konuşurum.

“You know that I always speak frankly.”

Olumsuz eylemler de vasıta rolünü üstlenen katılımcılara sahiptir. Örnek olarak;

... bu genç kazmayla değil, daha bir toplu iğne ile toprağa dokunmamıştı.

“...this young had not touched the soil not only with a pickaxe, even with a pin”.

Modern Türkçede vasıta rolü çoğunlukla *ile* morfemiyle gerçekleştirilir. Örnek olarak;

İki çocuk tahta saplı bir çakı ile kollarını çizdiler.

“Two children scratched their arms with a wooden handle pocked knife”.

Bağımsız bir ilgeç olan *ile* unsuru yavaş yavaş bir soneki durumu işaretleyen bir biçim birime dönüşmektedir. Farklı bakış açılarıyla, özellikle semantik, morfo+fonetik, dönüşümsel ve yönetim özelliklerinden dolayı söze edilen biçimbirim modern Türkçede bir ilgeç olmaktan çok bir durum belirleyicilerle gösterilmekte ve *soyut durum (deep case)* olarak bilinmektedir (Fillmore 1968: 10+11) .

Türkçede *ile* morfemi bu bakış açısına göre bir durum belirleyicidir. Çünkü soyut durumun yüzeysel gösterimini yansıtmaktadır.

İle ünsüzlerden sonra *+la*, *+le*, ünlülerden sonra ise *+(y) la*, *+(y) le* biçiminde eklemiştir. Örnek olarak;

İstanbul'dan hareketini bana telgrafla bildir.

“Inform me of your departure from İstanbul by telegraph.”

İşte bu sırada bir kaza çıkmış, Halil, eline geçirdiği bir kunduracı bıçağıyla Rumlar'dan birini yaralaştı.

“Meanwhile, an accident had happened. Halil had wounded one of the Anatolian Greeks with a Shoemaker knife in his possession.”

İstatistiksel sonuçlar bu ekleşmiş biçimlerin modern Türkçede *ile* biçiminde daha çok kullandığı gösterilmektedir.

+*(y)* *IA*'nın aksine gerçek ilgeçler, bağımsız sözcüklerdir. Onlar ekleştirilemez ve ünlü uyumu kurallarına göre değiştirilemez.

İlgeçler adları yönetir. Ad tümleçlerine bir durum yüklerler. Ancak –*(y)* *IA* doğrudan ad gövdesine eklenmiştir. Örnek olarak; *mermiyle* “with a bullet”

ile, +*(y)* *IA* devam eden tamlayan belirleyicisini devam ettiğinde tamlayan belirleyicisini taşıyan zaminin belirli kuruluşu istisna oluşturulmaktadır. Aslında tek istisna III. kişi adında (*onunla*) görülmektedir. Diğer adılara bağlı olarak –*(y)* *IA* birliktelik anlamına sahiptir. Araç anlamını göstermemektedir. Örnek olarak; *benimle*, *seninle*, *sizinle*, *kiminle* vb.

Ne *ile* biçimi ne de –*(y)* *IA* değişkesi “variant” durum belirleyicisi olma özelliği taşımamaktadır. Çünkü onlar adıl tümleçlerine durum yüklerler (bk. Kabak 2006)

İlgi durumu ve –*(y)* *IA*'nın bir sözcükteki birlikteliği bu iki morfemin farklı morfosentaktik kategorilere ait olduğunu göstermemektedir.

Eylemler, ad tümleçlerine ilgi durumu yüklediği için tamlayan ekinin durum olarak değerlendirilmesi sorgulanabilir. Aslında Gencan (1971) gibi bazı Türkologlar tamlayanı bir durum olarak kabul etmemektedir. Tamlayan eki ve araç durumu bir sözcükte birlikte

bulunabilir. Ayrıca yukarıda bahsedilen durumlarda tamlayan belirleyicisi gerçek ilgi işlevine sahip değildir. Anlamsal boş bir form olarak kullanılmaktadır.

Nadiren de olsa bulunma durumu vasıta rolünü göstermektedir. Örnek olarak;

Zaten bugün otomobilde beraber gelmişsiniz.

“As a matter of fact, you came together by car.” (Sultanzade 2009: 321-325).

Muharrem Ergin’e göre Araç durumu, adın fiile bir araç olduğunu gösteren durumdur.

Elle kopardı, suyla içti. Bu durum da ekle yapılı ve eki instrumental ekidir. Bu ek ismi fiile bağlar.

Instrumental eki. Araç ve zaman ifade eder.

Aslında instrumental eki n'dir. Bu ek bugün kullanıştan düşmüş ve ancak birkaç kelime kalıplaşmış kalmıştır. Yazın, kışın, yayan, öğlen, gündüzün, için, ansızın, durmaksızın. Bugün başlıca işlekliği *+maksızın*, *+meksizin* şeklinde kalmıştır denilebilir. Bu şekilde de araç durumu yoktur. +n eki kullanıştan kalkınca onun yerini ile edatı almıştır.

Bugün ile edatı ve onun ekleşmiş, *+la*, *+le* şekilleri işlek bir instrumental eki vazifesi görmektedir. *Elle*, *su ile*, *gezmekle*. Tabî *ile* edatı bilhassa ile durumunda kalınca instrumental eki değil, instrumental yerine geçen bir edattır. Ekleşince bir dereceye kadar instrumental eki denilebilir. Fakat edatlığını yine de unutmamak şartıyla. *İle*'nin vokaldan sonraki ekleşmesinde ortada yardımcı “y” sesinin kaldığı da görülür. dolay “y” ile (dolayısıyla). Bu ekleşmede üç şekilde kullanılabilir. *Dolayısıyla*, *dolayısıyla*, *dolayısıyla*. Bunlardan *dolayısıyla* şekli tercih edilmelidir (Ergin 2004: 228).

Günay Karaağaç, Araç çekimine, söz öbeklerinde ve cümlelerde fiilin bir varlığın aracılığıyla ve onun ifade ettiği zamanda yapıldığını göstermek için ad girmektedir. Çekimi:

+la/+le, ile edatıdır. Durum, tarz, zaman, neden, sonuç vb. birçok bilgiyi birer durum niteliyicisi olarak yükleme yüklemektedir.

Kullanımı:

İle edatıyla ifade edilir: Tarlayı kazma ile kazdım.

Bu çekim birliktelik durumunu da gösterir: *Benimle evlenir misin? Eve arkadaşı ile geldi.*

Bağlama edatı olarak da kullanılır: *Sen ile ben uzun bir yolculuğa çıkalım.*

Varlık-yokluk bilgisi kalıplaşarak yapımlık bir konu durumuna gelirken, çekim olarak görevini araç çekimine yüklemiştir: *Yarın okula defter ile geliniz* (Karaağaç 2012:344-345).

Tahir Kahraman: Araç-Birliktelik Durumu: +IA. Çağdaş Türkiye Türkçesinde adlara ulanarak araç+gereç, birliktelik bildirme temel işlevini yerine getirmektedir. Bu temel işlevin kapsamına giren daha özele indirgenmiş işlevlerinin önemlileri de şunlardır: Bağlılık+ilgi, durum (nasıllık, biçim, davranış), sebep, zaman, nicelik, karşılık, varlık+bolluk ...bildirme (Kahraman:1999: 282-283).

2.2.8. Eşitlik Durumu

Tahsin Banguoğlu, Kimce durumu'nda adlar birçok takı öbeklerini anlamca karşılarlar: *arkadaşça* (arkadaş olarak), *milletçe* (millet bütünüyle), *yıllarca* (yıllar boyu) vb. (Banguoğlu 2007: 331).

Doğan Aksan'a göre Eşitlik durumu (*Lat. aequativus*)

Bu durumda, adın gösterdiği, kavramla cümlenin yüklemi olan eylem arasında bir eşitlik, bir benzerlik ya da karşılaştırma söz konusudur.

Türkçede, en eski yazılı ürünlerden bugüne kadar gelen /+ça/+çe/, /+ca//+ce/ soneki, adların bu durumunun örneklerini oluşturur.

Bugün Türkiye Türkçesinde geçen *akıllıca davranmış, kibarca konuşmak, erkekçe dövüşmek* gibi kullanımlarda, eklendiği ad soylu sözcükle yüklem arasında nitelikte bir eşitlik sağladığı bellidir.

Bunun yanında *göre, açısından, bakımından* sözcükleriyle anlattığı oran kurma ve nicelik belirtme işlevini *kanımca, yaşça, bilgice, sayıca* yerine getirir; çokluk bildirir. *saatlerce, yüzlerce* vb. (Aksan 2006: 92).

Zeynep Korkmaz'a göre Eşitlik Durumu (Alm. *Kasus Äquativus*; Fr. *équatif*, İng. *equative*; Osm. *müsavat hâli*): Eklendiği adla fiil veya cümlenin başka bir ögesi arasında karşılaştırmaya dayanan birbirinden farklı niteliklerde eşitlik ilişkisi kurma durumudur. Eki ise +CA'dır.

Ad çekimi eki olarak bazı işlevleri kullanılıştan düşmüş; kalıplaşma yoluyla çekim ekinden yapım ekine dönüşme özelliği de kazanmıştır.

+CA ekinin görevleri:

Vasıfta Eşitlik: Eklendiği ad ile fiil veya başka bir ad arasında daha çok bir haraket tarzı bildiren soyut ifadelerde olmak üzere *gibi* edatına koşut bir işlev görmektedir. Burada nitelik açısından bir eşitlik ve benzetme ilişkisi söz konusudur: *çocukça hareket, delice sevmek, insanca davranış* vb.

Örnek olarak, *Hep siirdir sığındığım/Esip köpürdüğüm dağlarca nehirlerce*.

Miktar ve Büyüklükte Eşitlik: Eklendiği adla fiil veya başka bir ad arasında nicelik, yani büyüklük ve miktar yönünden karşılaştırmaya dayanan bir eşitlik ilişkisi kurar. *Kadar* edatına koşut bir işlevi vardır. Bu ek çokluk eki almış sayı ve zaman bildiren sözlerden

sonra “miktarla çokluk ve abartma” ifadesi kazanmıştır: *aylarca çalış+*, *binlerce makbuz*, *boyunca kar*, *saatlerce anlat+*, *senelerce sür+* vb.

Ortaçağ boyunca insan düşüncesi yine tek ayak üstünde görünür.

Göreceli Eşitlik: Eklendiği adla fiil arasında “gore” edatına karşılık olan ve eklendiği sözcüğe orantılı olan göreceli bir uygunluk kurar: *kendi aklınca iş yap+*, *gönlünce yaşa+*, *huyunca davran+* vb.

Her işin yollu yolunca yapılması gerektiği bilinmelidir.

Karşılaştırma Görevi: Adı fiile veya başka bir cümle ögesine, doğrudan doğruya eklendiği sözcüğe nispet edilen ve “bakımından” edatına denk düşen bir karşılaştırma ilişkisi ile bağlamaktadır. Ekin bu işlevi *bakımından* edatının yerini tutar: *askerlikçe daha üstün*, *bilgice zayıf*, *içerikçe derin* vb.

Ali Bey malca çok varlıklıdır. Harcaması da ona gore...

Eklendiği ada nispet edilen karşılaştırma görevindeki +CA eki, edilgen fiili cümlelerde “tarafından” edatına iş değerde bir işlev yüklenmiştir: *Bu konuda çeşitli derneklerce ileri sürülen görüşler*, *toplumda farklı yorumlara yol açmıştır* vb. (Korkmaz 2009:324-329).

Muharrem Ergin’e göre Eşitlik (ekvatif) durumu, adın eşitlik, benzerlik, gibilik ifade eden durumdur. Bu durum da ismi fiile bağlar. Eşitlik eki. Eşitlik, benzerlik ifade eder. Bunun da genitif dışındakiler gibi adı fiile bağlamaktadır. Eşitlik eki çekim ekliğini, yarı yarıya kaybetmiştir. Bugün eşitlik eki +ca, +ce, +ça, +çe şeklindedir. *İnsanca*, *yüzlerce*, *kurnazca*.

1. Eşitlik, benzerlik, gibilik ifade etmek: *İnsanca yaşamak*, *Çocukça düşünüyorsun*.

2. Göre karşılığı olan bir nisbet, dayanma, yakınlık ifade etmek: *Bence bu böyledir*, *gönlümce yaşadım*.

3. Kadar karşılığı olan miktar ifade etmek: *Binlerce sayfa yazdım, devece büyüümüştün.*

4. Olarak karşılığında bir zarf durumu ifade etmek: *Güzelce çalıştım, iyice dinledi.*

5. Süre, süreklilik ve zaman ifade etmek: *Yıllarca bekledim, Önce o konuşsun.*

Eşitlik eki sahasını daraltınca onun yerine de yine edatlar kullanılmaya başlamıştır.

Bunlar; *gibi, göre, kadar, sıra* edatlarıdır: *Bana göre, insan gibi, deve kadar, ardı sıra.*

Bu ekin iyelik ve datif ekleri alarak genişlemiş bir şekli de ikinci bir eşitlik eki gibi kullanılmaktadır: *Delicesine, alçakçasına.*

Bu karma ek fiillerde bir gerundium durumuna geçmektedir. Bu ek vurguyu kendi önündeki heceye atar (Ergin 2004: 228).

Günay Karaağaç, Eşitlik çekimine, söz öbeklerinde ve cümlede fiilin nasıl ve ne şekilde olduğunu veya yapıldığını, fiilin oluş veay yapılış tarzını ifade etmek için ad girmektedir. Ekleri: +ca/+ce, +ça/+çe'dir. gibi ve denli edatlarıyla kullanılabilir. Gibilik ve benzerlik ifade etmektedir.

Kullanımı:

Hem nitelik hem nicelik bakımından, durum, zaman vb. eşitliklerini ifade etmektedir: *Sakince açıkladı. İnsanca davrandım.*

Sayı adlarına getirilmiş olan eşitlik eki, yaklaşık bir sayayı ya da belirsiz bir çokluğu ifade etmektedir ve ek, sayıdan sonra gelen ada da eklenebilmektedir: *yüzlerce yıl, yüz yıllarca* (Karaağaç 2012:346-347).

Tahir Kahraman: Eşitlik durumu: Eki +CE'dir.

- Anlatımda vurgulu olarak kullanılan +CE eki vardır. Sıfatlara ulanarak onlardan “yaklaşık+benzerlik+küçüklük” anlamlı yeni sıfatlar ve zarflar yapmaktadır. Örnek olarak, *keskince* (bıçak), *hızlıca* (vurdu) vb.
- Anlatımda kullanılan vurgusuz +CE vardır. Sıfatlardan yer adları yapmaktadır. Örnek olarak, *Düzce*, *Kızılca*, *Çatalca* vb.
- Adlardan yaklaşıklık+benzerlik anlamlı sıfat ve zarflar türemede kullanılır. Örnek: *çocukça* (oynama), *kadınca* (gülüş), *düşüncesizce* (davranıyor) vb.
- Ulus ya da toplum adlarına gelip onların konuştukları dillerin adlarını yapmaktadır. Örnek olarak, *Fransızca*, *Arapça*, *Ermenice* vb.
- Ayrıca, böylece, kısaca ...gibi cümle başı bağlaçlarını oluşturmaktadır.
- Pekişmişlik anlamı bulunan kalıplaşmış zarfları türetmektedir: *açıkça*, *başlıca*, *doğruca*, *iyice*, *sadece*, *usulca*, *yalnızca*, *evvelce*, *önce*, *saatlerce* vb.
- “kadar” anlamlı ve belirsiz çokluk bildiren sıfatlar ve zarflar yapmaktadır. Örnek olarak, *binlerce* (ağaç), *bunca* (iş), *yüzlerce* (koyun) vb. (281)
- Adlara “bakımından” anlamını katarak onları karşılaştırma zarfı göreviyle sıfatlara bağlamaktadır. Örnek olarak, *boyca* (büyük kız), *yaşça* (küçük baba), *zekâca* (gelişmiş çocuk) vb.
- Topluluk adlarına ulanarak “birliktelik” anlamlı zarflar türetmede kullanılmaktadır. Örnek: *ailece* (gel+), *evce* (git+), *grupça* (eğlen+) vb.
- Adlara ve zamirlere ulanarak çekim edatı “tarafından”ın işlevini görmektedir. Örnek: *Bu yol devletçe yapıldı, düğünün masrafları onlarca karşılandı* vb.
- Adlarda ve zamirlerde +E göre çekim ögesinin işlevinde kullanılmaktadır. Örnek olarak, *Avrupalılarca biz eskiden çok barbarmışız, bence yaptığın doğru değildir* vb. (Kahraman 1999: 281-282).

Durum eklerinin 4 tip vardır.

1. Genitif eki: adı ada bağlamaktadır.
2. Akkuzatif ekleri: adı doğrudan doğruya fiile bağlamaktadır ve fiilin nesnesini yapmaktadır.
3. Dativ, lokatif ve ablatif ekleri: adı fiile bağlamaktadır ve fiilin yerini göstermektedir.
4. Instrumental ve eşitlik ekleri: adı fiile bağlamakta, zarf yapmakta ve fiilin şartlarını göstermektedir (Ergin: 2004: 229).

2.3. Türkçede Kişi Zamirlerinde Ad Durumu

Kişi zamirlerinin çekimi genel kurala göre yapılmamaktadır; aykırıları:

1. *Ben* ve *biz* kişi zamirlerinin ilgi durumunun şekli *+im* ekiyle oluşmaktadır: *benim, bizim*.

2. *Ben, bana* ve *sen, sana* kişi zamirlerinin yönelme durumu şekilleri aykırı olarak oluşmaktadır, *bene* ve *sene* şekline değiller!

İşaret+kişi adlı o'nın bütün dolaylı durum şekilleri *on+* temelinden oluşmaktadır. Bu temeldeki *-n+* sesi *ben* ve *sen* zamirlerindeki *-n+* sesi gibi iyelik ekinin bir gelişme olarak algılanabilir:

Yalın Durum: *ben, sen, o, biz, siz, onlar*

İlgi Durumu: *benim, senin, onun, bizim, sizin, onların*

Yönelme Durumu: *bana, sana, ona, bize, size, onlara*

Belirtme Durumu: *beni, seni, onu, bizi, sizi, onları*

Bulunma Durumu: *bende, sende, onda, bizde, sizde, onlarda*

Çıkma Durumu: *benden, senden, ondan, bizden, sizden, onlardan*

2.4. İşaret Zamirlerinde Ad Durumu:

İşaret zamirlerinin çekimindeki özellik, bu zamirlerin (*bu, şu, o*) çekiminde dolaylı durumların oluşumunda *bun+*, *şun*, *on+* temellerinin kullanılmasıdır.

Yalın Durum: *bu, şu, o*

İlgi Durumu: *bunun, şunun, onun*

Yönelme Durumu: *buna, şuna, ona*

Belirtme Durumu: *bunu, şunu, onu*

Bulunma Durumu: *bunda, şunda, onda*

Çıkma Durumu: *bundan, şundan, ondan*

Bu zamirlerin çokluk şekli ve bütün diğer türevlerinin şekilleri ‘iyelik kökenli’ bu *–n+* sesli şekilleriyle oluşmaktadır: *bu – bunlar, şu – şunlar, o – onlar; bu+nsuz, şu+nsuz, o+nsuz*.

Bu olgunun genelliği *–n+* sesinin bütün çekim ve türeme şekillerindeki tarihi süreci iyelik ekinden türemiş olduğunu ispatlayacak niteliktedir.

2.5. Soru Zamirlerinde Ad Durumu: Soru zamirlerinin (kim, ne) çekimi genel kurala göre gerçekleştirilir; aykırı: ne zamirin ilgi durumu neyin’dir, olması beklendiği gibi nenin değildir. Bu da eskiden ne sözcüğünün ünsüzle (büyük ihtimalle geniz ng’siyle) bittiğine bir işaret olabilir.

Yalın Durum: kim?, ne?

İlgi Durumu: kimin?, neyin?

Yönelme Durumu: kime?, neye?

Belirtme Durumu: kimi?, neyi?

Bulunma Durumu: kimde?, nerede?

Çıkma Durumu: kimden?, neden?, nereden?

2.6. Dönüştürülük Zamirlerinde Ad Durumu:

Dönüştürülük zamirlerin çekimi genel kurala göre gerçekleştirilmektedir:

Yalın Durum: *kendim, kendin, kendisi*

İlgi Durumu: *kendimin, kendinin, kendisinin*

Yönelme Durumu: *kendime, kendine, kendisine*

Belirtme durumu: *kendimi, kendini, kendisini*

Bulunma durumu: *kendimde, kendinde, kendisinde*

Çıkma Durumu: *kendimden, kendinden, kendisinden*

Yalın Durum: *kendimiz, kendiniz, kendileri*

İlgi Durumu: *kendimizin, kendinizin, kendilerinin*

Yönelme Durumu: *kendimize, kendinize, kendilerine*

Belirtme durumu: *kendimizi, kendinizi, kendilerini*

Bulunma durumu: *kendimizde, kendinizde, kendilerinde*

Çıkma Durumu: *kendimizden, kendinizden, kendilerinden*

Dönüştürülük adının üçüncü kişi tekil iki şekilde kullanılmakta – iyelik ekli ve iyelik eksiz olarak: *kendi – kendisi* (bunun açıklaması sözcüğün yapısında yatmakta; +dı eski iyelik ekidir, bugünkü –sı’nın bir şekli). *Kendi* sözcüğü üçüncü kişi iyelik ekli adlar gibi çekimlenmektedir: *kendi, kendini, kendine, kendini, kendinde, kendinden*.

Eski metinlerde ve bazı günümüz metinlerde arkayık sözcük niteliğinde bu adılın şu çekim şekillerine de rastlanmaktadır: *kendi, kendinin, kendiye, kendiye, kendide, kendiden*, yani *kendi* sözcüğü normal ünlüyle biten bir ad olarak çekimlenmekte (Kononov 1956: 81-83).

Tahir Nejat Gencan Her adın cümledeki görevi çekimiyle yani, ya durum eki almayıp yalın durumda bulunmasıyla ya da aldığı durum ekleriyle belli olmaktadır. İki durum eki, bir sözcükte art arda gelmemektedir.

Cümlelerde adların görevleri:

Adlar cümlede özne olur ve yalın durumda bulunurlar. Örnek olarak;

Turgut geldi. Sevim gülüyor vb. Burada birinci sözcükler öznedir.

Adlar cümlede nesne olur: *Orhan'ı gördük. Pencere açalım* vb.

Nesneler de iki türdür. Belirtili nesne: +I durumunda;

Belirtisiz nesne: +I eki almaz, yalın durumda bulunur.

Adlar cümlede dolaylı tümleç olmaktadır. –den, +de, +e ekleriyle çekimlenir. Örnek:

Orhan zamanından kalma bir duvar,

Onunla bir yaşta ihtiyar çıkar,

Eliyor dört yana sakın bir günü...

Billür avizedir Bursa'da zaman (Bursa'da Zaman)

Oturaktan usandım. İyelik etmeye çalışalım. Gönüllerimizde yurt sevgisi var...

Adlar cümlede ilgeç tümleci olmaktadır: *Eskiden araba ile gidilen yerlere şimdi uçakla gidiliyor.*

Vatan için ölmek de var.

Zaman adları ve öbekleri zaman belirteci olmaktadır: *On gün bekledik; iki saat daha bekleyelim. Yarın gelir.*

Adlar cümlede bir adı tümler: *İstanbul'un havası güzel.*

Adlar, sıfatları tümler: *Baştan büyük Allah... Başa gelmiş çekeceksin.*

Sıfatları tümleyen adlar, durum ekleriyle çekimlenir. Böylece öbekleşen sözcüklere *tümelenmiş sıfat* denir.

Adlar ekeylem alarak yüklem yapmaktadır. Örnek olarak;

Bir adım kelebektir, melektir öbür adım.

Adlar, hitap olur, her coşkulu hitap ünlem sayılır. Örnek olarak;

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın!

Cümlelerin ögesi olmaz ve virgül ya da ünlem imiyle ayrılır (Gencan 2001:181).

Erdoğan Boz, *Türk Dili Araştırmaları* adlı kitabında *İşletimlikler* başlık altında Ad işletimliklerini şöyle tasnif etmiştir. Bu tasnifinden önce iki terimi açıklamıştır:

“biçimsel işlev (=söz dizimsel işlev): Biçimbirimlerin adları adlara; adları ilgeçlere ve adları fiillere biçimse bağlamak şeklinde ortaya çıkan işlevleridir ve yalnızca işletimliklerde görülen bir işlevdir”.

“anlamsal işlev (=dilbilgisel anlamsal işlev) ise, biçimbirimlerin kimi zaman biçimsel işlevlere bağlı (yönelme, çıkma, eşitlik, birliktelik, araç vb.) kimi zamanda da bu işlev olmaksızın ortaya çıkan işlevdir”.

a. Cümle düzeyinde dizime bağlı anlamsal işlevler (ad+fiil bağlantısı “dizim ve durum”)

- 1.** +Ø : Özne, nesne, tümleç durumları.
- 2.** +(y)A: Mantıkça özne, nesne, tümleç durumları (yönelme, yaklaşma, zamanda sınırlandırma, içinlik, mahsusluk, durum, eder, ölçü, bedel, oran, araç, neden, amaç, karşılaştırma, bulunma, verme, bildirme, kuvvetlendirme vb.)
- 3.** +DA: Tümleç durumları (bulunma, yer, süre, araç, devamlılık, konu, tarz, durum, miktar, kısım, karşılaştırma vb.)

4. +DAn: Örtülü/eksiltili özne, (eksiltili) nesne, tümleç durumları (çıkma, uzaklaşma, yer, durum, eder, ölçü, bedel, oran, araç, neden, amaç, karşılaştırma, kuvvetlendirme, kısım, kaynak vb.)
 5. +(y)lA: Eksiltili özne, tümleç durumları (birliktelik, araç, durum, neden, süraç, başlangıç vb.)
 6. +CA: Tümleç durumları (eşitlik, uygunluk, yakınlık, benzerlik, gibilik, görelilik, durum, zaman, süreç, ölçü, abartı, karşılaştırma vb.)
- b. Sözcük öbeği düzeyinde dizime bağlı anlamsal işlevler (ad+edat ve ad+ad bağlantısı “dizim”)
1. +Ø : Edat öbeği, sıfat öbeği, birleşik fiil öbeği vb.
 2. +(y)A: Yönelme öbeği, edat öbeği, birleşik fiil öbeği.
 3. +DA: Bulunma öbeği, birleşik fiil öbeği.
 4. +DAn: Çıkma öbeği, edat öbeği, ad öbeği, birleşik fiil öbeği.
 5. +(y)lA: Birliktelik öbeği.
 6. +CA: Eşitlik öbeği.
 7. +(n)In:, +(im): İlgi öbeği (Boz 2012: 235-237).

2.7. Türkçede Durum Ekleri İçin Kullanılan Terimler

Fatih Alkayış, kaleme aldığı *Türkçenin Hâl Ekleri ve Fiil Kiplerinde Çok Terimlilik Sorunu* adlı makalesinde, Türkçede durum ekleri için kullanılan terimleri şu şekilde sıralamaktadır:

Genitif hâli, *ilgi hâli*, *ilgi durumu*, *kimin hâli*, *tamlayan durumu*: Kavramlar arasında ilgi kuran bu hâl, beş ayrı terim ile karşılanmaktadır.

Akkuzatif hâli, belirtme durumu, yükleme hâli, yükleme durumu, kimi hâli, belirtili nesne ardılı, -i hâli, mef'ul-i bih: Belirtme bildiren bu hâl, sekiz ayrı terim ile karşılanmaktadır.

Datif hâli, yaklaşma hâli, yönelme ardılı, yönelme durumu, -e hâli, mef'ul-i ileyh:

Yönelme anlamı taşıyan bu hâl, altı ayrı terim ile karşılanmaktadır.

Lokatif hâli, bulunma hâli, bulunma durumu, kimde hâli, kalma ardılı, -de hâli, ismin -de hâli, mef'ul-i fih: Bulunma anlamı taşıyan bu hâl, sekiz ayrı terim ile karşılanmaktadır.

Ablatif hâli, ayrılma hâli, ayrılma durumu, çıkma ardılı, çıkma durumu, kimden hâli, uzaklaşma, -den hâli, ismin -den hâli, mef'ul-i anh: Ayrılma anlamı taşıyan bu hâl, on ayrı terim ile karşılanmaktadır.

İnstrumental hâli, vasıta hâli, vasıta durumu, araçlı durum, araç-birliktelik durumu, beraberlik hâli, bağlama ardılı, kimle hâli, -le hâli: Vasıta bildiren bu hâl, dokuz ayrı terim ile karşılanmaktadır.

Ekvatif hâli, eşitlik hâli, eşitlik ardılı, eşitlik durumu, kimce hâli, -ce hâli: Eşitlik anlamı taşıyan bu hâl, altı ayrı terim ile karşılanmaktadır.

Direktif hâli, yön hâli, yön gösterme hâli, yön gösterme durumu: Belli bir yönü işaret eden bu hâl, dört ayrı terim ile karşılanmaktadır (Alkayış 2012: 280-281).

III. BÖLÜM

HALHA MOĞOLCASINDA DURUM KATEGORİSİ

Bu başlık altında, Halha Moğolcasında durum kategorisinin nasıl ele alındığı, ad durum türlerinin nasıl sınıflandırıldığı örneklerle işlenmektedir.

Halha Moğolcasının dil bilgisini inceleyen çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bununla birlikte Halha Moğolcası, bütün yönleriyle ele alınıp incelenmiştir denemez. Başka bir ifadeyle Halha Moğolcasının grameri ile ilgili çalışmalar henüz tamamlanamamış, eksik kalmıştır. Bu tamamlanamayan, yeterince işlenemeyen dil bilgisi konuları arasında “durum” kategorisi de yer almaktadır. Bununla birlikte çeşitli dil bilgisi çalışmalarında yeterince işlenememiş olsa da “durum” kategorisi üzerinde durulmuş, örneklerle desteklenerek açıklanmıştır.

Halha Moğolcasında “durum” kavramı için *tiyn yalgal* terimi, “durum eki” için *tiyn yalgalın nöhtsöl* terimi kullanılmaktadır.

Anlam açısından somut dünyanın eşya, görünüş, özellik ve hareketler arasındaki ilişkilerini, dil açısından ise sözcük gruplarında ve cümle yapısında olan adı diğer sözcük (öge) ile bağlamak ilişkisini gösteren dil bilgisel birimine *durum* denir. Dil bilgisel bu birimini ortaya koyan ek veya dil bilgisel şekline *durum eki* denir. Durum ekinin anlamı ise, sözcükler arasındaki ilişkilerini gösteren dil bilgisinin en yapay ilişkisini gösteriyor olmasına rağmen bir durum ekiyle ortaya çıkan bir anlam, diğer durum ekiyle ortaya çıkan anlamdan farklıdır. Anlam ve şekillerinin bu farkına dayanarak Moğolcadaki durum ekleri 8 başlık altında sınıflandırılmaktadır. (Battogtoh, D. - Tsegmid, S. - Oyuntsetseg, C. 1997:31).

HALHA MOĞOLCASINDA DURUM			
<i>Ner</i> “Durum adı”	<i>Asuult</i> “Soru”	<i>Nöhtsöl</i> “Ek”	<i>Cişee:</i> “Örnek”
Nerleh (Yalın)	<i>Hen?</i> (Kim?) <i>Yu?</i> (Ne?)	Ø	<i>ah</i> “ağabey” <i>ger</i> “ev” <i>mod</i> “ağaç” <i>oi</i> “orman”
Hariyaalah (İlgi)	<i>Henii?</i> (Kimin) <i>Yunii?</i> (Neyin)	+ <i>n</i> , + <i>l</i> , + <i>in</i> , + <i>in</i> , + <i>iin</i>	<i>ahın</i> “ağabeyin” <i>geriin</i> “evin” <i>modni</i> “ağacın” <i>oin</i> “ormanın”
Ögöh orşih (Bulunma)	<i>Hend?</i> (Kimde?) <i>Yund?</i> (Nerede?)	+ <i>d</i> , + <i>t</i>	<i>ahad</i> “ağabeyde” <i>gert</i> “evde” <i>modond</i> “ağaçta” <i>oid</i> “ormanda”
Zaah (Belirtme)	<i>Heniig?</i> Kimi? <i>Yug?</i> (Neyi?)	+ <i>ig</i> , + <i>iig</i> , + <i>l</i> , + <i>ii</i> , + <i>g</i>	<i>ahıg</i> “ağabeyi” <i>geriig</i> “evi” <i>modıg</i> “ağacı” <i>oig</i> “ormanı”
Garah (Çıkma)	<i>Henees?</i> Kimden? <i>Yunaas?</i> Neden? Nereden?	+ <i>aas</i> , + <i>ees</i> , + <i>oos</i> , + <i>öös</i>	<i>ahaas</i> “ağabeyden” <i>gerees</i> “evden” <i>modnoos</i> “ağaçtan” <i>oigoos</i> “ormandan”
Üildeh (Araç)	<i>Heneer?</i> Kim ile? <i>Yugaar?</i> Ne ile?)	+ <i>aar</i> , + <i>eer</i> , + <i>oor</i> , + <i>öör</i>	<i>ahaar</i> “ağabey ile” <i>gereer</i> “ev ile” <i>modoor</i> “ağaçla” <i>oigoor</i> “orman ile”
Hamtrah (Birliktelik)	<i>Hentey?</i> (Kiminle?) <i>Yutay?</i> (Neyle?)	+ <i>tai</i> , + <i>tei</i> + <i>toi</i>	<i>ahtai</i> “ağabey ile” <i>gertei</i> “evi olan” <i>modtoi</i> “ağaçlı” <i>oitoi</i> “ormanlı”
Çigleh (Yönelme)	<i>Hen rüü?</i> Kime? <i>Yu ruu?</i> Nereye?)	+ <i>rUU</i> , + <i>IUU</i>	<i>ah ruu</i> “ağabeye” <i>ger rüü</i> “eve” <i>mod ruu</i> “ağaca”
Battogtoh, D. - Tsegmid, S. - Oyuntsetseg, C. (1997:32).			

Halha Moğolcası üzerinde çalışan araştırmacıların hazırladığı dil bilgisi kitaplarında 8 “durum eki”nin bulunduğu konusunda görüş birliği vardır (Tömörtseren 1966: 90-98, Bayansan-Odontör 1995: 238-239, Byambasan 1997: 222-232, Kullmann-Tserenpil 2001: 78-100, Tserençunt-Leuthy 2002, Önörbayan 2004:197-217, Battogtoh-Tsegmid-Oyuntsetseg 1997: 31-32, Çimgee-Oyun-Altantsog 2008: 4-5, Olzvoi 2002: 5, Urañimeg 2000: 9-18).

Feyzi ERSOY “Moğolca ve Türkçede Fiil-Tamlayıcı ilişkileri” makalesinde

Moğolcadaki durum eklerini şu şekilde düzenlenmiştir:

1. Nerlehiyn tiyn yalgal (Yalın durum) +Ø
2. Hariyalahın tiyn yalgal (İlgi durumu) +*n*, +*ı*, +*ın*, +*ii*, +*iin*
3. Ögöh orşihın tiyn yalgal (Yönelme-Bulunma durumu) +*d*, +*t*
4. Zaahın tiyn yalgal (Yükleme durumu) +*g*, +*ıg*, +*iig*
5. Garahın tiyn yalgal (Uzaklaşma durumu) +*aas*, +*ees*, +*oos*, +*öös*
6. Üildehiyn tiyn yalgal (Araç durumu) +*aar*, +*eer*, +*oor*, +*öör*
7. Hamtrahın tiyn yalgal (Birliktelik durumu) +*tai*, +*tei*, +*toi*
8. Çiglehiyn tiyn yalgal (Yön Gösterme durumu) +*ruu*, +*rüü*, +*luu*, +*lüü* (Ersoy 2007: 82).

M. Bazarragcaa'ya göre Halha Moğolcasında Durum		
Durumlar:	Fonksiyonları:	Örnekler:
Nerleh (yalın) ø	Hareketi yapanı yani özneyi gösterir.	<i>gol ursana.</i> “ırmak akıyor.” <i>setgүүлч yric baina</i> “gazeteci konuşuyor”
Hariyalah (İlgi) +in, +iin, +ı, +ii, +n, +Ø (eksiz).	Akrabaların ilişkilerini gösterir ve soyadı ayırır.	<i>Dorciin hüü</i> “Dorc’un oğlu” <i>Bayarın Tuya</i> “Bayar’ın Tuya”
	Kimin ve neyin ne olduğunu gösterir. (sahiplik)	<i>egçiin nom</i> “ablanın kitabı”. <i>minii tsünh</i> “benim çantam”
	Sayı ve ölçüyü gösterir.	<i>honogiin gazar</i> “bir gecelik konaklama” <i>myngatın devsgert</i> “bin lira, binlik”
	Bir yere aitlik gösterir.	<i>hangain buga</i> “ova geyiği” <i>heeriin tsai</i> “piknik çayı, piknikteki çay gibi”
	Zaman gösterir.	<i>ödriin hool</i> “öğle yemeği” <i>havrın üdeş</i> “ilkbahar gecesi”
	Bütünün bir kısımını gösterir.	<i>uulın tolgoi</i> “dağ başı” <i>höliin huruu</i> “ayak parmağı”
	Ne için, ne amaçla kullandığını gösterir.	<i>üsniı sam</i> “saç tarağı” <i>hoolnı sav</i> “yemek tenceresi”
Zaah (Belirtme) +ıg, +iig, +g	Özgü olmayı, özel ayrımı gösterir.	<i>Aclın huvtsasıg</i> <i>şalgav.</i> “İş kıyafeti kontrol etti.”
	Belirtisiz nesneyi gösterir.	<i>Bi huvtsas şalgav.</i> “Ben kıyafet kontrol ettim.”

Ögöh orşih (Bulunma) +d, +t	İşin, hareketin gerçekleştiği yeri gösterir.	<i>uuland avirah</i> “dağa tırmanmak”
	Varlığın, nesnenin yerini, içinde bulunduğu durumu gösterir.	<i>torond alim baigaa</i> “poşette elma var” <i>araatand çono orno</i> “kurt, vahşi hayvanlar sınıfına girer”
	Amaç ve istek gösterir.	<i>lamd mörgöh</i> “lamaya tapmak” <i>erdemd suraltsah</i> “erdemli olmaya çabalamak”
Garah (Çıkma) +aas, +ees, +oos, +öös	Bir şey diğerinden çıkmak.	<i>ymaanaas süü</i> “keçiden süt” <i>tahianaas öndög</i> “tavuktan yumurta”
	Ayrılıp gitmek, çıkmak.	<i>usnaas garah</i> “sudan çıkmak” <i>hotoos zaiduu</i> “şehirden uzak”
	Sayısını ve şeklini belirlemek.	<i>gurvaas dooşgvi</i> “üçten az, üçten aşağı” <i>amitnaas ondoo</i> “hayvandan farklı”
Üildeh (Araç) +aar, +eer, +oor, +öör	Hareketin, eylemin kullandığı aracı/aleti gösterir.	<i>modoor tsohih</i> “ağaçla vurmak” <i>hüceer ariulah</i> “tütsü ile arındırmak, temizlemek”
	Hareketi yapanı gösterir.	<i>bagşaar zaalgah</i> “hocaya öğrettiirmek” <i>emçeer üziüle</i> “doktora baktırmak”
	Hareketin yerini gösterir.	<i>gudamcaar alhah</i> “sokakta yürümek”
Hamtrah (Birliktelik) +tai, +tei +toi	Birliktelik anlamı verir.	<i>dargatai hamt yvah</i> “patron ile beraber gitmek” <i>tugaltai ünee baina</i> “dana ile inek var”

	Karşılaştırmak ve karşı karşıya gelmek.	<i>Huulbartai ni tulga</i> “kopyasıyla karşılaştırmak” <i>Daisantai temtseh</i> “düşmanla savaşmak”
Çigleh (Yönelme) +rUU,+IUU	Hareketin yönünü belirlemek.	<i>surguuli ruu yvah</i> “okula gitmek” <i>us ruu tongoih</i> “suya eğilmek”
	Yönelme gösterir.	<i>bagş ruu harah</i> “hocaya bakmak” <i>nüür lüü harah</i> “yüzüne bakmak”
	Bir şeyin içine daha küçük bir şey girmek anlamı gösterir.	<i>hodood ruu ças hihi</i> “mideye sancı girmek”
(B. Çimgee, D. Oyun, D. Altantsog 2008: 4-5).		

3.1. Durum Ekleri

Bu başlık altında Halha Moğolcasında bulunun durum ekleri örnekleriyle birlikte işlenmiştir.

Durum ekleri ise ayırık olan öğeleri (birimleri) birleştirerek cümle kuran önemli bir araçtır. Örnek olarak,

Dorcin hüü Bayaraa deed surguulia tögsööd hödöögiin neg surguulid bagşilc baina.
“Dorc’un oğlu Bayaraa üniversitesini bitirip köydeki bir okulda öğretmenlik yapıyor.”
cümlesinde *hüü* (oğlu) dışındaki adlar herhangi bir durum ekleri olarak diğer sözcüklere bağlanıp tam bir anlamı ortaya çıkarmıştır. (Battogtoh-Tsegmid-Oyuntsetseg 1997: 31-32).

Ş. Luvsanvandan *Orçin Tsagin Mongol Helni Bvtets* adlı eserinde ad durumu hakkında şöyle bilgi vermiştir:

Ad Durumu: Ada doğrudan ya da dolaylı olarak gelen eklere *ad çekim ekleri* denir. Örnek olarak;

nom “kitap” +*d* (-ta) = *nomd* “kitapta”, *nom* “kitap” +*oor* (+la) +*oo* (+ı) = *nomooroo* “kitabıyla” derken *nom* “kitap” sözcüğüne gelmiş olan +*d*, +*oor*, +*oo* eklerinin hepsi ad çekim ekleridir.

Ad çekim ekleri şunlardır:

- ad durumu ekleri
- iyelik ekleri
- çokluk ekleridir.

Ad köküne doğrudan gelen ekler *ad durumu eki*, adın köküne dolaylı yani durum eklerinden sonra gelen ekler *iyelik eki* denir. Moğolcada *çokluk eki* ise durum eki ve iyelik eklerinden önce gelir:

Mongol (Moğol) +*çuud* (+lar) +*ın* (+ın) + (*h*) *aa* (+ı).

Mongol: ad kökü

+*çuud*: çokluk eki

+*ın*: ilgi durumu eki

+*aa*: üçüncü tekil şahıs iyelik eki.

Moğolcada bir ad köküne gelen ad çekim eklerinin sıralanış düzeni şu şekildedir:

ad + *çokluk eki* + *ad durumu eki* + *iyelik eki*

Türkçede ise Moğolcaya göre farklı bir sıralanış düzeni bulunmaktadır:

ad + *çokluk eki* + *iyelik eki* + *durum eki*

Örnek olarak;

Moğolcada, *nom* “kitap”+*ıg* (+ı) +*oo* (+ı) = *nomıgoo* “kitabını”.

Bu örnekte, +*ıg* eki durum ekidir. +*oo* eki ise iyelik ekidir ve önce durum eki sonra iyelik eki gelmiştir. Aynı örnek Türkçede, *kitap*+*ı(n)*+*ı* “kitabını” biçiminde

sıralanmaktadır. Burada *kitap* ad köküne ilk gelen ek, +ı eki iyelik ekidir. Sonra gelen +ı eki ise durum ekidir.

Durum eklerinin bazıları iki adın arasındaki ilişkiyi, bazıları ad ve fiil arasındaki ilişkiyi gösterir:

Ahın nom ene bayna. “Ağabeyimin kitabı bu”.

Bu cümlede, durum eki (+ın) *ah* “ağabey” ve *nom* “kitap” iki sözcüğün ilişkilerini göstermektedir: *ad* → *ad*

Çi ene nomıg unş. “Sen, bu kitabı oku.”

örneğinde durum eki (+ı) *nom* “kitap” adı, *unş* “oku” fiiline bağlıyor. Yani adın fiil ile olan ilişkisini göstermektedir: *ad* → *fiil*.

Durum ekleri, söz dizilişinde önce ve sonra gelen sözcükler arasında yani yöneten ve yönetilen öge arasında önemli bir köprü işlevi görmektedirler. Bu yüzden durum ekini alan ad, sonra gelen ad tarafından yönetilmektedir ve yardımcı öge/ikincil öge; sonra gelen sözcük ise ilk sözcüğü yönetmekte ve asıl öge/birincil öge durumunda bulunmaktadır.

Bütün bu açıklamalardan hareketle Moğolca için şu şekilde bir yapı çıkartılabilir:

ad + *durum eki* ← *ad* ya da *fiil*

yönetilen (ad) ← yöneten (ad ya da fiil) = yardımcı öge ← asıl öge yapısındadır.

Çağdaş Moğolcada **Ş. Luvsanvandan**’a göre 9 ad durumu bulunmaktadır:

Nerlehiin tiyn yalgal (Nerleh) - Yalın durum - *bagş* “öğretmen”

Hariyalahın tiyn yalgal (Hariyalah) - İlgi durumu - *bagşiin* “öğretmenin”

Ögöh orşihiin tiyn yalgal (Ögöh orşih) - Bulunma durumu - *bagşid* “öğretmende”

Zaahın tiyn yalgal (Zaah) - Belirtme durumu - *bagşıig* “öğretmeni”

Garahın tiyn yalgal (Garah) - Çıkma durumu - *bagşaas* “öğretmenden”

Üildehiin tiyn yalgal (Üildeh) - Araç durumu - *bagşaar* “öğretmenle”

Hamtrahın tiyn yalgal (Hamtrah) - Birliktelik durumu - *bagstay* “öğretmen ile, öğretmenle birlikte”

Çiglehiin tiyn yalgal (Çigleh) - Yönelme durumu - *bagş ruu* “öğretmene”

Cişihiin tiyn yalgal (Cişih) -Benzetme durumu-şig - *bagş şig* “öğretmen gibi” (Ş. Luvsanvandan 1999:39-40).

Ts. Önörbayan *Orçin Tsagin Mongol Helni Üg Züi* adlı kitabında Ad durumu hakkında aşağıdaki bilgileri bahsetmiştir:

Durum ise, adları diğer sözcüklerden ayırt eden dil bilgisinin temel özelliklerinden biridir. Dünyada söz dizimi ve biçim bilgisi açısından birbirlerinden farklı çok dil kullanılmasına rağmen o dillerdeki adlarda genelde durum bulunmaktadır. Fakat dillerin kendi özelliklerinden dolayı durumların sayısı, ilişkileri, anlam ve görevleri birbirlerinden farklı olabilir.

Anlam açısından somut dünyanın eşya, görünüş, özellik ve hareketler arasındaki ilişkilerini; dil açısından ise sözcük gruplarında ve cümle yapısında yer alan adı diğer sözcük (öge) ile olan ilişkisini gösteren dil bilgisel birimine **durum** denir.

Dil bilgisel bu birimini ortaya koyan eke veya dil bilgisel biçimine **durum eki** denir.

Durum ekinin anlamı ise, sözcükler arasındaki ilişkileri gösteren dil bilgisinin en yapay ilişkisini gösteriyor olmasına rağmen bir durum ekiyle ortaya çıkan bir anlamın diğer durum ekiyle ortaya çıkan anlamdan farklı olmasıdır. Anlam ve biçimlerin bu farklılığına dayanarak Moğolcadaki durum eklerini 8 başlık altında sınıflandırabiliriz:

- Nerlehiin tiyn yalgal
- Hariyalahın tiyn yalgal
- Ögöh orşihiin tiyn yalgal
- Zaahın tiyn yalgal

- Garahın tiyn yalgal
- Üildehiin tiyn yalgal
- Hamtrahın tiyn yalgal
- Çiglehiin tiyn yalgal

Durum ekleri, tam şekillenmiş ad yapısında çokluk ekinden sonra ve iyelik ekinden önce gelmektedir. Örnek olarak,

devtriüüdeese: *defter* - ad kökü

*-üü*d - çokluk eki

-ees - çıkma durumu

-ee - iyelik eki

bagş narın mini: *bagş* - ad kökü

nar - çokluk eki

-in- ilgi durumu eki

mini - birinci tekil şahıs iyelik eki. (Ts. Önörbayan 197-202).

Halha Moğolcası üzerinde çalışan akademisyenlerden biri de **Yavuz Kartallıoğlu**'dur.

Yayımlamış olduğu *Çağdaş Moğolcanın Grameri* adlı eserinde Moğolcanın Ses ve Şekil bilgisini işlemiştir.

Halha Moğolcasında sekiz durumun bulunduğunu söylemektedir:

1. Yalın durum: Ø

2. İlgi durumu : +*in*, +*iin*, +*ı*, +*ii*, +*n*

3. Yönelme-Bulunma durumu: +*d*, +*t*

4. Yükleme durumu : +*ıg*, +*iig*, +*g*

5. Çıkma durumu: +*aas*, +*ees*, +*oos*, +*öös*

6. Araç durumu: +*aar*, +*eer*, +*oor*, +*öör*

7. Birliktelik durumu: +*tai*, +*tei*, +*toi*

8. Yön durumu: *ruu*, *rüü*, *luu*, *lüü* (Yavuz Kartallıoğlu 2010:75-76).

Pek çok dildeki gibi Moğolca, *by*, *form*, *at* ve *vb.* gibi yapıları ismin sonuna gelen çekim ekleriyle ifade etmektedir. Bu ekler, *durum ekleri* olarak adlandırılır.

John Gaunt, L.Bayarmandakh, L.Chuluunbaatar, Bulunma durumunu ve Yönelme durumunu bir durum olarak değerlendirip Çağdaş Halha Moğolcasında 7 ad durumunun bulunduğunu ortaya koymuşlardır.

Çağdaş Halha Moğolcasında ad durumlar şunlardır:

Yalın durum (Nominative)

İlgi durumu (Genitive)

Yönelme durumu (Dative)

Belirtme durumu (Accuzative)

Çıkma durumu (Abletive)

Araç durumu (Instrumental)

Birliktelik durumu(Comitative)

Yalın duruma Özne durum ve Belirtme durumuna Nesne durumu olarak adlandırmışlardır. (John Gaunt- L.Bayarmandakh-L.Chuluunbaatar 2004:5).

Yine Halha Moğolcası üzerine çalışan araştırmacılardan biri olan **Olzvoi**, ad durumunu 8 başlıkta ele almıştır. **Olzvoi**'ya göre ad durumunun türleri ve ekleri şu şekildedir:

Nerleh (Yalın) : + Ø

Hariyalah (İlgi) : +*ın*, + *iin*, +*ı*, +*ii*, + *n*

Ögöh orşih (Bulunma) : +*d*, +*t*

Zaah (Belirtme) : +*ıg*, +*iig*, +*g*

Garah (Çıkma) : +*aas*, +*ees*, +*oos*, +*öös*

Üildeh (Araç) : +aar, +eer, +oor, +öör

Hamtrah (Birliktelik) : +tai, +tei, +toi

Çigleh (Yönelme) : +rUU, +lUU (Olzvoy 2002: 5).

Halha Moğolcasında Ad Durumu İlişkileri		
Durum	Temel Görev	İstisna Kullanım
Nerleh (Yalın)	Ad↔ Fiil	Ad↔Ad (Sıfat, Zamir)
Hariyalah (İlgi)	Ad→Ad (Zarf)	Ad↔ Fiil
Ögöh orşih (Bulunma)	Ad→Fiil	-
Zaah (Belirtme)	Ad→Fiil (Geçişli)	Ad↔ Fiil
Garah (Çıkma)	Ad→Fiil	Ad↔ Fiil
Üildeh (Araç)	Ad→Fiil	-
Hamtrah (Birliktelik)	Ad→Fiil	-
Çigleh (Yönelme)	Ad→Fiil	-
(Ts. Önörbayan 2004:217).		

↔: özne ve yüklem ilişkileri gösterir.

→: yönetilen ilişkiyi gösterir.

3.1.1. Nerlehiin tiyn yalgal (Yalın durum)

Ş. Luvsanvandan’a göre Nerlehiin Tiyn Yalgal (Nerleh) - Yalın Durum: Ø

Moğolcada yalın durum eksizdir. Genellikle cümlelerin öznesi, yalın durumda bulunmaktadır. Hen? “kim?”, yu? “ne?” sorularına cevap verir. Örnek olarak;

bagş “öğretmen” + Ø (eksiz, yani sıfır şeklindedir) irlee “geldi”.

-Hen irsen be? “Kim geldi?”

-Bagş “öğretmen” yalın durumdadır.

Böylece durumun bu sıfır şekli yani eksiz (Ø) şeklini sayıların sıfırına benzetebiliyoruz. Mesela eğer 108’in 0’ı çıkartılsa sayı 18 olur ve anlamı değişir. Yalın durumu eksiz diye

diğer durumlardan ayırırsa anlamsız kalır. Bunu şöyle düşünebiliriz. Yine 108 derken “0” olmadan bu sayı kendi anlamını veremez. Moğolcada çoğu sözcüklerin kökleri yalın durumda yani eksiz görünüyor olmasına rağmen buna aldanmamak gerekir. Sözcüklerin yalın durumda olup olmadığını belirlemek için bazı sözcüklerin doğrudan morfolojisine, başka sözcüklerle olan ilişkisine; bazı sözcüklerin hem morfolojisine hem de öteki sözcüklerle olan ilişkisine bakmak gerekmektedir. Örnek olarak;

Bi morio bariy. “Ben atımı tutayım.”

Çi üneegee saa “Sen ineğini sağ.”

cümlelerinde *bi* “ben”, *çi* “sen” zamirleri, köklerine diğer ad durum eklerini almazlar, her zaman yalın durumda bulunurlar. Bu yüzden bu iki zaminin yalın durumda olduğu kolayca belirlenir. Fakat

Üher irlee “İnek geldi”, *Üher avlaa* “İnek satın aldı.”

cümlelerinde *üher* “inek” sözcük kökünün yalın durumda olduğu görülmektedir. *üher* “inek” sözcüğünün her iki cümlede fiiliyle kurduğu ilişkiye göre, hangi ad durumunda bulunduğu belirlenir.

Birinci cümlede *üher* (inek) sözcüğü, özne olduğu için yalın durumda; ikinci cümlede ise nesne olduğu için yalın durumda değil belirtme durumundadır. Moğolcadaki iyelik ekleri, adların köküne doğrudan getirilmez. Mutlaka durum eklerinden sonra gelirler. Bu sebeple o adın, kök ya da yalın durumda olup olmadığı anlaşılabilir. Örnek olarak *tömör huvin avçirlaa* “demir kova getirdi.” cümlesinde *tömör* “demir” (özel ad olarak kullanılırsa), bu cümlede özne; ad olarak kullanıldığında *huvin* “kova” sözcüğünün tamlayanı/niteleyeni yani kök şeklinde olan ad olabilir. *Tömör* “demir”e iyelik eki getirildiğinde cümlede anlamı çok değişmiyorsa *tömör* “demir” sözcüğü yalın durumda

demektir. Anlamı çok değişiyorsa tümör “demir” sözcüğü yalın durumda değil kök şeklinde demektir. Örnek olarak;

Tömör ni (ni=III. tekil şahıs iyelik eki) *huvin avçirlaa* “Demir, kova getirdi”

Tömör huvin avçirlaa “Demir kova getirdi” vb. (Ş. Luvsanvandan 1999: 40-43).

Ts. Önörbayan’a göre: Nerlehiin tiyn yalgal - Yalın Durum: +Ø

Cümlede özne görevinde olan adın ve ad görevinde kullanılan sıfatın, sayının ve sıfat-fiilin diğer sözcüklerle olan ilişkisini gösteren temel duruma yalın durum denir. Yani özne ve yüklem arasındaki ilişkiyi gösterecek bir görevde olan durumdur. Örnek olarak,

Arvaad aynçin irsnii hoyor ni ih l ydarç üldsen ni tun gaigvi haragdana.

“Gelen yaklaşık on turistten ikisi çok yorgun; kalanları ise çok yorulmamış gözüküyor.” cümlesinde *aynçin* “turist” ad, *hoyor ni* “ikisi” (ad görevinde olan sayı) ve *üldsen ni* “kalani” (ad görevinde ve sıfat-fiil) sözcükleri, yalın durum ile *irsen* “gelen”, *ydarç* “yorulmuş” ve *haragdana* “gözüküyor” yüklemlerine bağlanmıştır.

Ad, cümlede yüklem olduğunda yalın durumda olur. Örnek olarak;

Dolgorin ah ni aimagtaa aduuçin. “Dolgor’un ağabeyi ilçede at bakımıyla uğraşıyor.” cümlesinde *aduuçin* “atçı” yalın durum ile yüklem olmuştur. Bu bakımdan yalın durum, özne ve yüklem görevinde kullanılan adın dil bilgisindeki temel biçimidir.

Yalın durum diğer ad durumlarıyla karşılaştırıldığında herhangi bir ek almamaktadır. Yalın durum eksiz olduğu için morfolojisi, kök durumundaki ad ve belirtme durumunun eksiz biçimiyle aynı olduğundan dolayı karıştırılabilir.

Dil bilimci **Z. K. Kasiyanenko**, yalın durumla ilgili görüşünü şöyle ortaya koymaktadır: Çağdaş Halha Moğolcasında, ad durumunun yapısında yalın durum yoktur yani bulunmamaktadır. Mongolizmde, kök durumunda olan ad ile aynı yapıya sahip olan sözcüğün morfolojik görünümünü (adın eksiz hali) “*yalın durum*” diye adlandırmak yerine

“belirtisiz durum” olarak adlandırılması daha uygun olmakta ve “belirtisiz durum”da olan ad cümlede özne, doğrudan tümleç ve edat görevinde bulunmaktadır.

Diğer bir dil bilimci **P. Byambasan** “Ad kökü ve yalın durumda bulunan ad birbirlerinden farklıdır, yani bu ikisi aynı değildir. Yalın durumda olan adlar, cümlede özne ve yüklem dışında farklı bir görevde kullanılmamaktadırlar.” demektedir (Ts. Önörbayan 2004: 205).

Kitabın yazarı olan Ts. Önörbayan da, P. Byambasan’ın ad kökü ve yalın durumda bulunan adlarla ilgili görüşüne katılmaktadır.

Herhangi bir adın, yalın durumda ya da kök şeklinde olup olmadığını belirlemenin çeşitli yolları vardır:

Bazı ad kökleri, yalın durumun morfolojisi ile aynı olmadıkları için doğrudan ayırt edilmektedir. Örnek olarak;

Güçsüz /n/ sesi (klasik Moğolcasında ad kökünün sonunda bulunan) ile biten ad, kök durumundadır:

Mod(on) avdar “Ağaçtan kutu” *modon* ad köküdür.

Mod urgav “Ağaç uzadı.” *mod* yalın durumdadır.

Mod hörödöv “Ağaç kesti.” *mod* belirtme durumundadır.

- Çoğu ad kökleri ve yalın durumda bulunan adın morfolojisi aynı olduğu için bunlar sadece görev ve ilişkilerine göre ayırt edilmektedir.

Ad, kök durumunda iken bir başka ada bağlanarak belirteç olur; yalın durumdayken özne, belirtme durumunun eksiz biçimindeyken doğrudan nesne olmaktadır. Örnek olarak;

Zes dombotoy tsainaas uulaa. “Bakır termostaki çaydan içti.” cümlesinde *zes* “bakır” ad köküdür.

Zes ni ünnet erdene. “Bakır, madendir.” cümlesinde *zes ni* “bakır” yalın durumdadır.

Zes tsugluulav “Bakır topladı.” cümlesinde *zes* “bakır” belirtme durumunun eksiz şeklindedir. (Ts. Önörbayan 2004: 202-205).

Yavuz Kartallıoğlu :Yalın durum: Ø

Genellikle cümlelerin öznesi yalın durumda bulunur:

Hen hool idev? “Kim yemek yedi?”.

Aav hool idev. “Baba yemek yedi (Kartallıoğlu 2010: 76).

John Gaunt- L.Bayarmandakh-L.Chuluunbaatar: Yalın Durum (Özne durumu) ve Belirtme Durumu (Nesne durumu):

Bir dildeki en önemli durumlar, bir cümledeki özne ve nesneyi gösterdiği için nominatif ve akuzatif olarak adlandırılır. Örnek olarak;

Bi neg nom unşsan. “Ben bir kitap okudum.”

cümlesindeki *bi* “ben” sözcüğü öznedir ve bu sebeple yalın duruma (özne durumu) girer, *nom* “kitap” sözcüğü nesnedir ve bu sebeple belirtme durumuna (nesne durumu) girer.

Çağdaş Halha Moğolcasında yalın durum, çekimsizdir ve bir ismin, sözcük listesinde verilen ve diğer eklerin eklendiği kök şekli, sözlükte bulunan şeklidir. Belirtme durumu ise belli bir ek eklemeyi gerektirir. Ama eksiz biçimi de bulunmaktadır. Belirtme durumunun ekleri şunlardır:

-*ıg* art ünlülü sözcüklere

-*ıg* ön ünlülü ve sonu /c/, /ç/, /ş/, yumuşak(yumuşatıcı) işaret ve i.

-*g* diftong ya da uzun ünlüyle biten bütün sözcüklerde.

-Ø art arda gelen nesne görevinde olan adların en sonunda olmayan öğelere

bazen nesneyi gösterirken getirilir. Örnek olarak,

Yalın durum (Özne durum)	Belirtme durumu (Nesne durumu)
<i>hana</i> “duvar”	<i>hanıg</i> “duvarı”
<i>oyutan</i> “öğrenci”	<i>oyutnıg</i> “öğrenciyi”
<i>nom</i> “kitap”	<i>nomıg</i> “kitabı”
<i>hün</i> “insan”	<i>hüniig</i> “insanı”
<i>angi</i> “sınıf”	<i>angiig</i> “sınıfı”
<i>kino</i> “film”	<i>kinog</i> “filmı”
<i>oroı</i> “gece”	<i>oroig</i> “geceyi”

Bi kino üzne. “Ben film izleyeceğim.” cümlesinde *kino* “film” belirtme durumunun $\emptyset$ (eksiz) biçimindedir.

Nesne belirsizse ya da genelse belirtme durumunun eki sık sık eklenmez ve o, genellikle belirli bir şeyi belirlemek için kullanılır. Örnek olarak;

Ter nögöö nomıg unşına. “O, o kitabı okuyacak.” ve *Ter nom unşına.* “O kitap okur.” (John Gaunt- L.Bayarmandakh-L.Chuluunbaatar: 2004:6).

T. Urañimeg’e göre -Nerleh (Yalın - Nominative case): + $\emptyset$

Hen? Yu? “Who?, what?-kim?, ne?” sorularına cevaplanmaktadırlar:

Aav hool idev “Baba yemek yedi.” (T. Urañimeg 2000: 9).

3.1.2. Hariyalahın tiyn yalgal (İlgi durumu)

Ş. Luvsanvandan’a göre Hariyalahın Tiyn Yalgal (İlgi Durumu) :

Çağdaş Halha Moğolcasında kullanılan ilgi durumu ekleri 6 tip olarak ele alınmaktadır:

+ *m*, + *iin*, + *ı*, + *ii*, + *n*, + $\emptyset$ (eksiz)

İlgi durumunun fonksiyonları:

- İsmi isme bağlar:

minii nom “benim kitabım”, *Tuyagiin guta* “Tuya’nın ayakkabısı”.

- İsimleri edatlara bağlar: *sarin daraa* “bir ay sonra”, *hvvhdiin tölöö* “çocuk için”, *ünegnii tuhai* “tilki hakkında”, *amraltın ömnö* “tatilden önce”.

- Türkçedeki belirsiz isim tamlamasına karşılık veren şekiller oluşturur:

temeenii noos “deve yünü”, *emiin sav* “ilaç kutusu”.

- Belirtili isim tamlaması yapar:

minii bal “benim kalemim”, *sainı sain* “iyinin iyisi”.

- İlgi grubu yapar: *tüüinii tsünh* “onun çanta”, *çinii egç* “senin abla”.

+ın, +iin biçimi:

/n/ haricindeki ünsüzlerden sonra *+ın*, *+iin* şekilleri gelmektedir.

+ın biçimi art ünlülü olan sözcüklerden sonra gelir.

ah “abi”+*ın* *ahın* “abinin”

gal “ateş”+*ın* *galın* “ateşin”

Art kısa ünlüyle biten sözcüklere bu ek gelse sözcüğün kısa ünlüsü düşer.

darga “patron”+*ın* *dargın* “patronun”

buga “geyik”+*ın* *bugın* “geyiğin”.

+iin biçimi ön ünlülü olan sözcüklerden sonra gelir. Bazı kısa ünlü ile biten sözcüklerin sonundaki kısa ünlüsü düşer.

şönö “gece”+*iin* *şöniin* “gecenin”

+iin biçimi /n/ hariç bütün ünsüzlerden sonra ön ünlüsü olan sözcüklere gelir.

eec “anne”+*iin* *eeiin* “annenin”.

/i/ ile biten sözcüklere +in biçimi gelirken / i/ düşer.

angi “sınıf”+*iin* *angiin* “sınıfın”

/ɤ/ “tonlulaştırma işareti” ile biten sözcüklere +in şekli geldiğinde /ɤ/>i olur.

hani “eş”+*iin* *haniin* “eşin”

Sözcüğün sonunda /c /, /ç /, /ş /, /i /, /k /, /g / sesleri bulunuyorsa, art ünlülü de olsa bile ilgi durumunun +*iin* şeklini alırlar.

bagş “öğretmen”+*in* *bagşiin* “öğretmenin”

tuslamc “yardım”+*in* *tuslamciin* “yardımın”

haalgaç “kaleci”+*in* *haalgaçiin* “kalecinin”

togooç “aşçı”+*in* *togooçiin* “aşçının”.

zurag “resim”+*in* *zurgiin* “resmin”

Ekin bu biçimi, uzun ii’den hariç uzun ünlüyle biten sözcüklerden sonra gelebilir.

Aralarında -/g/ -ünsüzü bulunur. Örnek olarak;

daraa “sonra”+ (*g*) *in* = *daraagiin* “sonraki”

+n biçimi:

Diftong veya uzun /ii/ ünlüyle biten sözcüklerden sonra gelir. Örnek olarak;

dalai “deniz” + n= *dalain* “denizin”

tolgoi “baş” + n = *tolgoin* “başın”

delhii “dünya” +n = *delhiin* “dünyanın” vb.

+ı biçimi:

Ünsüz veya /i/den hariç kısa ünlüyle biten kalın ünlülü sözcüklerden sonra birinci şahıs iyelik eki *mini* (-m) ve üçüncü şahıs iyelik *ni* (I, sI) eklerinden önce gelir. Son zamanlarda sadece + *in* şeklinin kullanımı tercih edilmektedir. Örnek olarak;

ah “abi”+*ı mini* (mini=I.tekil lahıs iyelik eki) = *ahı mini* “abimin”

+ii biçimi:

Kısa /i/ ile biten kalın ünlülü sözcükler ve ince ünlülü sözcüklerden sonra birinci şahıs iyelik eki *mini* (-m) ve üçüncü şahıs iyelik *ni* (I, sI) eklerinden önce gelir. Son zamanlarda sadece +*iin* şeklinin kullanımı tercih edilmektedir. Örnek olarak;

bagş “öğretmen” +*iin mini* (-m) = *bagşıin mini* (-m) “öğretmenimin”

+Ø (eksiz) şekli ise ilgi durumunda olan ard arda gelen adların son olmayan addan sonra gelir. Örnek olarak;

honi “koyun” +Ø *temee* “deve” +(n)*ii noosoor* “yünüyle” *oims* “çorap” *nehdeg* “örer.”
(Ş.Luvsanvandan 1999: 55-56).

Ts. Önörbayan’a göre Hariyalahın Tiyn Yalgal - İlgi Durumu:

in, + *ii*, + *ı*, + *ii*, + *n*, +Ø (eksiz)

Sözcük gruplarındaki ve cümle yapısındaki adın ya da ad görevinde olan sıfatın, sayının ve sıfat-fiilin bakışa bir adla olan ilişkisini gösteren durumuna **ilgi durumu** denir. Örnek olarak;

Ahın mori “ağabeyimin atı”,

eh ornı tölöö “vatan için”,

guravnı hoyor “üçte iki”,

uçrahın tulđ “görüşmek için” vb.

İlgi durumu, bir adı başka bir ada bağlamak temel görevinde olmasına rağmen birleşik cümlede bulunan yardımcı cümledeki özne olabilme özelliğini taşıyabilmektedir. Bu da adın yalın durumda olduğunu gösteriyor demektir. Yardımcı cümlenin yüklemi, sıfat-fiil ise öznesi genelde ilgi durumundadır. Örnek olarak;

Bayan Donhorın yvsnıg hen ç medsengüi. “Zengin Donhor’un gittiğini kimse bilmiyordu.”

+ın, +iin biçimi:

ah “ağabey”+ın= *ahın* “ağabeyin”

darga “patron”+ın= *dargın* “patronun”

hana “duvar”+ın= *hanın* “duvarın”

şüleg “şiiir”+iin= *şülgiin* “şiiirin”

budag “boya”+iin= *budgiin* “boyanın”

angi “sınıf”+iin= *angiin* “sınıfın”

tsereg “asker”+iin= *tsergiin* “askerin” vb.

+ı, +ii biçimi:

hün “insan”+ii= *hünii* “insanın”

şüğ “diş”+ (n)i= *şüğni* “dişin”

yamaa “keçi”+ı= *yamaanı* “keçinin”

boroo “yağmur”+ı= *boroonu* “yağmurun” vb.

+n biçimi:

nohoi “köpek”+n= *nohoin* “köpeğin”

horhoi “böcek”+n= *horhoin* “böceğin”

tolgoi “baş”+n= *tolgoin* “başın”

tuulai “tavşan”+n= *tuulain* “tavşanın”

delhi “dünya”+n= *delhin* “dünyanın” vb. (Ts. Önörbayan 2004: 205-208).

Yavuz Kartallıoğlu :İlgi durumu: +*ın*, +*iin*, +*ı*, +*ii*, +*n*. Fonksiyonları şunlardır:

Adı ada bağlar: *Minii sandal* “Benim sandalyem”, *Baatarın ehner* “Baatar’ın karısı”.

Adları edatlara bağlar: *ciliin daraa* “bir yıl sonra”, *hüühdiin tölöö* “çocuklar için”.

Türkçedeki “belirtisiz isim tamlaması” anlamı veren yapılar oluşturur: *gutlin savhi* “ayakkabı derisi”, *emiin urgamal* “ilaç bitkisi”, *nomın havtas* “kitap kabı” vb.

İlgi grubu yapar: *çinii ah* “senin ağabeyin”, *Baatarın ehner* “Baatar’ın ehner”.

Belirli isim tamlaması yapar: *minii gar* “benim elim”, *henii eec* “kimin annesi”.

+*ın*, +*iin* biçimi:

/n/ haricindeki ünsüzlerden ve kısa ünlülerden sonra +*ın*, +*iin* şekilleri gelir.

+*ın* eki art ünlülü sözcüklerden sonra gelir. Bazı sözcüklerin sonundaki kısa ünlüler düşer: *aav* “baba” +*ın* > *aavın* “babanın”

buga “geyik” +*ın* > *bugın* “geyiğin”

nom “kitap” +*ın* > *nomın* “kitabın”

+*iin* biçimi ön ünlülü sözcüklerden sonra gelir. Bazı sözcüklerin sonundaki kısa ünlüler düşer: *şönö* “gece” +*iin* > *şöniin* “gecenin”

/n/ hariç bütün ünsüzlerden sonra gelir: *eh* “anne” +*iin* > *ehiin* “annenin”

em “ilaç” +*iin* > *emiin* “ilacın”

delgüür “market” +*iin* > *delgüüriin* “marketin”

Sözcük sonunda /i/ varsa, bu ünlü +*iin* ekinden önce düşer: *angi* “sınıf” +*iin* > *angiin* “sınıfın”, *Azi* “Asya” +*iin* > *Aziin* “Asya’nın”.

Eğer sözcük /c/, /ç/, /ş/, /i/, /k/, /g/ ile bitiyorsa, art ünlülü de olsa bu sözcükden sonra ilgi durumu +*iin* şeklindedir: *Bagş* “öğretmen” +*iin* > *bagşıin* “öğretmenin”

Dorc “Dorc” +*iin* > *Dorciin* “Dorc’un”

Manaaç “koruma” +*iin* > *manaaçiin* “korumanın”

Kök hakkındaki Sözcüğün aslında bulunan ‘gizli g’ +*iin* biçiminden önce ortaya çıkar:

baişin “bina” +*iin* > *baişingiin* “binanın”

hövön “pamuk” +*iin* > *hövöngiin* “pamuğun”

Uzun ünlülü özel adlar ve belirli sayıdaki sözcüklerden sonra araya /g/ ünsüzü girer:

Böö “şaman” +*iin* > *böögiin* “şamanın”

Zaluu “genç” +*iin* > *zaluugiin* “gencin”

+ı, +ii biçimi:

İlgi durumu, Klasik Moğol yazsısında ‘gizli n’ sesini gerektir. Sabit ve gizli /n/’den sonra +*ı*, +*ii* ekleri getirilir. Art ünlülü sözcüklerden sonra -*ı* getirilir:

Malçin “çoban” +*ı* > *malçnı* “çobanın”

on “yıl” +*ı* > *onı* “yılın”

sar (an) “ay” +*ı* > *sarnı* “ayın”

nar (an) “güneş” +*ı* > *narnı* “güneşin”

İnce ünlülü sözcüklerden sonra +*ii* eki getirilir:

hen “kim” +*ii* > *henii* “kimin”

mörön “nehir”+*ii*>*mörnii* “nehir”

+n biçimi:

diftong ünlülerden sonra +n eki getirilir: *nohoi* “köpek”+*n*>*nohoin* “köpeğin”

dalai “deniz”+*n*>*dalain* “denizin”

sarnai “gül”+*n*>*sarnain* “gülün” vb. (Kartallıoğlu 2010: 76-79).

John Gaunt- L.Bayarmandakh-L.Chuluunbaatar: İlgi durumu (Genitive):

İlgi durumu, iyelik durumu olarak da bilinir ve İngilizcedeki “s” veya “of” un anlamını karşılamak için kullanılır:*oyutni acil* “student’s work (öğrencinin işi)”

Baatarin mori “Baatar’s horse (Baatar’ın atı)”

İlgi durumunun ekleri şunlardır:

-/n/ diftong ünlüyle ya da uzun ünlü ile biten tüm sözcüklere

-ı kökünde /n/ içeren, -/n/ ile biten art ünlülü sözcüklere

-ii kökünde n içeren, -/n/ ile biten ön ünlü sözcüklere

-iin -/n/ hariç ünsüzlerle ve kısa ünlülerle biten ön ünlülü ve -/c/, -/ç/, -/ş/ -b “tonlulaştırma işareti” ve -/i/ ile biten art ünlülü sözcüklere.

-in- /n/ hariç diğer ünsüzlerle veya kısa ünlüyle biten diğer art ünlülü sözcüklere getirilir. Örnek olarak;

İsim	İlgi Durumu	Anlamı
<i>oroï</i>	<i>oroin</i>	evening’s (akşamın)
<i>gahai</i>	<i>gahain</i>	pig’s (domuzun)

<i>oyutan</i>	<i>oyutni</i>	student's (öğrencinin)
<i>şiree</i>	<i>şireeni</i>	table's (masanın)
<i>honi</i>	<i>honini</i>	sheep's (koyunun)
<i>ger</i>	<i>geriin</i>	yurt's, home's (evin)
<i>bagş</i>	<i>bagšiin</i>	teacher's (öğretmenin)
<i>angi</i>	<i>angiin</i>	classroom's (sınıfın)
<i>uls</i>	<i>ulsın</i>	country's, state's (ülkenin)
<i>düü</i>	<i>düügiin</i>	(younger) brother's/sister's (kız ya da erkek kardeşin)
<i>Tsermaa</i>	<i>Tsermaagiin</i>	Tsermaa's (Tserma'nın)

Moğolcada ilgi durumu çeşitli kullanımlara sahiptir. İlki ve en önemlisi, sahiplik göstermesidir. Örnek olarak;

bagšiin nom - the teacher's book (öğretmenin kitabı)

oyutni acil- student's work (öğrencinin işi)

baatarın mal- Baatar's livestock (Baatar'ın malı/ çiftlik hayvanı)

henii naiz- whose friend? (kimin arkadaşı) vb.

İlgi durumunun diğer önemli kullanımı attributive(niteleyici) olarak adlandırılan (addan önce gelen sıfatlar) için kullanılmaktadır. Örnek olarak;

geriin daalgavar - housework (ev ödevi)

ulsın mal - state's livestock (ülkenin malı)

cimsnii cüüs - fruit juice (lit. fruit's water) (meyve suyu/ meyvenin suyu) vb. (John Gaunt- L.Bayarmandakh-L.Chuluunbaatar2004:13-14).

Kullmann-Tserenpil: Hariyaalahın Tiyn Yalgal (İlgi Durumu) :

+*ın*, +*iin*, +*ı*, +*ii*, +*n*.

+*ın* biçimi:

/a/, /o/ ve /u/ gibi kısa ünlüler ve /n/ dışındaki ünsüzlerden sonra kullanılır. Son seste bulunan /a/, /o/ve /u/ ünlüleri düşer. Örnek olarak;

buga “geyik”>*bugın* “geyiğin”

hana “duvar”>*hanın* “duvarın”

zorilgo “amaç”>*zorılgın* “amacın, hedefin”

nayz “arkadaş”>*nayzın* “arkadaşın”

hural “toplantı”>*hurlın* “toplantının” vb. (Kullmann-Tserenpil 2001: 79).

+*iin* biçimi

Son sesteki -/i/ ve -’ düşer. -/c/, -/i/, /ş/ ve -/k/’den sonra /i/’ye ihtiyaç vardır. Ayrıca kısa ünlülerden ve /n/ dışındaki ünsüzlerden sonra kullanılır. Örnek olarak;

angi “sınıf”>*angiin* “sınıfın”

surguuli “okul”>*surguuliin* “okulun”

Dorc “erkek adı”>*Dorciin* “Dorc’un”

suragç “öğrenci”>*suragçiin* “öğrencinin”

bags “öğretmen”>*bagşiin* “öğretmenin”

şönö “gece”>*şöniin* “gecenin” vb.

Bazı sözcüklerde gizli /g/ sesi ortaya çıkar. Örnek olarak;

san “hazine”>*sangiin* “hazinenin”

zaluu “genç”>*zaluugiin* “gencin” vb. (Kullmann-Tserenpil 2001: 79).

+ı biçimi:

/n/ sesinden sonra kullanılır. Örnek olarak;

oyutan “öğrenci”>*oyutnı* “öğrencinin”

malçin “çoban”>*malçnı* “çobanın”

Gizli /n/’den sonra kullanılır. Örnek olarak;

sar “ay” (*an*) >*sarnı* “ayın”

nar “güneş” (*an*) >*narnı* “güneşin”

+ii biçimi:

/n/’den sonra kullanılır: *hen* “kim”>*henii* “kimin”

hün “insan”>*hüniy* “insanın”

mörön “ırmak”>*mörniy* “ırmağın”

Gizli /n/’den sonar kullanılır: *şiree* “masa” (*n*) >*sireniy* “masanın”

cims “meyve” (*en*) >*cimsniy* “meyvenin”

+n biçimi:

Diftong ünlülerden sonar kullanılır: *dalai* “deniz”>*dalain* “denizin”

oroi “gece”>*oroin* “gecenin,akşamın”

delhii “dünya”>*delhiin* “dünyanın” (Kullmann-Tserenpil 2001: 80). (Ersoy 2012:266)

T. Urañimeg’e göre Hariyalah (İlgi durumu-Genetive case) :

+ın, iin, ı, ii, n

Henii? *Yunu?* “whose?,what kind of. . . -kimin?, neyin?” sorularına cevaplanmaktadırlar: *nom*>*nomın* “kitabın”

delgüür>*delgüüriin* “marketin”

zurag>zurgin “fotoğrafın” (T. Urançimeg 2000: 9-10).

3.1.3. Ögöh orşihın tiyn yalgal (Bulunma durumu):

Ş. Luvsanvandan’a göre: Ögöh Orşihın Tiyn Yalgal (Ögöh Orşih) - Bulunma Durumu:

Çağdaş Halha Moğolcasında kullanılan bulunma durumu ekleri 3 tip olarak ele alınmaktadır: *+d*, *+t*, *+Ø*

+d biçimi:

/l/, /m/, /n/, /h/, /d/, /t/, /c/, /ç/, /z/, /s/, /ş/ ünsüzlerle biten sözcüklere gelir:

nom “kitap”+*d*= *nomd* “kitapta”

aav “baba”+*d*= *aavd* “babada”

+t biçimi:

/v/, /g/, /r/, /s/, /d/ ünsüzlerle biten sözcüklere gelir:

Oros “Rusya”+*t*= *Orost* “Rusya’da”

gar “el”+*t*= *gart* “elde”

Bazen bu ünsüzlerin ardına da ünlü getirilerek *+d* şekli yazabilir. Örnek olarak;

uls “devlet”+*d*= *ulsad* “devlette”

+Ø (eksiz) biçimi:

Bulunma durumunda olan ögelerin en son olmayan ögesi ya da zarflardan sonra gelir.

Örnek olarak;

Ene cil Arhangay+Ø, Övörhangay+Ø, Bayanhongor+t zunşlaga saita bayn.

“Bu sene Arhangay, Övörhangay ve Bayanhongor’da yaz mevsimi güzel.”

Hiçeel öçigdör+Ø ehelsen “Hiçeel naiman+*d* ehelsen.”

“Dersler dün başladı” ya da “Dersler sekizin+de başladı.”

Yukarıdaki örnekler incelendiğinde Halha Moğolcasındaki zarflardan *öglöö* “sabah”, *oroy* “gece”, *urcigdar* “evvelki gün”, *öçigdör* “dün”, *önöödör* “bugün”, *margaas* “yarın”, *nögöödör* “ertesi gün”, *ödör* “gün”, *zun* “yaz”, *namar* “son bahar”, *övöl* “kış”, *havar* “ilkbahar” gibi sözcükler bulunma durumunun +Ø biçimini alırlar. Saat ifade eden sayılar ve haftanın günlerini gösteren sayılar, bulunma durumunun +d, +t biçimini alırlar. Fakat yer adları ekli ya da eksiz biçimde bulunabilirler. (Ş. Luvsanvandan 1999: 52-54).

Ts. Önörbayan’a göre Ögöh Orşihin Tiyn Yalgal (Ögöh Orşih) - Bulunma Durumu:

+d, +t, +Ø

Sözcük gruplarındaki ve cümle yapısındaki adın ya da ad görevinde olan sıfatın, sayının ve sıfat-fiilin fiil ya da sıfatla olan ilişkisini gösteren durumuna **bulunma durumu** denir.

Örnek olarak;

ah “ağabey”+d= *ahad* “ağabeyde, ağabeye”

üg “-sözcük”+d= *ügend* “sözcükte, sözcüğe” vb.

+d biçimi:

mod “ağaç”+d= *modond* “ağaçta, ağaca”

egç “abla”+d= *egçid* “ablada, ablaya”

düü “kardeş”+d= *düüd* “kardeşte, kardeşe”

nohoi “köpek”+d= *nohoid* “köpekte, köpeğe”

mori “at”+d= *morind* “atta, ata”

boroo “yağmur”+d= *boroond* “yağmurda, yağmura” vb.

+t biçimi:

tsag “saat”+*t*= *tsagt* “saatte, saate”

ger “ev”+*t*= *gert* “evde, eve”

hamar “burun”+*t*= *hamart* “burunda, buruna”

Oros “Rusya”+*t*= *Orost* “Rusya’da, Rusya’ya” vb.(Ts. Önörbayan 2004: 208-209).

Yavuz Kartallıoğlu :Yönelme-Bulunma durumu: +*d*, +*t*

Yönelme-Bulunma durumu ekinin fonksiyonları şunlardır:

Adı fiile bağlar: *Bi hölöö usand ugaalaa*. “Ben ayağımı suda yıkadım.”

Minii aav acild orson. “Benim babam işe girdi.”

Yer tamlayıcısı yapar: *Dulmaad tsai ög!* “Dulmaa’ya çay ver!”

Bi ta nart hiçeel zaana. “Ben size ders vereceğim.”

Yer gösterir: *Bi surguulid baisan*. “Ben okuldaydım.”

Ter Mongold irsen. “O Moğolistan’a geldi.”

Belirli bir saati, zamanı gösterir: *Bi 1 tsagt yvna*. “Ben saat birde gideceğim.”

Daraa doloo honogt ter irne. “Haftaya o gelecek”.

Sahiplik bildirir: *Nadad nom baina*. “Bende kitap var. “

Çamd talh baigaa yu. “Senin ekmeğin var mı?”

İçin, +*A* anlamı verir: *Bi süünd yvna*. “Ben süt almaya gideceğim. “

Ünlülerden sonra +*d* eki gelir: *angi* “sınıf”+*d*>*angid* “sınıfta, sınıfa”

darga “patron”+*d*>*dargad* “patronda, patrona”

/n/, /m/, /l/ ünsüzlerden sonra +*d* eki gelir: *nam* “parti”+*d*>*namd* “partide, partiye”

/c/, /ç/, /d/, /h/, /ş/, /t/, /ts/’den sonra araya yardımcı ünlü gelir:

emç “doktor”+*d*>*emçid* “doktora, doktorda”

/v/, /g/, /r/, /s/’den sonra +*t* eki gelir:

etses “son”+t>*etsest* “sonda, sona” (Yavuz Kartallıoğlu 2010:79-81).

Kullmann-Tserenpil: Ögöh Orşihın Tiyn Yalgál (Bulunma Durumu):

+D. (yönelme-bulunma).

Ünlülerden ve /n/, /m/, /l/, ng ünsüzlerinden sonra ekin +d’li şekli kullanılır:

angid “sınıfa, sınıfta”

surguulid “okula, okulda”

dalayd “denize, denizde”

bayşind “binada, binaya

/d/,/z/,/t/,/h/,/ç/,/ş/,/ts/,/c/’den sonra yardımcı ses getirilmektedir:

nayzad “arkadaşa, arkadaşta”

emç>emçid “doktora, doktorada”

/g/,/t/,/s/,/d/ ünsüzlerinden sonra ekin +t biçimi kullanılmaktadır:

tösövt “bütçeye, bütçede”

tsagt “saatte, saate”

gart “elde, ele” (Kullmann-Tserenpil 2001: 83, Ersoy 2012: 77).

T. Urañimeg’e göre Ögöh Orşih (Bulunma Durumu-Dative-Locative Case):

+d, +t

Hend? Yund? “(to) whom, where? -Kimde? Nerede?” sorularına cevaplanır.

Bi Tuyad nom ögöv “Ben Tuya’ya kitap verdim.”

Bi 1 tsagt yvna “Ben saat 1de gideceğim.”

uuland “dağda, dağa”

modond “ağaçta, ağaca” (T. Urañimeg 2000: 10-11).

3.1.4. Zaahın tiyn yalgal (Belirtme durumu):

Ş. Luvsanvandan’a göre Zaahın Tiyn Yalgal (Zaah) Belirtme Durumu

Çağdaş Halha Moğolcasında kullanılan belirtme durumu ekleri 6 tip olarak ele alınmaktadır: *ıg*, + *iiğ*, + *ı*, + *ii*, + *g*, + *Ø*(eksiz).

ıg biçimi:

/ı/ “i” ünlüsünün dışındaki kısa ünlüler ve /ж/ “c”, /ч/ “ç”, /ш/ “ş” ünsüzleri dışındaki ünsüzlerle biten sözcüklere gelir. Örnek olarak;

gol “ırmak” + *ıg* = golıg “ırmağı”.

arga “çare” + *ıg* = argıg “çareyi” vb.

iiğ biçimi:

/ı/ “i”, /ь/ “tonlulaştırma işareti” ve /ж/ “c”, /ч/ “ç”, /ш/ “ş” ünsüzlerle biten kalın ünlülü ve ince ünlülü sözcüklere gelir. Örnek olarak;

toli “ayna” + *iiğ* = toliig “aynayı”

bagş “öğretmen” + *iiğ* = bagşıig “öğretmeni”

tuuc “destan” + *iiğ* = tuuciig “destanı”

salhi “rüzgar” + *iiğ* = salhiig “rüzgarı”

töl “yavru” + *iiğ* = töliig “yavruyu”

ı *biçimi*: Ünsüz ve /ı/ “i” ünlüsünün dışında kısa ünlüyle biten kalın ünlülü sözcüklerden sonra ve iyelik ekinden önce gelir. Yani *ıg* şekli gibi kullanılır. Konuşma dilinde görülmektedir. Örnek olarak;

tugal “dana” + *ı* çini (çini=ikinci tekil şahıs iyelik eki) = tugalı çini “dananı”

bal “kalem”+*ı ni* (ni=III. tekil şahıs iyelik eki)=*balı çini* “kalemini”

ii biçimi:

Belirtme durumunun bu biçimi,*iig* şeklinin getirildiği yerlerde kullanılır. Bu ek de yine konuşma dilinde görülmektedir. Örneğin olarak;

toli “ayna” + *ii çini*= *tolii çini* “aynani”

bagş “öğretmen”+*ii mini* (mini=I.tekil şahıs iyelik eki) = *bagşii mini* “öğretmenimi”

tuuc “destan”+*ii çini* (çini=ikinci tekil şahıs iyelik eki) = *tuucii çini* “destanını”

töl “yavru” *ii ni* (ni=üçüncü tekil şahıs iyelik eki) = *tölii ni* “yavrusunu”

g biçimi:

Diftong ya da uzun ünlüyle biten sözcüklerden sonra getirilir. Örnek olarak;

baraa “eşya”+*g* = *baraag* “eşyayı”

öröö “oda”+ *g* = *öröög* “odayı”

temee “deve”+ *g* = *temeeg* “deveyi”

dalai “deniz”+ *g* = *dalaig* “denizi”

tolgoi “baş” +*g* = *tolgoig* “başı”

dugui “bisiklet” + *g* = *duguig* “bisikleti”

delhii “dünya”+ *g* = *delhiig* “dünyayı”

Ama diftong ve uzun ünlüyle biten belirtme durumunda olan sözcüklerden sonra iyelik eki gelirse + *g*’den sonra + *ii* getirilir. Örnek olarak;

baraa “eşya” +*g* + *ii ni* (ni=üçüncü tekil şahıs iyelik eki) = *baraagii ni* “eşyasını”

temee “deve” +*g* +*ii çini* (çini=ikinci tekil şahıs iyelik eki) = *temeegii çini* “deveni”

tolgoi “baş”+*g* +*ii çini* (çini=ikinci tekil şahıs iyelik eki) = *tolgoigii çini* “başını” vb.

+Ø (eksiz) biçimi:

Ekin bu biçimi ise, belirtisiz nesne ve belirtme durumunda olan, art arda gelen ve eş görevli öğelerden sonuncu olmayana getirilir. Örnek olarak;

Bi neg nom avlaa “Ben bir kitap aldım.”

Bid uuriin üher, aduu, honiig usalsan “Biz kendimizin inek, at ve koyunumuzu suladık.”ya da “Biz inek, at ve koyunumuza su verdik”. (Ş. Luvsanvandan 1999: 43-45).

Ts. Önörbayan’a göre Zaahın Tiyn Yalgat - Belirtme Durumu

+ ıg, +iig, +ı, + ii, +g, +Ø(eksiz).

Sözcük gruplarındaki ve cümle yapısındaki adın ya da ad görevinde olan sıfatın, sayının ve sıfat-fiilin geçişli bir fiil ile olan ilişkisini gösteren durumuna **belirtme durumu** denir. Örnek olarak;

dusal “damla”+ıg= *duslıg* “damlayı”

muu “kötü”+g= *muug* “kötüyü”

hoyor “iki”+ıg= *hoyrıg* “ikiyi” vb.

+ıg, +iig biçimi:

ah “ağabey”+ıg= *ahıg* “ağabeyi”

üne “fiyat”+ıg= *üniig* “fiyatı”

egç “abla”+ıg= *egçiig* “ablayı”

salhi “rüzgâr”+ıg= *salhiig* “rüzgârı” vb.

+ı, +ii biçimi:

İyelik eklerinden önce rastlanır. Örnek olarak;

ah+u mini (mini-I. tekil şahıs eki) “ağabeyimin ”

üni ni (ni-III. Tekil şahıs eki) “fıyatını”

bagşi mini (mini-I. tekil şahıs eki) “öğretmenimin” vb.

+g biçimi:

düü “kardeş”+g= *düüg* “kardeşi”

san “hazine”+g= *sang* “hazineyi”

nohoi “köpek”+g= *nohoig* “köpeği” vb. (Ts. Önörbayan 2004: 210-211).

Yavuz Kartalhoğlu Yükleme durumu: +*ıg*, +*iig*, +*g*

Bu ek adı fiile bağlar: *Bi ene nomıg avlaa*. “Ben bu kitabı avsan”.

+ıg

Sonu ünsüzle biten art ünlülü sözcüklerden sonra +*ıg* gelir: *ard* “halk”+*ıg*>*ardıg* “halkı”

Sonu kısa ünlü ile biten art ünlülü sözcüklerden sonra +*ıg* eki gelir: *çono* “kurt”+*ıg*>*çonıg* “kurdu”

+iig

İnce ünlülü sözcüklerden sonra +*iig* eki gelir ve bu sözcüklerin sonundaki kısa ünlü düşer:

möngö “para”+*iig*>*möngiig* “parayı”

/c/, /ç/, /g/, /i/, /k/, /ş/’den sonra +*iig* gelir:

bagş “öğretmen”+*iig*>*bagşıig* “öğretmeni”

+g

Uzun ünlü, diftong ve n (g)’den sonra +*g* gelir:

delhii “dünya”+*g*>*delhiig* “dünyayı”

malgai “şapka”+*g*=*malgaig* “şapkayı”

Gizli /g/, yükleme durumu eki anlamı verir:

an “av”+g=*ang* “avı”

den “fener”+g=*deng* “feneri”

Eğer nesne belli değilse, belirtme durumu eki kullanılmaz yani eksizdir:

Bi zagas bariv. “Ben balık tuttum.”

Düü maani gar utas avsan. “Kardeşim cep telefonu aldı.” (Kartallıoğlu 2010:81-83).

Kullmann-Tserenpil: Zaahın Tiyn Yalgal (Yükleme Durumu): +g, +ıg, +iig

Güçlü ünlülerden ve kalın ünlülü ünsüzlerden sonra ekin +ıg şekli kullanılmaktadır.

Örnek olarak;

çono “kurt”>*çonıg* “kurdu”

uul “dağ”>*uulıg* “dağı”

gar “el”>*garıg* “eli”

Son sesteki -/i/ ve ‘ düşünce ve yine son sesteki -/c/, -/ç/, -/ş/, -/k/ ünsüzlerinden sonra ekin +iig biçimini kullanılmaktadır. Örnek olarak;

salhi “rüzâr”>*salhiig* “rüzgârı”

honi “koyun”>*honiig* “koyunu”

eec “anne”>*eeciig* “anneyi”

Zayıf ünlülerden ve ince ünlülü ünsüzlerden sonra ekin +iyg şekli kullanılmaktadır.

öngö “renk”>*öngiyg* “rengi”

üneg “tilki”>*ünegiig* “tilkiyi” (Kullmann-Tserenpil 2001: 86).

Uzun ünlü diftonglardan sonra ise ekin +g şekli kullanılmaktadır. Örnek olarak;

şohoy “tebeşir”>*şohoig* “tebeşiri”

öröö “oda”>*öröög* “odayı”

Gizli /n/’den sonra da ekin +/g/ şekli kullanılmaktadır. Örnek olarak;

an “av”>*ang* “avı”

den “fener”>*deng* “feneri” (Kullmann-Tserenpil 2001: 87, Ersoy 2012: 269)

T. Urañimeg’e göre *Zaah* (Belirtme Durumu - Accusative Case): *ıg, +iig, +g*

Heniig? *Yug?* “Whom?, What?, Kimi?, Neyi?” sorularına cevaplanır.

hana>*hanıg* “duvarı”

deel “Moğol milli kıyafeti” >*deeliig*

malgai>*malgaig* “şapkayı”

emiin san>*emiin sang* “eczaneyi”

düü>*düüg* “kardeşi” (T. Urañimeg 2000: 12).

3.1.5. Garahın tiyn yalgal (Çıkma durumu):

Ş. Luvsanvandan’a göre: Garahın Tiyn Yalgal (Garah) -Çıkma Durumu:

Çağdaş Halha Moğolcasında kullanılan çıkma durumu ekleri 4 tip olarak ele alınmaktadır: +*aas*, +*ees*, +*oos*, +*öös*

+aas biçimi:

İlk hecesinde /a/, /aa/, /ay/, /u/, /uu/, /uy/ veya ilk hecesinde /o/, /oo/, /oy/ ünlüleri olmasına rağmen sonraki hecesinde /uu/, /uy/ ünlüsü olan sözcüklere gelir. Örnek olarak; *uul* “dağ”+*aas*= *uulaas* “dağdan”

tuil “kutup”+*aas*= *tuilaas* “kutuptan”

torguuli “ceza” +*aas*= *torguulias* “cezadan”

+oos biçimi:

İlk hecesinde /o/, /oo/, /oy/ ünlü olan sonraki hecesinde /uu/, /uy/ ünlüleri olmayan sözcüklere gelir. Örnek olarak; *hol* “uzak”+oos= *holoos* “uzaktan”

oy+ “orman”+oos= *oygos* “ormandan”

door “aşağı” +oos= *dooroos* “aşağıdan”

+ees biçimi:

İlk hecesinde /e/, /ee/, /ü/, /üü/, /üy/ veya ilk hecesinde /ö/, /öö/ ünlüsü olmasına rağmen üü, üy ünlüsü olan sözcüklere gelir. Örnek olarak;

ger “ev”+ees= *gerees* “evden”

üyläver “fabrika”+ees= *üildverees* “fabrikadan”

üs/n+ees= *üsnees* “saçtan”

deer “yukarı” +ees= *deerees* “yukarıdan”

+öös biçimi:

İlk hecesinde /ö/, /öö/ ünlü olan sonraki hecesinde üü, üy ünlüsü olmayan sözcüklere gelir. Örnek olarak;

höl “ayak”+öös= *hölöös* “ayaktan”

hödöö “köy”+öös= *hödöönöös* “köyden”

Diftong ve uzun ünlüyle biten sözcüklere /g/ ve /n/ ünsüzü gelir. Örnek olarak;

nohoi “köpek”+oos= *nohoinoos* “köpekten”

+Ø biçimi:

Çıkma durumunda olan ard arda gelen ögelerin en son olmayan ögelere gelir. (Ş. Luvsanvandan 1999:54-55).

Ts. Önörbayan’a göre Garahın Tiyn Yalgı (Garah) - Çıkma Durumu:

+aas, +ees, +oos, +öös

Sözcük gruplarındaki ve cümle yapısındaki adın ya da ad görevinde olan sıfatın, sayının ve sıfat-fiilin fiille ya da sıfat ile olan ilişkisini gösteren durumuna *çıkma durumu* denir.

Örnek olarak, *tsas* “kar”+*aas*= *tsasnaas* “kardan”

tsus “kan”+*aas*= *tsusnaas* “kandan”

ger “ev”+*ees*= *gerees* “evden” vb.

+aas biçimi:

haalga “kapı”+*aas*= *haalganaas* “kapıdan”

gar “el”+*aas*=*garnaas* “elden”

+ ees biçimi:

edlen “çiftlik”+*ees*= *edlengees* “çiftlikten”

eemeg “küpe”+*ees*= *eemegnees* “küpeden”

+ oos biçimi:

mori “at”+*oos*= *morinoos* “attan”

Mongol “Moğolistan”+*oos*=*Mongoloos* “Moğolistan’dan”

+ öös biçimi:

hödöö “köy”+*öös*= *hödöönöös* “köyden” vb.

hörungö “miras”+*öös*=*hörungöö* “mirastan” (Ts. Önörbayan 2004: 211-213).

Yavuz Kartallıoğlu: Çıkma durumu: +aas, +ees, +oos, +öös. Fonksiyonları şunlardır:

Adı fiile bağlar: *Ter ene tsünhiig ahasa avsan.* “Ter bu çantayı ağabeyinden aldı.”

Bi nohoinoos aidag. “Bi köpekten korkarım.”

Adı edatlara bağlar: *Ter manaid irehees ömnö bi tüüniig tanidaggüi baisan.* “O bize gelmeden önce onu tanımıyordum.”

Aav çini haanaas irsen be? “Baban nerden geldi.”

Yer tamlayıcısı yapar: *Bid nar Moskvagaas irsen.* “Biz Moskova’dan geldik.”

Bi egçeese üner tey us avna. “Ben ablamdan parfüm alacağım.”

Adlar arasında karşılaştırma yapar: *Minii tsünh çinii tsünhnees cicig.* “Benim çantam senin çantandan küçük.”

Minii ah bagşaas öndör. “Benim ağabeyim öğretmenden uzun boylu.”

Gizli /n/ ve /g/ bu eklerden önce ortaya çıkabilir.

/a/ ve /u/ ünlülerden sonra +aas biçimi getirilir: *ah* “ağabey” + *aas* = *ahaas* “ağabeyden”

aalz “örümcek” + (n) *aas* = *aalznaas* “örümcekten”

/o/’dan sonra +oos biçimi getirilir: *oroolt* “atkı” + (n) *oos* = *orooltnoos* “atkıdan”

ovoo “yığın” + (n) *oos* = *ovoonoos* “yığından”

/ö/’den sonra +öös biçimi getirilir: *öndög* “yumurta” + (n) *öös* = *öndögnöös* “yumurtadan”

öngö “renk” + *öös* = *öngööös* “renkten”

/e/, /ü/, /i/ ünlülerden sonra +ees biçimi getirilir: *üür* “yuva” + (n) *ees* = *üürnees* “yuvadan”

eemeg “küpe” + (n) *ees* = *eemegnees* “küpeden”

şiree “masa” + (n) *ees* = *şireenees* “masadan”

Uzun ünlü ile biten özel adlar veya uzun ve ikiz ünlü ile biten bazı sözcüklerden sonra çıkma durumundan önce /g/ ünsüzü getirilir. Örnek olarak;

hangai “bozkır”+(g)aas=*hangaigaas* “bozkırdan”

Burmaa “kız ismi”+(g)aas=*Burmaagaas* “Burmaa’dan”.” (Kartallıoğlu 2010:83-84).

John Gaunt- L.Bayarmandakh-L.Chuluunbaatar: Çıkma Durumu - Ablative

Bu durum, bazı özel kullanımlar da olmasına rağmen, İngilizce “from” sözcüğünü karşılamak için kullanılır. Ekleri: +AAs

Çift ünlü, dudak uyumuna göre dört kez değişir ve aşağıdaki şekilleri alır:

- -aas ünsüzle biten sözcüklerde ya da telaffuz edilmeyen son ünlülerden sonra
gal “ateş”+aas=galaas= “ateşten”
- -ias kısa i ile ya da yumuşak işaret (‘) ile biten sözcüklere
surguuli “okul”+aas=surguulias “okuldan”
- -naas /n/- kök adlarına
nar “güneş”(an)+aas=narnaas “güneşten”
- -gaas /g/- kök adlarına ve uzun ünlüyle biten sözcüklerin sonuna getirilir. İkinci
durumda, biten kökünden ayrılmış olan -/g/.

nomın san “kütüphane”+aas = nomın sangaas “kütüphaneden”

Çıkma durumu bir yeri -den ile tanımlamak için kullanılabilir:

Ter hotoos irne. “O şehirden gelecek.”

-den zamanı tanımlamak için kullanılabilir:

Bid namraas surç ehlev. “Biz sonbahardan okumaya başladık.”

-den bir insanı tanımlamak için kullanılabilir:

Miniy hüügees zahia irev. “Benim oğlumdan mektup geldi.”

İngilizcedeki “than”ın karşılığı olarak, karşılaştırma yapmak için kullanılabilir:

Çı nadaas öndör. “Sen benden uzunsun.”

Bi çamaas zaluu. “Ben senden gencim.”

İngilizcedeki “of” un karşılığı olarak bir bütünün parçasını tanımlamak için kullanılabilir:

Ta naraas hen mongol hel medeh ve? “İçinizden Moğolca bilen var mı?”

“Korkmak” ayh ve “sormak” asuuh fiilleriyle de kullanılır:

Bi üüniyg bagšaas asuuna. “Ben bunu hocaya soracağım.”

Bi nohoynoos aydagгүй. “Ben köpekten korkmam.”

Ablatif dönüşlülere eklenebilir:

Bi gereecce irev. “Ben evden geldim.”

Kişî zamirlerinde ablatif durumu:

nadaas “benden”

tanias “sizden”

çamaas “senden”

tüünees/ternees “ondan” (John Gaunt- L. Bayarmandakh- L. Chuluunbaatar 2004: 36).

Kullmann-Tserenpil: Garahın Tiyn Yalgal (Çıkma Durumu):+AAs, +OOs.

erdene “mücevher”+ees=erdenees “mücevherden”

“eh”+ees=ehees “anneden”

tör “devlet”+öös=töröös “ülkeden, devletten”

Gizli /n/ ile.

talh “ekmek”+(n)aas=talhnaas “ekmekten”

mod “ağaç”+(n)oos=modnoo “ağaçtan”

harandaa “kurşunkalem”+(n)aas=harandaanaas “kurşunkaleminden”

Gizli /g/ ile.

bayşingas “binadan”

çiydengees “lambadan” (Kullmann-Tserenpil 2001: 90, Ersoy 2012: 282).

T. Urañimeg’e göre *Garah* (Çıkma Durumu-Ablative Case) :+*aas*, +*ees*, +*oos*, +*öö*s

Henees?, *Yunaas?* “from whom?, what. . . of?, Kimden?, nereden?” sorularına cevaplanır: *aav>aavaas* “babadan”

uul>uulnaas “dağdan” (T. Urañimeg 2000: 13).

3.1.6. Üildehiyn tiyn yalgal (Araç durumu):

Ş. Luvsanvandan’a göre: Üildehin Tiyn Yalgal (Üildeh) - Araç Durumu:

Çağdaş Halha Moğolcasında kullanılan araç durumu ekleri 7 tip olarak ele alınmaktadır:

+ *aar*, +*eer*, +*oor*, +*uur*, +*üür*, +*Ø*

+*aar* biçimi:

İlk hecesinde /a/, /aa/, /ay/, /u/, /u/, /uy/ ünlülü veya ilk hecesinde /o/, /oo/, /oy/ ünlülü olmasına rağmen sonraki hecesinde /uu/, /uy/ ünlüsü olan sözcüklerden sonra gelir: *gal* “ateş”+*aar*= *galaar* “ateşle”

soruul “pipet”+*aar*= *soruulaar* “pipetle”

+*oor* biçimi:

İlk hecesinde /o/, /oo/, /oy/ ünlü olan, sonraki hecesinde /uu/, /uy/ ünlü olmayan sözcüklere gelir: *gol* “ırmak”+*oor*= *golor* “ırmakla”

too “sayı”+*oor*= *toogoor* “sayı ile”

+*eer* biçimi:

İlk hecesinde /e/, /ee/, /ey/, /ü/, /üü/, /üy/ ünlüleri olan veya ilk hecesinde /ö/, /öö/ ünlüleri olmasına rağmen sonraki hecesinde /uu/, /uy/ ünlüsü olan sözcüklere gelir:

üs “saç”+*eer*= *üseer* “saçla”

seree “çatal”+*eer*= *sereegeer* “çatalla”

+*öör* biçimi:

Vurgulu hecesinde /ö/, /öö/ ünlüleri olan, sonraki hecesinde /uu/, /uy/ ünlüleri olmayan sözcüklere gelir: *öd* “tüy” +*öör*= *ödöör* “tüyle”

höncil “yorgan” +*öör*= *hönclöör* “yorganla”

+ *uur* biçimi:

Yer-Yön gösteren/anlamli sözcüklerin art ünlülü olan köküne gelir:

door “aşağı” +*uur*= *dooguur* “alt kısmıyla”

gadna “dışarı” +*uur*= *gaduur* “dış kısmıyla”

+ *üür* biçimi:

Yer-Yön gösteren/anlamli sözcüklerin ön ünlülü olan köküne gelir:

deer ” yukarı” +*üür*= *deegüür* ” yukarı.

Araç durumu ekini uzun ve diftong ünlü ile biten sözcüklere getirirken araya bir /g/ ünsüzü getirilir.

+*Ø* (eksiz) biçimi:

Araç durumu ekini alan öğelerin en sonundaki öğelerden hariç öğelere gelir. Örnek olarak;

Manai sum aduu+*Ø*, *üher*+*Ø*, *temeegeer bayan*. “Bizim ilimiz at+*Ø*, inek+*Ø* ve deve ile zengindir”. (Ş. Luvsanvandan 1999: 50-52).

Ts. Önörbayan’a göre Üildehiin Tiyn Yalgal (Üildeh) - Araç Durumu:

+aar, +eer, +oor, +öör+Ø

Sözcük gruplarındaki ve cümle yapısındaki adın ya da ad görevinde olan sıfatın, sayının ve sıfat-fiilin fiille ya da sıfat ile ilişkisini gösteren durumuna **araç durumu** denir. Örnek olarak;

aav “baba”+aar= aavaar “baba ile (babaya yaptırdım)”

yamaa “keçi”+aar= yamaagaar “keçi ile (keçi ile zengin)” vb.

+aar biçimi:

hana “duvar”+aar= hanaar “duvar ile”

gar “el”+aar=garaar “el ile”

+eer biçimi:

süü “süt”+eer= süügeer “sütle”

+oor biçimi:

mori “at”+oor= morior “atla”

+öör biçimi:

möngö “para”+öör= möngöör “parayla” (Ts. Önörbayan 2004: 213).

Yavuz Kartallıoğlu : Araç durumu: +aar, ++eer, +oor, +öör. Fonksiyonları:

Adı fiile bağlar: Bi **maşinaar** yvsan. “Ben arabayla gittim.”

Çi minii **egceer** şuudangaa yvuulc bolno. “Sen benim ablamla postanı gönderebilirsin.”

Dil isimleri yapar: *Çi Angliar sain yric baina*. “Sen İngilizceyi güzel konuşuyorsun.”

Ta yponoor yric çadah uu? “Siz Japonca konuşabilir misiniz?”

+**aar şekli** /a/, /u/ dan sonra getirilir: *gar* “kol”+*aar*=*garaar* “kolla”

tsas “kar”+*aar*= *tsasaar* “karla”

+**oor şekli** /o/ ünlüsünden sonra getirilir:*nom* “kitap”+*oor*=*nomoor* “kitapla”

+**eer şekli** /ü/, /i/ ünlülerden sonra getirilir:*medleg* “bilgi”+*eer*=*erdmeer* “bilgiyle”

+**öör şekli** /ö/ ünlüsünden sonra getirilir:*bömbög* “top”+*öör*=*bömbögöör* “topla”

Diftong, uzun ünlü ve gizli /n/, /g/’den sonra /g/ ünsüzü getirilir:

den(g) “fener”+*eer*=*dengeer* “fenerle”

dün(g) “puan”+*eer*=*dünger* “puanla” (Kartallıoğlu 2010:84-85).

John Gaunt - L. Bayarmandakh - L. Chuluunbaatar: Araç Durumu Instrumental:

Bu durum, ada eklendiğinde, İngilizcedeki “*with*” ya da “*by means of*” ifadelerinin karşılığı olarak kullanılır. Onun kullanımı, İngilizcede “*with*”in diğer anlamının çevirisinde kullanılan komitatifle karıştırmamalı. Araç durumunun kullanım örnekleri aşağıdadır:

Bi üzgeer biçsen. “Ben kalemle yazdım.”

Dorc modoor şiree hiysen. “Dorc ağaçla masa yaptı.”

Bi morior ircen. “Ben atla geldim.”

“*with*” ya da “*by*” sözcüklerinin muhakkak çevrilmeye gerek olmadığı örnekler İngilizcede vardır ancak bunlar genelde temel ifadelerde. Moğolcada araç durumunun çeşitli deyimisel kullanımları da vardır. Ekleri: +AAr

avtobus “otobüs”+*aar*=*avtovbusaar* “otobüsle”

utas “telefon”+*aar*=*utsaar* “telefonla”

Angli “İngiltere”+*aar*=*Angliar* “İngiltere ile”

mori “at”+*oor*= *morior* “atla”

ölgüür “askı”+*eer*=*ölgüüreer* “askı ile”

Araç durumunun geleneksel kullanımı aşağıdaki gibidir:

Bi surguulidaa avtobsaar irsen. “Ben okula otobüs ile geldim.”

Ter harandagaar biçsen. “O kurşunkalemle yazdı.”

Ter anglar ih sayn yaridag. “Onun inglizcesi iyi.”

Araç durumunun deyimsel kullanımı aşağıdaki gibidir:

Çamaar sonin sayhan yuu bayna? “Senden ne haber?”

Hotoor sonin yuu bayna?. “Şehirden ne haber?”

Odoo delgüüreer yavah uu? “Şimdi mağazalar ile dolaşalım mı?”

Çi ödriyn hooloor yuu yuu idsen be? “Sen öğle yemeğinde neler yedin?” (John Gaunt-L.Bayarmandakh-L.Chuluunbaatar2004:86).

Kullmann-Tserenpil: Üildehiyn Tiyn Yalgal (Araç Durumu):

Ekleri: +**AAr**, **OOr**. Örnek olarak;

aris “deri”+*aar*= *arisaar* “deriyle”

galt tereg “tren”+*eer*=*galt tergeer*“trenle”

German “Almanya”+*aar*=*Germanaar* “Almanya ile”

egç “abla”+*eer*=*egçeer* “abla ile”

us “su”+*aar*=*usaar* “suyla” (Kullmann-Tserenpil 2001: 94-96, Ersoy 2012: 286).

T. Urançimeg’e göre Üildeh (Araç Durumu-Instrumental Case): +*aar*, +*eer*, +*oor*, +*öör*.

Heneer?, *Yugaar?* “what whom?, whit what?-kim ile?, neyle?” sorularına cevaplanır:
indüü>indüügeer “ütü ile”

ongots>ongotsoor “uçakla”

öndög>öndögöör “yumurtayla” (T. Urañimeg 2000: 14).

3.1.7. Hamtrahın tiyn yalgal (Birliktelik durumu):

Ş. Luvsanvandan’a göre: Hamtrahın Tiyn Yalgal (Hamtrah) - Birliktelik Durumu

Çağdaş Halha Moğolcasında kullanılan birliktelik durumu ekleri 4 tip olarak ele alınmaktadır: - *tai*, - *tei*, - *toi*, *Ø* (eksiz).

+tai biçimi:

İlk hecesinde düz /a/, /aa/, /ai/ “/a/, /aa/, /ay/” veya dudak /y/, /yy/, /yŋ/ “/u/, /uu/, /uy/” ünlülü ve ilk ünlüsü /o/, /oo/, /oŋ/ “/o/, /oo/, /oy/” olmasına rağmen sonraki hecesinde /yy/ “uu” ünlüsü olan sözcüklerden sonra gelir. Örnek olarak;

nar+tai “güneşli”, *uul+tai* “dağlı”, *saad+tai* “engelli”

+toi biçimi:

İlk hecesinde /o/, /oo/, /oŋ/ “o, oo, oi” ünlüsü olan ve sonraki hecelerinde /yy/ “uu” ünlüsü olmayan sözcüklerden sonra gelir: *too+toi* “sayılı”, *oi+toi* “ormanlı”

+tey biçimi:

İnce ünlülü sözcüklerden sonra gelir: *ür+tei* “evlatlı”, *ör+tei* “borçlu”

+*Ø* şekli, birliktelik durumunda olan ard arda gelen ad öğelerinin en son olmayan öğelerinde bulunur. Örnek olarak;

Bi önöödör aav+Ø, eec+Ø, egchteygee irsen. “Ben bugün babamla, annemle ve ablamla geldim” vb. (Ş. Luvsanvandan 1999: 45-47).

Ts. Önörbayan’a göre Hamtrahın Tiyn Yalgal (Hamtrah) - Birliktelik Durumu: *tai*, - *tei*, - *toi*, Ø(*eksiz*)

Sözcük gruplarındaki ve cümle yapısındaki adın ya da ad görevinde olan sıfatın, sayının ve sıfat-fiilin fiille olan ilişkisini gösteren durumuna **birliktelik durumu** denir.

Dorc “Dorc”+*toi*= *Dorctoi* “Dorc ile”

tsaas “kâğıt”+*tai*= *tsaastai* “kâğıt ile”.

+tai biçimi:

bi “ben”+*tai*= *nadtai* “benimle”

+ tei biçimi:

düü “kardeş”+*tey*= *düütei* “kardeşle”

+ toi biçimi:

mori “at”+*toi*= *moritai* “at ile”

Sıfat türeten +*tai* ekinin biçimi, birliktelik durumunun biçimiyle aynıdır. Sıfat eklerinden sonra iyelik eki gelmemektedir. Fakat birliktelik durumundan sonra iyelik eki gelmektedir. Örnek olarak;

tsas+tai uul “karlı dağ” bu örnekte +*tai* sıfat türeten ekidir.

aav+tai çini irsen “babam ile geldim” bu cümlede +*tai* birliktelik durumu ekidir. (Ts. Önörbayan 2004: 213-215).

Yavuz Kartallıoğlu :Birliktelik durumu: +*tai*, +*tei*, +*toi*. Fonksiyonları:

İş birliktelik yapmayı ifade etmekte ve ismi fiile bağlar:

Bi eecteygee Yapon yvna. “Ben annemle Japonya’ya gideceğim.”

Manay düüi gar utastaygaa shalgalt ruugaa yvjee. “Kardeşim cep telefonu ile sınavına gitmiş.”

Bu ek hamt “beraber” ve tsug “birlikte” sözcükleriyle de kullanılmaktadır: *Ah nadtai hamt surguuli yvsan.* “Ağabeyim benimle beraber okula geldi”. (Kartallıoğlu 2010:85-86).

John Gaunt- L. Bayarmandakh - L. Chuluunbaatar: Birliktelik durumu – Comitative:

Bu durum, temel olarak İngilizcedeki “with”in karşılığı olarak kullanılır. İsimlerin sonuna ne olursa olsun son ek –tai gelir: Örnek olarak;

aav “baba”+tai=*aavtai* “baba ile”

ohın “kız”+toi= *ohintoi* “kız ile”

eej “anne”+tey= *eejtei* “anne ile”

möngö “para”+tey=*möngötei* “para ile”

Komitatif için “with” ile birlikte doğrudan doğruya “*tsug*” ya da “*hamt*” sözcükleri sık sık kullanılı, anlamıyla birlikte:

Bi bagştai irsen. “Ben hocayla geldim” (46. sayfa)

Baatar Dorctoi tsug yavsan. “ Baatar ile Dorc gitti.”

Bi çamtai hamt yavna. “Ben senle gideceğim.”

Sahip olmanı karşılığı olarak da kullanılabilir, sahiplik ifade eden:

Bi gurvān ahtai. “Benim üç ağabeyim var.”

Ter möngötei. “Onda para çok.”

İngilizcedeki “to have”i Moğolcaya çevirirken datif ya da komitatif kullanıp kullanmamaya dikkat edilmeli. İkisi de geçerli ama datif kimin sahip olduğuna, komitatif neye sahip olduğuna dayanır.

Baatart honi bii. “Baatar’da koyun bulunur.”

Baatar hontoy. “Baatar’ın koyunu var.”

Komitatif yeni sözcükler türetmek için de kullanılır, genellikle sıfatlarda:

ööh “yağ”+*tei mah* “et”=*ööhteï mah* “yağlı et”

zurag “resim”+*tai nom* “kitap”= *zuragtai nom* “resimli kitap”

Komitatif, tanışmak- *uulzah* ve konuşmak- *yarih* fiilleriyle de kullanılır.

Bi Ganboldtoi yarisan. “Ben Ganbold ile konuştum.”

Bir tüünteï uulzsan. “Ben onunla görüştüm.” (John Gaunt - L. Bayarmandakh - L. Chuluunbaatar 2004: 47).

T. Urañimeg’e göre Hamtrah (Birliktelik Durumu-Comitative Case) : *tai*, +*tei* +*toi*

Henteï?, *Yutay?* “whit who?, whit what?-kiminle?, ne ile?” sorularına cevaplanır:
ta>tantay “sizinle”

luu>luutay “ejderha ile”

us>ustay “su ile” (T. Urañimeg 2000: 15-16).

3.1.8. Çiglehiyn tiyn yalgal (Yönelme durumu):

Ş. Luvsanvandan’a göre: Çiglehin Tiyn Yalgal (Çigle) - Yönelme Durumu:

Çağdaş Halha Moğolcasında kullanılan yönelme durumu ekleri 7 tip olarak ele alınmaktadır:

+ruu, +rüü, +luu, +lüü, +ş, +gş, +Ø

+ruu biçimi:

/r/ ünsüzüz art ünlülü sözcüklerden sonra gelir. Örnek olarak;

hana ruu “duvara”, *mod ruu* “ağaca”, *us ruu* “suya”

+rüü biçimi:

/r/ ünsüzsüz ön ünlülü sözcüklerden sonra gelir. Örnek olarak;

temee rüü “deveye”

höl rüü “ayağa”

+luu biçimi:

/r/ ünsüz olan art ünlülü sözcüklere gelir. Örnek olarak;

gar luu “ele”

nar luu “güneşe”

mori luu “ata”

+lüü biçimi:

/r/ ünsüz olan ön ünlülü sözcüklere gelir. Örnek olarak;

ger lüü “eve”

tömör lüü “demire”.

+ş biçimi:

Uzun ve diftong ünlüyle biten köke gelir. Örnek olarak;

door+ş=dooş “aşağıya”

deer+ş=dees “yukarıya”

+ gş biçimi:

Kısa ünlü ve ünsüzle biten köke gelir. Örnek olarak;

gadna+gş =gadagş “dışarıya”

dotor+gş =*dotogş* “içeriye”

+Ø biçimi:

Yönelme durumunda olan ard arda gelen ögelerin en son ögeden hariç ögelere gelir.

Örnek olarak,

Bi önöödör surguuli bolon ger lüüige yvna. “Ben bugün okul ve eve gideceğim”. Ama zarftan sonra bu Ø şekli gelmez:

Bi uragş hoiş gvisen. “Ben öne arkaya koştum”.

Bazı bilim adamları, +ş, +gş biçimlerini türeme eki olarak kabul ederler. İyice incelendiğinde bu eklerin sözcük türetmedikleri ve ad ya da fiil arasındaki ilişkiyi ortaya koydukları görülmektedir. Bu yüzden söz konusu ekleri, durum eki olarak kabul etmek mümkündür. Görevi de yönelme durumu ekinin üstlendiği göreve denk gelmektedir. Örnek olarak,

uul ruu garsan. “dağa çıktım”

gadagş garsan. “dışarıya çıktım”

tenger lüü harsan. “köğe baktım.”

Deeş harsan. “yukarıya baktım”.

Yönelme durumundan sonra iyelik eki gelebilir. Bu eklerin sonunda da iyelik eki gelebilir. Bu yüzden bu ekler yönelme durumuna girmeleri gerek. (Ş. Luvsanvandan 1999: 48-50).

Ts. Önörbayan’a göre: Çiglehiin Tiyn Yalgal (Çigleh) - Yönelme Durumu

+ruu, +rüü, +luu, +lüü, +Ø

Sözcük gruplarındaki ve cümle yapısındaki adın ya da ad görevinde olan sıfatın, sayının ve sıfat-fiilin fiille olan ilişkisini gösteren durumuna yönelme durumu denir. Örnek olarak;

mori “at” ruu= *mori ruu* “ata”

hooloi “boğaz” ruu= *hooloi ruu* “boğaza”

Çağdaş Halha Moğolcasında sadece bu ad durumu eki önceki sözcükten ayrı yazılmaktadır (Ts. Önörbayan 2004: 215-216).

Yavuz Kartallıoğlu :Yön Gösterme durumu: *rUU, IUU*.

/r/ dışında bütün ünlü ve ünsüzlerden sonra rUU şekli getirilir:

Ter maşinaaraa manaih ruu irsen. “O evime arabasıyla geldi.”

/r/ ünsüz ile biten adlardan sonra getirilir. Örnek olarak;

Aav talh avahaar delgüür lüü yvsan. “Babam ekmek almak için markete gitti.”

Halha Moğolcasında sadece bu durumunun eki önceki sözcükten ayrı yazılmaktadır (Kartallıoğlu 2010: 86-87).

John Gaunt- L.Bayarmandakh-L.Chuluunbaatar: Yönelme Durumu – Dative:

Bu durum *to, in, at, for* ve vs. karşılar. Bulunma durumu olarak da bilinen, bir şeyin hareket yönüyle veya bulunduğu yerle ilgilidir. Dative /yönelme durumunun ekleri: *-d, -t*. Örnek olarak;

-d biçimi: Herhangi bir ünlüyle biten sözcüklerden sonra; /m/, /n/ veya /l/ ile biten sözcüklerde; kirilde hecelenmeyen kısa ünlünün ardından gelen /r/'den sonra, kısa -i ya da yumuşak işaretten sonra; sonu n ile bite kök addan sonra; en çok da ünsüzlerden sonra.

-t biçimi: /r/, /g/ ve /c/ ünsüzleriyle biten köklere getirilir. Örnek olarak;

hana “duvar” *hanand* “duvara,duvarda”

hen “kim” *hend* “kime, kimde”

şiree “masa” *şireend* “masada, masaya”

Angli “İngiltere” *Anglid* “İngiltere’ye, İngilterede”

ah “ağabey” *ahad* “ağabeye, ağabeyde”

bagş “öğretmen” *bagşid* “öğretmende, öğretmene”

sambar “tahta” *sambart* “tahtada, tahtaya” vb.

Dative ekinin çeşitli kullanımları vardır:

Yer açıklamak: *Ter angid bayna*= “O sınıfta.”

Bi gert nom unşij bayv= “Evde kitap okuyordum.”

Aav şnreend suuv= “Baba masaya oturdu.”

Bir yerin ya da bir şeyin hareketini tanımlamak: *Ter Mongold oçiv*= “Moğolistan’a gitmişti.”

Oyuutan angid orov=” Öğrenci sınıfa girdi.”

Ver- fiiliyle: *Bi nohoyd mah ögöv* = “ Eti köpeğe verdim ya da köpeğe et verdim.”

Moğolcada olmayan “to have” fiilini karşılamak için:

Nadad üzeg, harandaa bayna= “Bende kalem ve kurşunkalem var.”

Baatart olon üher bayna= “Baatar’ın çok hayvanı var.” (John Gaunt- L.Bayarmandakh- L.Chuluunbaatar2004:24).

Kullmann-Tserenpil: Çiglehiyn Tiyn Yalgal (Yönelme Durumu):

+D. Bulunma durumu ekine göndermektedir (Ersoy 2012: 270).

Çiglehiyn tiyn yalgal (Yön gösterme durumu):

+rUU, +IUU

Kullmann ve Tserenpil, yön gösterme durumu ekinin Çağdaş Moğolcada adlardan ayrı yazıldığına dikkat çekmişler ve bunun sebebinin de ekin önceleri bir zarf olduğu şeklinde açıklamışlardır. Onlara göre ek, *uruu* zarfından gelişmiştir (2001: 99). Ek Çağdaş Moğolcada *-ır* /ile biten sözcüklerden sonra *+IUU*, diğer ünsüzler ve ünlülerden sonra ise *+rUU* şeklindedir. Örnek olarak;

hödöö rüü “köye doğru, köye”

çam ruu “sana doğru, sana”

Moskva ruu “Moskva’ya doğru, Moskva’ya”

sar luu “aya doğru, aya”. (Ersoy 2012: 285).

T. Urañimeg’e göre Çigleh (Yönelme Durumu - Directive Case): *rUU*, *+IUU*

Hen rüü?, *Yu ruu?* “to whom?, at what?-kime?, nereye?” sorularına cevaplanır:

hana >hana ruu “duvara”

Ulaanbaatar>Ulaanbaatar luu “Ulaanbaatar’a” (T. Urañimeg 2000: 16).

Birleşik durum

Moğolcada, aynı sözcük üzerine birden fazla durum gelebilir. Bazı olası birleşmeler aşağıda görülmektedir:

manayhaar “benim evimle” (gen+abl) from our house

bagsiynd “hocanın evinde” (gen+dat) at the teacher’s house

malgaytayd(nı) “şapkalı olanında” (com+dat) to the man with the hat

Dorciynhtoy “Dorc’un evi ile” (gen+com) with Dorj’s...

Dorciynhontoy “Dorc’un ailesiyle” (gen+com) with Dorj’s family

Diğer durum ekini izleyen daha sık genitif ekidir, ama diğer durumlar da aynı yolla kullanılabilir. Bu yolla genitif eki kullanıldığında, neredeyse her zaman birinin evi ya da ailesi hakkında konuşuluyordur. (John Gaunt- L.Bayarmandakh-L.Chuluunbaatar2004:87).

Halha Moğolcasında dil bilimcilerden sadece Ş. Luvsanvandan:*Ciŋih* *Tiyn Yalgal* (*Ciŋih*) “Benzetme Durumu”’dan bahsedip 9. Ad durumu olarak saydığı görülmektedir.

Çağdaş Halha Moğolcasında kullanılan benzetme durumu eki 1 tip olarak ele alınmaktadır:-*ŋig*

Çi ah ŋigee saihan biçij sur “Sen, ağabeyin gibi güzel yazmayı öğren.” vb.

Bu *ŋig* eki ad durumu eki olarak sayılıyorsa; ne tür ilişki kurduğunu öğrenmek gerek.

Bagŋiigaa hündelc baigaarai “Hocana saygı göster”

Bagŋ ŋigee hvndelc baigaarai “Hocan gibi saygı göster.”

örnek cümlelerin birincisinde *bagŋiigaa* sözcüğündeki *-ig* belirtme durumu eki, *bagŋ* (ad) ve *hündel* (fiil) sözcükleri arasındaki nesne ilişkisini gösteriyor. Fakat *bagŋ ŋigee* sözcüğü, ikinci cümlede benzetme işlevi görmektedir.

Ancak çoğu bilim adamları, bu *ŋig* (gibi) ekini ad durum eki olarak kabul etmemektedirler. “Sadece bir şeyi diğerine benzetiyor. Bu yüzden durum eki olarak sayılması mümkün değil” demişlerdir (Ş.Luvsanvandan 1999: 59-60).

Zamirlerde Durum Kategorisi :

bi “ben” zamiri		
N. t. y.	bi	“ben”
Har’ t. y.	<i>minii</i>	“benim”
Ö. o. t. y.	<i>nadad</i>	“bende”
Z. t. y.	<i>namaig</i>	“beni”
G. t. y.	<i>nadaas</i>	“benden”
Ü. t. y.	<i>nadaar</i>	“ben ile”
Ham. t. y.	<i>nadtai</i>	“benimle”
Çig. t. y	<i>nad ruu</i>	“ bana”

çi “sen” zamiri:		
N. t. y.	çi	“sen”
Har’ t. y.	<i>çinii</i>	“senin”
Ö. o. t. y.	<i>çamd</i>	“sende”
Z. t. y.	<i>çamaig</i>	“seni”
G. t. y.	<i>çamaas</i>	“senden”
Ü. t. y.	<i>çamaar</i>	“sen ile”
Ham. t. y.	<i>çamtai</i>	“seninle”
Çig. t. y.	<i>çam ruu</i>	“sana”

ter “o” zamiri:		
N. t. y.	ter	“o”
Har’ t. y.	<i>tüünii</i>	“onun”
Ö. o. t. y.	<i>tüünd</i>	“onda”
Z. t. y.	<i>tüüniig</i>	“onu”
G. t. y.	<i>tüünees</i>	“ondan”
Ü. t. y.	<i>tüügeer</i>	“onu ile”
Ham. t. y.	<i>tüünteı</i>	“onunla”
Çig. t. y.	<i>tüün rüü</i>	“ona”

bid, bid nar “biz” zamiri:		
N. t. y.	bid, bid nar	“biz”
Har’ t. y.	<i>bidnii, bid narın</i>	“bizim”
Ö. o. t. y.	<i>bidend, bid nart</i>	“bizde”
Z. t. y.	<i>bidniig, bid narıg</i>	“bizi”
G. t. y.	<i>bidnees, bid naraas</i>	“bizden”
Ü. t. y.	<i>bidneer, bid naraar</i>	“biz ile”
Ham. t. y.	<i>bidenteı, bid nartai</i>	“bizimle”
Çig. t. y.	<i>biden rüü, bid nar luu</i>	“ bize”

ta nar “siz” zamiri:		
N. t. y.	ta nar	“siz”
Har’ t. y.	<i>ta narın</i>	“sizin”
Ö. o. t. y.	<i>ta nart</i>	“sizde”

Z. t. y	<i>ta narig</i>	“sizi”
G. t. y	<i>ta naraas</i>	“sizden”
Ü. t. y.	<i>ta naraar</i>	“siz ile”
Ham. t. y.	<i>ta narta</i>	“sizinle”
Çig. t. y	<i>ta nar luu</i>	“size”

<i>ted, ted nar</i> “onlar” zamiri:		
N. t. y.	<i>ted, ted nar</i>	“onlar”
Har’ t. y.	<i>tednii, ted narın</i>	“onların”
Ö. o. t. y.	<i>tedend, ted nart</i>	“onlarda”
Z. t. y.	<i>tedniig, ted narig</i>	“onları”
G. t. y.	<i>tednees, ted naraas</i>	“onlardan”
Ü. t. y.	<i>tedneer, ted naraar</i>	“onlar ile”
Ham. t. y.	<i>tedentei, ted nartai</i>	“onlarla”
Çig. t. y	<i>teden rüü, ted ar luu</i>	“onlara”
(T. Urañimeg 2000: 17-18).		

IV. BÖLÜM

TÜRKÇE VE HALHA MOĞOLCASINDA DURUM KATEGORİSİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

4.1. Durum Kavramı

Türkçede ve Halha Moğolcasında durum kategorisinin nasıl işlendiği, ad durumlarının ne şekilde sınıflandırıldığı ve bunların kullanım özellikleri “Türkçede Durum Kategorisi” ve “Halha Moğolcasında Durum Kategorisi” başlıklı bölümlerde ele alınmıştır.

Bu bölümde, Türkçede ve Halha Moğolcasında durum kategorisi karşılıklı olarak işlenmeye çalışılmış; ad durumlarının her iki dildeki ortak ve farklı yönleri örnekler verilerek tablolar halinde işlenmeye çalışılmıştır.

Türkçede ad durumun tanımı şöyle yapılmaktadır: **Durum**, Ad soyundan kelimelerin birbirleriyle edatlarla ve fiillerle ilişkilerini belirleyen biçim, hâl: *Yalın durum. Belirtme durumu. Kalma durumu. ...*"; adın tümce içindeki işlevini gösteren, biçimbilimsel değişmelerini ya da çekim eklerini belirten biçim vb.

Halha Moğolcasında ad durumunun tanımı şöyledir: **Durum**, adları diğer sözcüklerden ayırt eden dil bilgisinin temel özelliklerinden biridir. Dünyada söz dizimi ve biçim bilgisi açısından birbirlerinden farklı çok dil kullanılmasına rağmen o dillerdeki adlarda genelde durum bulunmaktadır. Fakat dillerin kendi özelliklerinden dolayı durumların sayısı, ilişkileri, anlam ve görevleri birbirlerinden farklı olabilir.

Anlam açısından somut dünyanın eşya, görünüş, özellik ve hareketler arasındaki ilişkilerini; dil açısından ise kelime gruplarında ve cümle yapısında yer alan adı diğer sözcük (öge) ile olan ilişkisini gösteren dil bilgisel birimine **durum** denir.

Mevcut dil bilgisi kitaplarında Türkçede durum eklerinin sayısının farklı verilmesi, dilcilerin konu üzerinde bir türlü anlaşılabilmesi, farklı bakış açıları sergilemeleri durum eklerinin yeniden ele alınıp değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Dil bilgisi kitaplarına baktığımızda; kiminin dört (Ahmet Cevet Emre), beş, (Tahir Gencan, Haydar Ediskun, Kemal Demiray, Tufan demir), altı, (Doğan Aksan, Vecihe Hatiboğlu, Mehmet Hengirmen), yedi, (Faruk Kadri Timurtaş, Jean Deny, Tahir Kahraman), sekiz (Ahmet Topaloğlu, Zeynep Korkmaz), dokuz (A. V. Gabain, Muharrem Ergin, Fuat Bozkurt), kiminin on dört (Rasanen) durumdan söz ettiğini görmekteyiz. Araştırmacıların ad durumu kategorisi olarak değerlendirip genellikle buluştukları ortak sayı, *yalın durum*, *belirtme durumu*, *yönelme durumu*, *bulunma durumu*, *çıkma durumu* olmak üzere beştir. Ayrıldıkları konu; *vasıta durumu*, *eşitlik durumu*, *ilgi durumu*, *yer-yön durumu* ile ilgilidir. (Üstünoğlu 2008: 54-55).

Halha Moğolcası üzerinde çalışan araştırmacıların hazırladığı dil bilgisi kitaplarında 8 “durum eki”nin bulunduğu konusunda görüş birliği vardır (Tömörtseren 1966: 90-98, Bayansan-Odontör 1995: 238-239, Byambasan 1997: 222-232, Kullmann-Tserenpil 2001: 78-100, Tserençunt-Leuthy 2002, Önörbayan 2004:197-217, Battogtoh-Tsegmid-Oyuntsetseg 1997: 31-32, Çimgee -Oyun-Altantsog 2008: 4-5, Olzvoi 2002: 5, Urañimeg 2000: 9-18).

Fakat araştırmacı Ş. Lusanvandan’a göre Halha Moğolcasındaki ad durumunun sayısı 9’dur.

Bununla birlikte John Gaunt, L.Bayarmandakh, L.Chuluunbaatar Bulunma durumunu ve Yönelme durumunu bir durum olarak değerlendirip Çağdaş Halha Moğolcasında 7 ad durumunun bulunduğunu ortaya koymuşlardır.

Araştırmacıların ad durumu kategorisi olarak değerlendirip genellikle buluştukları ortak sayı, *yalın durum*, *ilgi durumu*, *bulunma durumu*, *belirtme durumu*, *çıkma durumu*, *araç durumu*, *birliktelik durumu*, *yönelme durumu*, olmak üzere sekizdir.

Türkçede ve Halha Moğolcasında adlar ve zamirler, her iki dilde de fiillere ve edatlara bağlandığında çoğu zaman durum eklerinden birini alırlar. İki dilde de edat konusunda farklı yaklaşımlar vardır.

Türkçede edatlar, getirildikleri ad cinsinden sözcüklerin ya yalın biçimlerinden ya da yönelme, çıkma, ilgi ve araç durumu gibi çekim ekleri ile genişletilmiş biçimlerinden sonra gelir (Korkmaz, 2003:829).

Moğolcadaki ad ve zamirler edatlara bağlanırken yalın durumda bulunur veya ilgi yönelme, bulunma, çıkma ve birliktelik durumu eklerinden birini alır (Tserenpil, 2001: 282).

İki dilde ad ve zamirlerin bazı zarf ve edatlara bağlanırken hangi durum eklerini aldıkları örneklerle gösterilmiştir.					
Türkçe			Halha Moğolcası		
Zarflar	Ad + ek + zarf	Zamir + ek + zarf	Zarflar	Ad + ek + zarf	Zamir +ek + zarf
önce	+Ø <i>O Ankara 'ya 3 ayØ önce geldi.</i>	+Ø ---	ömnö	+n, +l, +in, +ii, +iin	+AAs
	+DAn <i>Öğleden önce işi bitirdik.</i>	+DAn <i>Senden önce gelmişti.</i>		<i>Ter Darhand 3 sarın ömnö irsen.</i>	<i>Çamaas ömnö ter irsen.</i>
İki dildeki kullanımı:		Moğolcada: +AAs , Türkçede: +DAn. <i>Alım cimsig heregleheese ömnö saitara ugaah heregtey!</i> “Elma ve meyveleri kullanmadan önce iyice yıkamalı!”			
sonra	+Ø, “Üç seneØ sonra <i>Moskova 'dan gelecek.</i> ”	+Ø ---	daraa	+n, +l, +in, +ii, +iin	+n, +l, +in, +ii, +iin
		+DAn “Sabah		<i>“Gurvan ciliin daraa Moskbagaas</i>	<i>Öglöö minii daraa Tuya irsen.</i>

	+DAn “Öğle yemeğinden sonra çıktı.	benden sonra Tuya geldi.”		irne.” “Ödriin hool <u>nı</u> daraa uulzatsgaay.”	
İki dilde <i>daraa</i> “sonra” zarfı benzer durum ekleriyle bağlanamamaktadır.					
için	+Ø.	İlgi durumu eki	tölöö	+n, +l, +in, +ii, +iin	İlgi durumu eki
	“ <i>VatanıØ</i> <i>için döndü.</i> ”	“ <i>Senin için</i> <i>kararımdan</i> <i>döndüm.</i> ”		<i>Eh ornıhoo</i> <i>tölöö butssan.</i>	<i>Çinii tölöö</i> <i>şıidvereese</i> <i>butssan.</i>
Zamirlerden sonra <i>tölöö</i> “için” edatı iki dilde aynı ilgi durumu ekiyle kullanılmaktadır.					

4.2. Ad Durumları

Türkçe ve Halha Moğolcasında durumun nasıl tanımlandığı, her iki dilde de araştırmacılar tarafından ad durumlarının kaç grupta değerlendirildiği ve bazı farklılıklar üzerinde durulduktan sonra, her iki dilde temel alınan durum adları tablo hâlinde gösterilmiştir.

Ad Durumları - Tiyn Ylgaluud	
Türkçe	Halha Moğolcası
Yalın	Nerleh
Yönelme	Çigleh-Ögöh orşih
Belirtme	Zaah
Bulunma-Yönelme	Ögöh orşih
Çıkma	Garah
İlgi	Hariyalah
Araç	Üildeh- Hamtrah
Eşitlik	-

Burada, Türkçe ve Halha Moğolcasında ad durumlarının işlevleri, kullanılış biçimleri tablo hâlinde gösterilmiştir.

Türkçe ve Halha Moğolcasında Durum kategorisinin Karşılaştırılmalı İşlenişi			
Türkçe		Halha Moğolcası	
Ad Durumları	İşlevleri	Tiyn Ylgaluud	Hereglee
Yalın Ad↔ Fiil	Bir işi yapanı veya olan işi göstermektedir. Bir kimseyi adı, unvanı veya mesleği ile çağırmaya yarar. Belirtisiz ad tamlamalarında “tamlayan”, sıfat tamlamalarında “niteleyen” görevi yapar.	Nerleh Ad↔ Fiil	Hareketi yapanı yani özneyi gösterir.
Yönelme Ad → Fiil	Zaman, amaç, maksat, bildirme, ve süre gösterir. Hareketin yönünü belirlemek. ikilemeler kurar. birleşik fiiller oluşturur. <i>dek, deġin, doġru, gore, kadar, karşı, ragmen, üzerine</i> edatlarıyla, zarf görevinde edat görevinde oluşturur. Hareket bildiren fiillerle kullanılır	Çigleh-Ögöh orşih Ad↔ Fiil	Hareketin yönünü belirlemek. Bir şeyin içine daha küçük bir şey girmek anlamı gösterir. Yer tamlayıcısı yapar. Yer gösterir. Belirli bir saati, zamanı gösterir. Sahiplik bildirir. <i>İçin</i> , +A anlamı verir. Hareket bildiren fiillerle kullanılır. Hareketin yönünü belirlemek. Yönelme gösterir. Bir şeyin içine daha küçük bir şey girmek anlamı gösterir.
Belirtme Ad → Fiil (Geçişli)	Nesne görevi yüklenir. Ekli ise belirtili nesnedir. Eksiz ise belirtisiz nesnedir.	Zaah Ad→Fiil (Geçişli)	Özgü olmayı, özel ayrımı gösterir. Nesneyi gösterir.
	Yer bildirmektedir. Adı		İşin, hareketin

Bulunma- Yönelme Ad → Fiil	“oluş ve kılışın zamanını bildirme” ifadesiyle fiile bağlar. Hareket ifade eden fiillerle, bulunma durumu, hareketin sonuna da işaret edebilir. Nedeni ifade eden nedenlik bulunma bildirir.	Ögöh orşih Ad→Fiil	gerçekleştiği yeri gösterir. Varlığın, nesnenin yerini, içinde bulunduğu durumu gösterir. Amaç ve istek gösterir.
Çıkma Ad → Fiil	Bir oluş bir kılışın çıkış noktasını, hareketin nerden başladığını bildirmektedir. Eklendiği adı, başka bir ad veya fiile bir bütünün parçasını gösterme veya o bütünden gelme ilişkisini bağlamaktadır. Bir bütünü bildirir. Edat grupları oluşturur.	Garah Ad→Fiil	Bir şeyin diğerinden çıkmasını gösterir. Ayrılıp gitmek, çıkmak. Sayısını ve şeklini belirlemek.
İlgi Ad→Ad	Belirtili ad tamlaması yapar. Belirtisiz ad tamlaması yapar. Zincirleme ad tamlamaları yapmaktadır.	Hariyalah Ad→Ad:	Akrabaların ilişkilerini gösterir ve soyadı ayırır. Kimin ve neyin ne olduğunu gösterir. (sahiplik) Sayı ve ölçüyü gösterir. Bir yere aitlik gösterir. Zaman gösterir. Bütünün bir kısmını gösterir. Ne için, ne amaçla kullandığını gösterir.
Araç Ad → Fiil	Fiildeki oluş ve kılışın hangi “vasıtayla” gerçekleştiğini bildirmektedir. Adı fiile “birliktelik, beraberlik” ilişkisiyle bağlamaktadır. Adı fiile veya bir diğer cümle ögesine zaman	Üildeh- Hamtrah Ad↔ Fiil	Hareketin, eylemin kullandığı aracı/aleti gösterir. Hareketi yapanı gösterir. Hareketin yerini gösterir. Birliktelik anlamı verir.

	ve miktar bildirme ilişki ile bağlar. Çeşitli anlam ve işlev nicelikleri taşıyan tarz zarfları oluşturmaktadır		Karşılaştırmak ve karşı karşıya gelmek.
Eşitlik Ad → Fiil	Vasıfta Eşitlik. Miktar ve Büyüklükte Eşitlik. Karşılaştırma görevi yapmaktadır.	-	

Ad→ Fiil: adı fiile bağlamaktadır.

Ad→Ad: adı ada bağlamaktadır.

↔ : özne ve yüklem ilişkileri gösterir.

4.3. Ad Durumu Ekleri

Türkçe ve Halha Moğolcasında ad durumlarının çekiminde kullanılan eklerin benzer ve farklı işlevli biçimleri aşağıda tablo hâlinde verilmiştir.

Türkçe ve Halha Moğolcasında Durum Eklerinin Karşılaştırılması	
Türkçe	Halha Moğolcası
Yalın +Ø	Nerleh +Ø
Yönelme +(y)A	Çigleh-Ögöör orşih +rUU, +IUU; +d, +t.
Belirtme +I	Zaah +g, +ıg, +iig
Bulunma-Yönelme+ DA, +(y)A	Ögöör orşih +d, +t.
Çıkma +DAn	Garah +AAs.
İlgi +(n)In	Hariyalah +n, +ı, +ın, , +iin, +ii
Araç +(y)IA; ile	Üildeh- Hamtrah +AAr; +tai, +tei, +toi.
Eşitlik +CA	-

Türkçedeki yönelme durumunun karşılığında, Moğolcada iki durum bulunmaktadır. Bunlardan birisi adla bitişik yazılmamaktadır. Biçimbirimleri: Türkçede: +A yönelme durumu biçimbirimi;

Moğolcada: +d, +t bulunma durumu biçimbirimi; rUU, IUU yönelme durumu biçimbirimi.

Moğolcadaki bulunma durumu +d, +t biçimbirimi, Türkçedeki hem +A yönelme durumu biçimbirimine hem de +DA bulunma durumu biçimbirimine karşılık gelmektedir.

Türkçedeki +(y)lA, ile araç durumu biçimbirimi, Moğolcada iki durum ile karşılanmaktadır. Bunlar ise: +AAr Araç durumu biçimbirimi ve +tai, +tei, +toi birliktelik durumu biçimbirimidir.

Bu incelemeden yola çıkarak Türkçe ve Halha Moğolcasındaki ad durumları karşılaştırıldığında bazı eylemlerin ihtiyaç duyduğu ad durumu eklerinin farklı olduğu görülmektedir. Bu durum, iki dilden örnekler verilerek aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Türkçe		Halha Moğolcası	
Fil	İhtiyaç olan durumları ve örnekleri:	Fil	İhtiyaç olan durumları ve örnekleri:
Sor-	Yönelme durumu. <i>Hocay<u>a</u> sor.</i>	Asuu-	Çıkma durumu. <i>Bagş<u>aas</u> asuu.</i> “Hocadan sor”
Ver-	Yönelme durumu. <i>On<u>a</u> ver.</i>	Ög-	Bulunma durumu. <i>Tüü<u>nd</u> ög.</i> “Onda ver.”
Gir-	Yönelme durumu. <i>Eve<u>g</u>ir.</i>	Or-	Bulunma durumu. <i>Gert<u>o</u>r.</i> “Evde gir.”
Bin-	Yönelme durumu. <i>At<u>a</u> bin.</i>	Unah-	Yalın durum. <i>MoriØ una.</i> “At bin.”
Bin-	Yönelme durumu. <i>Otobü<u>s</u>e bin.</i>	Suuh-	Bulunma durumu. <i>Avtobus<u>a</u>nd suu.</i> “Avtobusta bin.”

<i>Nefret et-</i>	Çıkma durumu. <i>Ondan nefret etmek.</i>	<i>Üzen yd-</i>	Belirtme durumu. <i>Tüünig üzen ydah.</i> “Onu nefret etmek.”
<i>Sev-</i>	Belirtme durumu. <i>Onu sev.</i>	<i>Hairla-</i>	Bulunma durumu. <i>Tüünd hairtai.</i> “Onda seviyor.”
<i>Dolaş-</i>	Bulunma durumu. <i>Şehirde dolaş.</i>	<i>Zugaal-</i>	Araç durumu. <i>Hotoor zugaal.</i> “Şehirle dolaş!”
<i>Ara-</i>	Belirtme durumu. <i>Beni ara.</i>	<i>Zalga-</i>	Yönelme durumu. <i>Nad ruu zalga.</i> “Bana ara.”
<i>Hoşlan-</i>	Çıkma durumu. <i>Ondan hoşlan.</i>	<i>Taal-</i>	Belirtme durumu. <i>Tüünig taal.</i> “Onu hoşlan.”
<i>Kız-</i>	Yönelme durumu. <i>Ona kız.</i>	<i>Uurla-</i>	Bulunma durumu. <i>Tüünd uurla.</i> “Onda kız.”
<i>Çık-</i>	Yönelme durumu. <i>Yola çık.</i>	<i>Gar-</i>	Bulunma durumu. <i>Zamd gar.</i> “Yolda çık.”
<i>Benze-</i>	Yönelme durumu. <i>Ona benzettim.</i>	<i>Adıltga-</i>	Birliktelem durumu. <i>Tüünteı adıltgasan.</i> “Onla benzetti.”

Türkçe ve Halha Moğolcasında ad durumlarının kullanım bakımından işlevleri genellikle aynıdır. Bunun için bazı örnekler tablo olarak aşağıda gösterilmiştir.

<i>Aç-</i>	Belirtme durumu. <i>Kapıyı açtı.</i>	<i>Neeh-</i>	Belirtme durumu. “Haalgıg neesen.”
<i>Hisset-</i>	Belirtme durumu. <i>Onu hissettim.</i> Çıkma durumu. <i>Ondan hissettim.</i>	<i>Meder-</i>	Belirtme durumu. “Tüünig medersen.” Çıkma durumu. “Ondan hissettim.”
<i>Zıpla-</i>	Çıkma durumu. <i>Yataktan zıpladım.</i> Yönelme durumu. <i>Yatağa zıpladım.</i>	<i>Üser-</i>	Çıkma durumu. “Ornoos üşersen.” Yönelme durumu. “Or luu üşersen.”
<i>Bak-</i>	Yönelme durumu. <i>Ona baktım.</i>	<i>Har-</i>	Yönelme durumu. “Tüün rüü harsan.”

	Çıkma durumu. <i>Kitaptan baktım.</i>		Çıkma durumu. <i>“Nomnoos harsan.”</i>
<i>Doğ-</i>	Yalın durum. <i>Güneş doğdu.</i>	<i>Mandah-</i>	Yalın durum. <i>“Nar mandsan.”</i>
<i>Uza-</i>	Yalın durum. <i>Saç uzadı.</i>	<i>Urga-</i>	Yalın durum. <i>“Üs urgasan.”</i>
<i>İç-</i>	Belirtme durumu. <i>Çay içti.</i> Çıkma durumu. <i>Sudan içtim.</i>	<i>Uu-</i>	Belirtme durumu. <i>“Tsai uusan.”</i> Çıkma durumu. <i>“Usnaas uusan.”</i>
<i>Yıka-</i>	Belirtme durumu. <i>Arabayı yıkadım.</i> Bulunma durumu. <i>Çamaşır makinasında yıkadım.</i>	<i>Ugaah-</i>	Belirtme durumu. <i>“Maşin ugaasan.”</i> Bulunma durumu. <i>“Ugaalgun maşınd ugaasan.”</i>
<i>Unut-</i>	Belirtme durumu. <i>Onu unuttum.</i>	<i>Mart-</i>	Belirtme durumu. <i>“Tüünig martsan.”</i>
<i>Ör-</i>	Belirtme durumu. <i>Kazağı ördü.</i>	<i>Neh-</i>	Belirtme durumu. <i>“Tsamtig nehsen.”</i>
<i>Gel-</i>	Yönelme, çıkma ve araç durumu. <i>Bize geldi.</i> <i>Ahmetgilden geldi.</i> <i>Uçakla geldi.</i>	<i>İr-</i>	Yönelme durumu, çıkma ve araç durumu. <i>“Manaih ruu irsen.”</i> <i>“Manaihaas yvsan.”</i> <i>“Ongotsoor irsen.” vb.</i>

4.4. Karşılaştırmalı Örnekler

Bu başlık altında, Türkçe ve Halha Moğolcasından örnekler karşılaştırılmalı olarak verilmiş, ad durum eklerinin kullanımlarındaki farklı ve ortak yönleri dikkat çekilmeye çalışılmıştır:

4.4.1. Yalın Durum:

- Yemin ederim ki benØyapmadım. (GOAB: 234)

“Tangaraglac baina biØhiigeegüi.”

İkisinde de yalın durum bulunmaktadır.

- Kısa süreØsonra da Nautilus suyadaldı. (DAYBF:63).

“Heseg hugatsaanu daraa Nautilus us ruudald orson.”

Türkçede *sonra* zarfı Ø yalın durumu alırken; Moğolcada *daraa* zarfı ilgi durumunu almıştır.

- OturmakØ için bir iskemle aradım. (KMM: 25).

“Suuhın tuld sandal haisan.”

4.4.2. İlgı Durumu:

- Kaptanın genellikle ifadesiz olan yüzünde bir şaşkınlık belirmişti. (DAYBF:15)

“Ahmadın heviin nüürendđ negen gaişşral todorson.”

Kaptanın yüzünde; Ahmadın nüürendđ ikisinde de ad tamlaması ilgi durumu ve bulunma durumu ekiyle oluşmuştur.

- sırada kaptanın sesiyle kendime geldim (DAYBF: 34).

“Ter agşınd bi ahmadın duugaar uhaan orov.” Bu örnekte Türkçede kendimeğ geldim yönelme durumundayken Moğolcada biØ uhaan orov yalın durumdadır ve kaptanın sesiyle “ahmadın duugaar” tamlamasında iki dilde de aynı ilgi durumu bulunmaktadır.

sesiyle “duugaar” ikisi de araç durumundadırlar.

4.4.3. Yönelme Durumu:

- Göz ucuyla annesinğ ve kız kardeşinğ bakan Raskolnikov “Sanki korkuyorlar benden” diye düşündü. (SÇ:229).

“Nüdniihee bulangaar eec rüügee bolon ohin düü rüügee harç baigaa Raskolnikov

“Nadaas aitsgaac baigaa” gej bodson.”

İki dilinde de yönelme biçimbirimiyle çekimlenmiştir.

- Çünkü denizin *derinlerine* indikçe basınç da fazlalaşır (DAYBF: 13).

“Uçir ni dalain *gün rüü* oroh tusam daralt ihesdeg.” cümlesinde ikisi de aynı yönelme durumundadırlar.

- Dünyadaki bütün şeytanlar adına sana yalvarıyorum: kurtar beni bu kadından!.

“Delhiidehi büh çötgörüüdiin neriin ömnöös çamaas guic baina: avar namaig! Ene emegteigees. (SÇ:207).

Yalvarmak fiil Türkçede +a yönelme biçimbirimini isterken Halha Moğolcasında +aas çıkma durumu biçimbirimini istemektedir.

- Bana değer verdiğiğine inanmasaydım, onunla evlenmezdim; ona saygı duyacağıma kesinlikle inanmasam yine onunla evlenmezdim. (SÇ:235).

“Namaig hündeldeg gej boddoggüi baisan bol çi tüüntei gerlehgüi baih baisan yum; tüünd hündetgel üzüülne gej bodooggüi baisan bol bas l tüüntei gerlehgüi baih baisan yum.”

Türkçede *değer vermek* fiil +a yönelme durumu biçimbiriminde; *evlenmek* fiil ise +la araç durumu biçimbirimiyle; *saygı duymak* fiil +a yönelme durumu biçimbirimiyle çekimlenmişken; Moğolcada bu fiiller +g belirtme durumu biçimbirimiyle; +tei birliktelik durumu biçimbirimiyle; +d bulunma durumu biçimbirimiyle çekimlenmiştir.

- Ben size bugün uğrarım Sonya Semyonovna, yalnız adresinizi verin bana. (SÇ:246).

“Bi tanaaihaar dairna Sonya Semyonovna, gantsshan haygaa l ög nadad.”

Türkçede uğramak fiil +a yönelme biçimbirimiyle çekime girerken Moğolcada bu fiil +aar araç durumu biçimbirimiyle yapılmıştır.

4.4.4. Araç Durumu:

- Kalkıp kapatıldığımız yeri ellerimizle yoklayarak dolaştık. (DAYBF:23).

“Bid boşç tügcigdsen gazraa garaaraa temterç yvtsgaav.”

ellerimizle= **garaaraa** iki dilde araç durumu ek bulunmaktadır.

- Kaptan Nemo, bir şey demeyerek kendisiyle büyük salona gelmemi işaret etti (DAYBF:49).

“Ahmad Nemo, yum helegüigeer öörteigee tom öröö rüü ir gej dohiv.” kendisiyle Türkçede araç durumunda bulunurken öörteigee Moğolcada birliktelik durumunda bulunmuştur.

4.4.5. Bulunma Durumu:

- Saat ikide oturma salonuna geçtim. (DAYBF:60).

“Hoyor tsagt tom öröö rüü şilcitsgeesen.”

Burada da dizilişinde fark var durum eklerinde fark yoktur. Yani bulunma durumu eki Türkçede sayıya geliyorken; Moğolcada ise saat’e gelmektedir.

4.4.6. Belirtme Durumu:

- On iki saatte bir metre kalınlığında bir buz u parçalayabilmiştik.

“Bid arvan hoyor tsag tutamd neg metre zuzaantai mösiig hagalc çadsan.”

İki dilde de belirtme durumu çekimindedir.

Parçalamak fiil her iki dilde de belirtme durumunun ekli şeklini almıştır.

- Suratını buruştuğunu gördüğünüzde artık on a fazla şey sormayın. (SÇ: 222).

“Tsaraigaa yrvailgasnıg nı haranguutaa tüün ees olnon yum büü asuutsgaagaarai.”

Sormak fiil Türkçede +a yönelme biçimbirimiyle çekimlenmişken; Moğolcada +ees çıkma biçimbirimiyle çekimlenmiştir.

- Sabahları tam vaktinde geliyor, öğleØ yemeğini odasında yiyor, akşamları, ufak tefek alışverişlerini yaptıktan sonra hemen evinege gidiyordu.

“Ugluugüür yg tsagtaa irdeg, ödriin hooloo öröndöö iddeg, oroi cicig sacig naimaa hiisnii daraa darui ger lüügee yvdag baisan.”

Bu örneğinde Türkçede de Moğolcada da *gelmek* fiil +*de* bulunma durumu biçimbirimiyle çekimlenmiş.

Türkçede *öğleØ yemeği* yalın durumdayken; Moğolcada *ödriin hool* ilgi durumu biçimbirimiyle çekimlenmiştir.

Türkçede de Moğolcada da *gitmek* fiil +*e* yönelme durumu biçimbirimiyle çekimlenmiştir.

için edatı Türkçede *OturmakØ için* yalın durumdayken; Moğolcada *Suuhın tuld* ilgi durumundadır.

Hem de *aradım* fiil iki dilinde de belirtme durumunun eksiz şeklini almıştır.

- Kasabaya döndüm.
- “Tosgon ruu butssan.”

Bu örnekte dönmek fiil her iki dilde de +*a* yönelme durumunu istemektedir.

- Gözlerimi kapayarak sergideki tabloyu düşündüm.

“Nüdee aniad üzesgelendehe zurgiiq bodson.”

Düşünmek fiil her iki dilde de belirtme durumunun ekli biçimindedir.

4.4.7. Eşitlik Durumu:

- Geline ağırlığınca altın taktılar.

“Süit büsgüid hündiinh ni *hemceegeer* altan züütsgeesen.” Türkçede bu yapıdaki bir cümlede eşitlik durumu kullanılırken; Moğolcada bu yapı eşitlik durumuyla değil bir sözcükle karşılanmaktadır.

Maddi gücü ölçüsünce ona yardım ettiler.

“Höröngiinhöö *hemceegeer* tüünd tusaltsgaasan.” vb.

SONUÇ

- ✓ Durum teriminin tanımlanması bakımından Türkçe ile Moğolca arasında paralellik söz konusudur.
- ✓ Türkçede ad durumu türleri, araştırmacılar tarafından farklı sayılarda ele alınmaktadır.
- ✓ Moğolcada ad durumu türleri yedi, sekiz, dokuz olmak üzere Türkçede olduğu gibi sayı bakımından farklılık göstermektedir..
- ✓ Moğolcada eşitlik durumu yoktur.
- ✓ Yalın durumun kullanımı her iki dilde de aynıdır.
- ✓ Belirtme durumun kullanımı her iki dilde de aynıdır.
- ✓ Çıkma durumun kullanımı her iki dilde de aynıdır.
- ✓ İlgi durumun kullanımı her iki dilde de aynıdır.
- ✓ Türkçede araç durumu tek başına ele alınırken, Moğolcada hem araç durumu hem de birliktelik durumu işlevleri yönünden aynı başlık altında incelenmektedir.
- ✓ İki dilde de sözcüklerin cümledeki diğer kelimelerle ilişki kurmasını sağlayan bazı çekim ekleri vardır.
- ✓ Çekim ekleri, her iki dilde de kelimenin anlamını değiştirmez, sadece eklendiği sözcüğü kullanım sahasına çıkarır.
- ✓ İki ve üç çekim ekli isim çekimlerinde, eğer çokluk eki eklenecekse iki dilde de bu ek ilk gelmektedir.
- ✓ Üç çekim ekli isim çekimlerinde, eklerin sıralışı şöyledir: Türkçede çokluk eki, iyelik eki ve durum eki; Moğolcada ise çokluk ekleri, durum ve iyelik ekleri.

- ✓ Türkçede ve Halha Moğolcasında adlar ve zamirler, her iki dilde de fiillere ve edatlara bağlandığında çoğu zaman durum eklerinden birini alırlar. İki dilde de edat konusunda farklı yaklaşımlar vardır.
- ✓ Türkçedeki yönelme durumunun karşılığında, Moğolcada iki durum bulunmaktadır. Bunlardan birisi adla bitişik yazılmamaktadır.
- ✓ Moğolcadadaki bulunma durumu, Türkçedeki hem yönelme durumuna hem de bulunma durumuna karşılık gelir.
- ✓ Kısaca Türkçede ve Moğolcada durum kategorisi, adların sonuna getirilen eklerle belirlenir.
- ✓ İki dilinin söz dizim yapısı Özne+Nesne+Yüklem biçimindedir.
- ✓ Moğolcada ilgi durumu belirtileni göstermekte; belirtme durumu alan adın ekli ya da eksiz biçimine belirtili ve belirtisiz nesne demeden doğrudan nesne denmektedir ve diğer durum ekleri alan sözcükler ise dolaylı tümleç olmaktadır.
- ✓ Araştırmacılar, her iki dildeki Yalın Duruma “Özne” adı vermeye çalışmışlardır.
- ✓ Türkçede ad durum eklerine verilen adlar birden fazladır; Moğolcada ise tektir. Örnek olarak, Türkçede Belirtme Durumuna “Yükleme Durumu, Yapma Durumu, Nesne Durumu vb.” adları verilirken, Moğolcada Belirtme Durumuna sadece “Zaahın tiyn yalgal” denilmektedir.
- ✓ Moğolcada, aynı sözcük üzerine birden fazla durum gelebilmektedir.

KAYNAKLAR

- Ahanov, Kaken (2008), *Dil Bilimin Esasları*, Aktaran: Murat Ceritoğlu, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, Doğan (2006), *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim. II. Cilt* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Alkayış, M. Fatih (2012), “Türkçenin Hâl Ekleri ve Fiil Kiplerinde Çok Terimlilik Sorunu”, *Electronic Journal of Social Sciences*, Güz-2012 Cilt:11 Sayı:42, s. 276-287
- Alyılmaz, Cengiz (1994), *Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Anderson, James M. - Kirsten Malmkjarer (1991), *The Linguistics Encyclopedia*, London and New York.
- Atabay, Neşe (1983), *Sözcük Türleri*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Aytmatov, Cengiz (2009), *Gün Olur Asra Bedel*. Çeviren: Refik Özdek, İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Baatarsukh, Khatantuul (2009), *Mongolian Grammar*, Libraries Australia.
- Badamdorc, D. (1997), *Orçin Tsagin Mongol Helni Utga sudlalın Ündes*, Ulaanbaatar.
- Banguoğlu, Tahsin (1990), *Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Banguoğlu, Tahsin (2007), *Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Battogtoh, D. - Tsegmid, S. - Oyuntsetseg, C. (1997), *Mongol Helnii Huraangui Lavlah II*. Cilt, Ulanbaatar.
- Bauer, Laurie (2004), *A Glossary of Morphology*, Edinburg: Edinburg University Press.
- Bayansan, C. - Odontör Ş. (1995), *Hel Şincleliyn Ner Tomiyonı Züylçilsen Taylbar Toli*, Ulaanbaatar.
- Bayar, Nevnihal (2006), *Açıklamalı Yeni Kelimeler Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Blake, Barry J. (2001), “Case”, *Encyklopedia of Language & Linguistics, Volume II*. United Kingdom: Cambridge University Press, pp. 212-219.

- Bozkurt, Fuat, (1993), *Türkiye Türkçesi*. İstanbul: Cem Yayınları.
- Brown, Keith (2006), *Encyklopedia of Language & Linguistics, Volume II*, Oxford.
- Buran, Ahmet (1996), *Anadolu Ağzlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Buran, Ahmet (1999), “Türkçede İsim Çekim Ekleri”, *Türk Gramerinin Sorunları II*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 178.
- Cengiz, Aytmatorov (2009), *Gün Olur Asra Bedel*, Çeviren: Refik Özdek, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Chomsky, N. (1965), *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge: MA, MIT press.
- Chomsky, N. (1972b), ‘Some empirical issues in the theory of transformational grammar’, in S. Peters (ed.), *Goals of Linguistic Theory*, Englewood Cliffs, NJ, Prentice Hall.
- Cruse, D. A. (1973), “Some thoughts on agentivity”, *Journal of Linguistics*.
- Crystal, David (2008), *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, Singapore: Blackwell Publishing.
- Çimgee, B. - Oyun, D. - Altantsog, D. (2008), *Mongol Helnii Garun Avlaga*, Ulaanbaatar: Soyombo Printing Yayınları.
- Demir, Nurettin - Yılmaz, Emine (2009), *Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım*, Ankara: Nobel Basımevi Yayınları.
- Demir, Nurettin - Yılmaz, Emine (2010), *Türk Dili El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Dildarova, İ. D. - Korsakova, A. A. - Mogolin, G. M. - Sokolova E. N. (1955), *Grammatika Russkogo Yziika* (Fonetika ve Morfologiya), Aşkabat.
- Doğan, T. (2008), *Salmas Ağzında Hâl Ekleri*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/3 Spring.
- Dostoyevski, Fyodor (2013), *Suç ve Ceza*, Çeviren: Zeynep Türker, Ankara: Panama Yayınları.
- Dougherty, R. (1970), *Foundations of Language*. Recent studies on language universals.

- Dougherty, R. (1970), *Recent studies on Language*, 6:pp. 505-61.
- Durgut, Hüseyin (2000), *Türkçede Yalın Hâl Kavramı Üzerine II*, Balıkesir: Kültür Araştırmaları Sempozyumu, 31 Mayıs-2 Haziran.
- Durgut, Hüseyin (2006), “Türkçede Yalın Hâl Kavramı Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 2004-II*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Eker, Süer (2010), *Çağdaş Türk Dili*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Emre, Ahmet Cevat (1945), *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası Yayınları.
- Erdoğan Boz, (2007), *Türkiye Türkçesinde +A Durum Biçimbirimi*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları.
- Erdoğan Boz, (2012), *Türk Dili Araştırmaları (Makaleler-Bildiriler)*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları.
- Ergin, Muharrem (2004), *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Ergin, Muharrem (2009), *Üniversiteler için Türk Dili*, İstanbul: Bayrak Basım Yayınları.
- Ersoy, Feyzi (2007), “Moğolca ve Türkçede Fiil-Tamlayıcı İlişkileri”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 22, s. 393-404.
- Ersoy, Feyzi (2012), *Türk-Moğol Dil İlişkisi ve Çuvaşça*, Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları.
- Fillmore, C. J. (1968), *The case for case*, in E.Bach and R.T. Harms (eds), *Universals in Linguistic Theory*, New York, Holt, Rinehart & Winston.
- Fillmore, C. J. (1969), ‘Toward a modern theory of case’, in D. Reibel and S. Schane (eds), *Modern Studies in English*, Englewood Cliffs, NJ, Prentice Hall.
- Fillmore, C. J. (1971a), *Some problems for case grammar*, Monograph Series on Languages and Linguistics, no. 24.
- Fillmore, C. J. (1977), *The case for reopened*; in P. Cole and J.M. Sadock (eds), *Syntax and Semantics*, vol. 8: Grammatical Relations, New York, Academic Press, pp. 59-81.
- Gaunt, John - Bayarmandakh, L. - Chuluunbaatar L. (2004), *Modern Mongolian*, London: Routledge Curzon - Taylor & Francis Group.
- Gencan, Tahir Nejat (1979), *Dilbilgisi*, Ankara: TDK Yayınları.

- Gencan, Tahir Nejat (2001), *Dilbilgisi*. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Guntsetseg, Dolgor - Heusinger, Klaus von - Klein, Udo (2008), *Non-canonical case in Mongolian*, Konstanz: www.ilg.uni-stuttgart.de.
- Gülsevin, Gürer. (2007), *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gültek, Vedat (1957), *Rus Dili Grameri*, İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Güneş, Sezai (2001), *Türk Dili (Tarihî Gelişim, Ses, Kelime ve Cümle)*, İzmir.
- Güntekin, Reşat Nuri (1996), *Eski Hastalık*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi Yayınları.
- Hacıeminoğlu, Necmettin. (1992), *Türk Dilinde Edatlar*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Hatipoğlu, Vecihe (1972), *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hengirmen, Mehmet (1999), *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınları.
- Hengirmen, Mehmet (1999), *Yabancılar için Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınları.
- Hepçilingirler, Feyza (2004), *Öğretenele ve Öğrenenlere Türkçe Dilbilgisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Huber, Emel (2008), *Dilbilime Giriş*, İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Huddleston, R. D. (1970), 'Some remarks on case grammar', *Journal of Linguistics*.
- İ. İ., Pribitok, (2008), *Theory of English Grammar*. Moskova: İzdateliskii Tsentr Akademiya.
- İmer, Kamile - Kocaman, Ahmet - Özsoy, Sumru (2011), *Dilbilim Sözlüğü*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Jespersen, O. (1924), *The Philosophy of Grammar*, London, George Allen & Unwin.
- Jules, Verne (2006), *Deniz Altında 20 Bin Fersah*. Çev:Gülten Suveren.İstanbul: Altın Kitaplar Yayınları.

- Kahraman, Tahir (1999), *Çağdaş Türkiye Türkçesinde Ad Çekimi Eklerinin Kullanım Özellikleri ve İşlevleri*, *Türk Gramerinin Sorunları II*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 178.
- Kalkan, Uğur (2006), *Türkiye Türkçesinde hal (durum), kavramı ve hal (durum), Eklerinin İşlevleri*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaağaç, Günay (2012), *Türkçenin Dil Bilgisi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karaağaç, Günay (2013) *Anlam (Anlam Bilimi ve İletişim)*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karaağaç, Günay (2013), *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karahan, Leyla (1999), “*Yükleme (accusative), ve İlgi (genitive), Hâli Ekleri Üzerine Bazı Düşünceler*”. Ankara: 3. Uluslararası Türk Dili Kurultayı, 1996.
- Kartallıoğlu, Yavuz (2008), “*Türkçede ve Moğolcada Çekim Edatlarından Önce Gelen İsim ve Zamirlerin Aldığı Hâl Ekleri*”, *Türklük Bilimi Araştırmalar*, Sayı 23, s. 131-143.
- Kartallıoğlu, Yavuz (2010), *Çağdaş Moğolcanın Grameri (Ses ve Şekil Bilgisi)*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Keenan, Edward L. (1987), *Semantic Case Theory*, University of Amsterdam: Sixth Amsterdam Colloquium.
- Koç, Nurettin (1990), *Yeni Dilbilgisi*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi Yayınları.
- Koç, Nurettin (1992), *Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi Yayınları.
- Kononov, A. N. (1956), *Grammatika Sovremennogo Turetskogo Literaturnogo Yzıkı*. Moskova-Leningrad, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (2003), *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara: Türk Dili Kurumu Yayınları.
- Kullmann, R. - Tserenpil, D. (2001), *Mongolian Grammar*, China.
- Luvsanvandan, Ş. (1999), *Orçin tsagiin mongol helnii bvtets*, Ulaanbaatar: M&D.
- Lyons, J. (1977a), Chomsky, reviesededn, Glasgow, Fontana Collins.

- Lyons, John (1966), “Towards a “notional” theory of the “parts of speech”, *Journal of Linguistics*, II.
- Malmkjaer, Kirsten- Anderson, James M. (1991), *The Linguistics Encyclopedia*. Routledge, London & New York.
- Mellema, P. (1974), *A brief against case grammar Foundations of Language*, 11:39-76.
- Mert, Osman (2003), *Türkçede Hâl Kategorisi ve Öğretimi*, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 21, Erzurum: Atatürk Üniversitesi,
- Müller, C. F. W. (1908) *Syntax Des Nominativs und Akkusativs Im Lateinischen*, Leipzig.
- Newmeyer, F.J. (1986), *Linguistic Theory in America*, 2nd edn, New York and London, Academic Press.
- Okatan, H. İbrahim, - Mehmet Kahraman, (2012), *Türk Dili Sözlü Ve Yazılı Anlatım*, Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Olzvoi, L. (2002), *Ügзүй, үгсийн аймгийн задлан ялгал хийх аргачлал*, Ulaanbaatar.
- Орчин Тсэгийн Mongol Hel Зүй* (1966), Komisyon, Ulaan Baatar.
- Орчин Тсэгийн Mongol Hel Зүй* (1997), Komisyon (İlgili Bölüm: P. Byambasan), Ulaanbaatar.
- Önler, Zafer (2012), “Türkiye Türkçesinde Ad Durumu Kategorisi”, *Prof.Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu (20-22 Ekim 2011) Bildirileri*, Adana.
- Önörbayan, Ts. (1994), *Орчин Тсэгийн Mongol Helний Үгзүй*. Ulaanbaatar: UBIS Yayınları.
- Özçelik, Saadettin – Erten, Münir (2000), *Türkiye Türkçesi Dilbilgisi*, Diyarbakır.
- Platt, J. T. (1971), *Grammatical Form and Grammatical Meaning: A Tagmemic View of Fillmore’s Deep Structure Case Concepts*. Amsterdam and London, North Holland.
- Poppe, N. (2006), *Grammar of Written Mongolian*, *Porta Linguarum Orientalium*, Harrassowitz Verlag.
- Püsküllüoğlu, Ali (2012), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Richards, Jack - Schmidt, Richard (2002), *Longman/Dictionary of Language Teaching & Applied Linguistics*. Third edition. An imprint of Person Education Malaysia.

- Sabahattin, Ali (2011), *Kürk Mantolu Madonna*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sarantuya, L. (2012), *Tengeriin Taalal*, Ulaanbaatar: Mönhiin vseg.
- Sarantuya, L. (2013), *Gazrın Nulims*, Ulaanbaatar: Bolor Sudar.
- Sev, Gülsel. (2007), *Tarihî Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Seyfettin, Ömer (1999), *Bütün Hikâyeleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Sinan Atay, (2005), *Türk Dillerinde Durum Yükleme* (Doktora Tezi), Ankara.
- Sultanzade, Vügar (2009), *The Instrumental Role in Turkish / Turcological Letters to Bernt Brendemoen*. Oslo: The institute for comparative Research in Human Culture. Novus Forlag.
- Swedenborg, Emanuel (2008), *Amidralın Daraah Nuutsaas*. Çeviren: Azcargal. E, Ulaanbaatar.
- Şimşek, Rasim (1987), *Örneklerle Türkçe Sözdizimi (Tümceler-Belirtme Öbekleri-Çözümleme)*. Trabzon: Kuzey Gazetecilik Matbaacılık Basımevi.
- Taşlıklioğlu, Zafer (1981), *Grekçe Gramer ve Sintaks-II*, İstanbul.
- Tekmen, Ayşe Nur - Takano, Akiko (2007), *Japonca Dilbilgisi*, Ankara: Engin Yayınları.
- Toklu, M. Osman (2003), *Dilbilime Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Topaloğlu, Ahmet (1989), *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Tömörtogoo, D. - Tsetsegdari, G. - Sancaa, C. - Önörbayan, Ts. - Cumdaan, L., Pürevoçir, B. - Tsogoçir, A. - Mönhdolgor, Ö. - Battsoğt, Ş. - Ariunbold, Ü. - Oyun, Ts. - Ganbold, Z. – Sühbat, G. (2004), *Orçin Tsagiin Mongol Hel*. Ulaanbaatar: Ulsın Bağşin İh Sarguuli.
- Türkçe Sözlük* (2011), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Urançimeg, T. (2000), *Mongol Helzüin Tailbar*, Ulaanbaatar: Gerelt Erdene.
- Uzun, Nadir Engin (2000), *Anaçizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Uzun, Nadir Engin (2006), *Biçimbilim, Temel kavramlar*, İstanbul: Papatya Yayınları.

- Üstünova, Kerime (2008), *Türkiye Türkçesi Ad İşletimi (Biçim Bilgisi)*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Vardar, Berke (2002), *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Verdon, John, (2010), *Aklından Bir Sayı Tut*, Çeviren: Cemile Özyakan, İstanbul: Koridor Yayınları.
- Verne, Jules (2006), *Deniz Altında 20 Bin Fersah*, Çeviren: Gülten Suveren, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınları.
- Yazım Kılavuzu* (2005), 24. Baskı, Ankara: Türk Dili Kurumu Yayınları.
- Yüksel, Semahat (2006), *Türkçede Biçim ve Cümle Dersleri*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Zülfikar, Hamza (1991), *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ö Z E T

Türkçede ve Halha Moğolcasında Durum Kategorisi adlı bu yüksek lisans tezinde, Türkiye Türkçesinde ve modern Moğolcada, dilbilgisel kategorilerden biri olan durum kategorisi araştırılmıştır. Tezde, yerli ve yabancı çeşitli düzeylerdeki bilimsel kaynaklar incelenerek durum kategorisinin nasıl işlendiği, ad durumlarının ne şekilde değerlendirildiği ve sözdizimsel ilişkileri konuları ele alınmıştır.

Durum kategorisi üzerine ortaya konan dilbilimsel ve dilbilgisel yaklaşımlar incelendikten sonra, Rusça, Almanca, İngilizce, Japonca ve Latince gibi diğer farklı dillerde durum kategorisinin nasıl algılandığı hakkında bilgiler verilmiştir.

Daha sonra Türkçede ve Halha Moğolcasında durum kategorisinin nasıl işlendiği konusu ayrı ayrı bölümler hâlinde çalışılmıştır. Bağımsız bölümler ve başlıklar altında Türkçede ve Halha Moğolcasında durumun nasıl tanımlandığı, açıklandığı ve ne tür ad durumlarının olduğu konuları örneklerle ele alınarak incelenmiştir.

Bu bölümlerden sonra durum, ad durumları ve bunların işlevleri Türkiye Türkçesi ve Halha Moğolcasıyla karşılaştırmalı olarak verilmiş, iki dil arasındaki benzerlik ve farklılıklar örneklere dayanarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Sonuç başlığı altında, durum kategorisinin dilbilimsel ve dilbilgisel bakış açısıyla ortaya çıkan özellikleri, Türkiye Türkçesi ve modern Moğolcada durumun nasıl işlendiği konusundaki ortak ve ayrılan yönleri maddeler hâlinde verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: dilbilgisel kategoriler, durum kategorisi, durum, ad çekimi, Halha Moğolcası, biçimbilim, çekim morfolojisi.

ABSTRACT

In this master's thesis which is called as "Case Category In Turkish and Khalkha Mongolian", case category in Turkish and modern Mongolian which is one of the grammatical categories was researched. In thesis, after examining the local and foreign scientific sources, the subjects such as how the case category was discussed, in what way the cases were evaluated and syntactic relations were dealt.

After examining grammatical and linguistic approaches related to case category it was informed that how the case category was perceived in other different languages such as Russian, German, English, Japanese and Latin.

Later, how the case category was discussed in Turkish and Khalkha Mongolian was studied in distinct sections. Under headings and distinct sections, it was examined that how the term "case" was defined, explained and it was mentioned about case types with examples in Turkish and Khalkha Mongolian.

After these sections, cases and function of cases were given in Turkish and Khalkha Mongolian comparatively. Similarities and differences between the two languages were tried to be proved with examples.

In conclusion part, features of case category which emerged with linguistic and grammatical viewpoint, common and different aspects related to case in Turkish and modern Mongolian were itemized.

Key Words: Grammatical categories, case category, case, declension, Khalkha Mongolian, morphology, inflectional morphology.